

VIAȚĂ COTIDIANĂ ÎN TÂRGUL DIOSIG ȘI ÎMPREJURIMI ÎNTRE 1658/1660–1703. STUDIU MONOGRAFIC

SZABÓ József*

DAILY LIFE IN DIOSIG AND NEIGHBOURHOODS BETWEEN 1658/1660-1703. MONOGRAPHICAL STUDY

Abstract

History of Ierul Valley (rom.: *Valea Ierului*, hung.: *Érmellék*) between 1658-1703 was the most troubled period in the past of this region. The period was marked formerly by the decline of the controversial rule of Rákóczy György the IInd in Transylvania following his disastrous campaigning for the Polish throne in 1657. History of Oradea and Debrecen (Hu) cities in that period was largely studied, but Diosig's history (although it was the second biggest locality in Bihor county after Debrecen in 1692) with its neighbourhoods was not of search interest. This paper tries to draw the importance of Diosig in the very complex military and political happenings from Ierul Valley in that era. We have consistent data regarding Ottoman influence in Ierul Valley (especially in Diosig) beginning from the middle of XVIth century: in that period Diosig initially was part of a *timar* (payment propriety with a value of <20.000 akches), but at the beginning of XVIIth century it was part of a *ziamet* (payment propriety with a value between 20-100.000 akches). Ottoman Turkish occupation in Bihor county took place between 1660-1692 (the two sieges of Oradea by Ottomans and Habsburgs), but in the Ierul Valley only until 1686 (the siege of Sâniob by Habsburgs). Diosig became the part of Pashaluk Oradea (Ottoman Turkish: *Varat Eyaleti*) and Nahie of Bihar in September 1660. In 1660 it was written by Turks and added by the Sultan to the Köprülü Family Grand Vizier's *haas* (payment propriety with a value >100.000 akches) who transformed it as an endowment (*waqf/vakif/awkafl*) in the interest of Ottoman church. When a propriety became a *waqf* even the Sultan couldn't touch it. After a military reform (in 1670) a significant part of Hungarian soldiers serving under Austrian flag were sent from Habsburg fortresses off. They called themselves *kurucz* and became the basis of a very powerful anti-Habsburg military movement. Their chief between 1678-1685 was Thököly Imre, chief of Upper Hungary Principality between 1683-1686, too. With the agreement of Grand Vizier, the *kurucz* soldiers and Thököly Imre had a continuous refuge in Diosig in this period with all the negative detailed consequences upon Diosig. Based on narrative sources, Diosig was a camp field (how is detailed in this paper) for different armies in 1663, 1680-1692, too. We drew the economical history of Diosig town under Habsburg rule, too. Finally, there are cited a few data regarding to religious life of Diosig in the study period. In this paper there is drawn daily life in Diosig in the given conditions of second half of XVIIth century (ie. Ottoman and Transylvanian taxation). Thanking to the special statute as a *waqf*, and other privileges accorded by Transylvanian principles and pashas of Oradea together with the good effects of viticulture on Diosig demography, Diosig survived this period with a very good demography and economy potential which assured a good start point for the town (Hung. *mezőváros*, rom. *târg*) of Diosig to develop in the more relaxed conditions of the XVIIIth century.

Keywords: Diosig, Ottoman occupation, Habsburg administration, Ottoman taxation, Transylvanian taxation, *kurucz* movements, Appafy Mihály, Thököly Imre, Rákóczy György the IInd, Oradea, Săcueni, Ierul Valley.

* Spitalul Municipal dr. Pop Mircea - Marghita, szabo_jozsef1974@yahoo.com.

Introducere¹

Pentru istoria Văii Ierului (ung. *Érmellék*), perioada cuprinsă între 1658–1711 a fost una foarte grea. Ea a fost marcată de începutul decăderii lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, după campania catastrofală din 1657 pentru tronul Poloniei. Bihorul și domeniile sale familiale de aici au reprezentat baza de pornire a campaniei cu toate consecințele devastatoare materiale și umane². A urmat, apoi, dominația turcilor³ în Bihor (1660-1692)⁴

¹ Corectarea și revizuirea materialului s-a efectuat de Mihai Georgiță și Ioan Goman. Vreau să le exprim și pe această cale mulțumirile mele profunde pentru ajutorul acordat.

² Kelemen Brigitta, *II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata a források alapján (1657)* pe site-ul <http://www.egritortenesz.hu/content/ii-rakoczi-gyorgy-lengyelorszagi-hadjarata-forrasok-alapjan-1657> accesat în 22.07.2012; Nagy Rezső, *A krími tatár rabok történetéről*, Losonc, 1918; Szilágyi Sándor, *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése*, Budapest, 1875; Enyedi István, *II. Rákóczi György fejedelem lengyelországi útjának és háborújának alkalmatlósága*, in *Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről*, vol V, *Apa és fiú (1630-1661)*, Budapest, 1994; Kemény János *II. Rákóczi Györgyhöz és Erdély rendjeihez. A moldvai tatár táborban, 1657. augusztus 6.* in, *Kemény János és Bethlen Miklós művei*, Budapest, 1980; Kemény János, *Ruina exercitus Transsylvanici*, in *Kemény János és Bethlen Miklós művei*, Budapest, 1980; Seres István, *Újabb források az 1657. évi lengyelországi hadjárat veszteséglistájához*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 124, 2010, nr 4, p. 799-817. Mai vezi și pe B. Szabó János, *II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 114, 2001, nr 2-3, p. 231-278; dr. Márki Sándor, *Várparancs 1658-ból*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 26, 1925, p. 171-172 – regulamentul soldaților cetății Oradea din 1658; Gyalokay Jenő, *A százfenesi ütközet*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 15, 1914, p. 34 –; Jármy József, *II. Rákóczi György százfenesi csatája*, *Erdélyi Múzeum*, anul 19, 1902, nr 4, p. 169-182; *ibidem*, *Erdélyi Múzeum*, anul 19, 1902, nr 5, p. 221-235.

Szilágyi Sándor, *II. Rákóczi György levelei Rhédey Ferenczhez*, *Történelmi Tár*, anul 15, 1892, p. 96-126. Fekete Lajos, *A hódoltsági törökség Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretei*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 31, 1930, p. 1-17, 134-154. Vezi Nagyvárad Inczédi Pál a maga életében Erdély országában történt közönséges dolgoknak feljegyzései 1660-1697 la *Biblioteca Academiei Cluj-Napoca*, *Manuscrite*, mss KS 3, *Chartophilium Transilvanicum*, Tom XXXVIII/2, p. 69-80.

³ Despre dominația turcilor în Ungaria epocii vezi lucrări de referință selectate în extenso pe: ***, *A hódoltsági kora, szakkönyv- és tanulmánygyűjtemény a törökkor történelméről*, CD-ROM, Arcanum Adatbázis kft, Budapest, aprilie 2005 (ISBN 963 7374 05 1).

⁴ Pe lângă bibliografia maghiară referitoare, pe care o vom prezenta pe rând și în subnotele următoare, preocupările istoriografiei bihorene în legătură cu dominația otomană în Bihor sunt reprezentate de următoarele lucrări: Borcea Liviu, *Satele din Bihor ale lui Gavriș Movilă și Constantin Șerban*, în *Crisia*, vol VII, 1977, Oradea, 1977, p. 97 și următoarele; idem, *Contribuții la cunoașterea mișcărilor țărănimii bihorene în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Crisia*, vol VII, 1977, Oradea, 1977, p 439 și următoarele; idem, *Contribuții la istoria orașului Oradea în timpul stăpânirii otomane (1660-1692)*, în *Crisia*, vol XI, 1981, Oradea, 1981, p. 197 și următoarele; idem, *Unele aspecte ale stăpânirii Otomane în Bihor și Nord-vestul României în sec XVII–XVIII*, în *Crisia*, vol IV, 1974, Oradea, 1974, p. 191 și următoarele; Virgil Maxim, *Contribuții la geografia istorică a comitatului Bihor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, *Crisia*, vol V, 1975, Oradea, 1975, p. 87-102.

Lucrări cu privire generală despre ocupația otomană în Ungaria medievală fără pretenția exhaustivității: Hegyi Klára, *Török berendezkedés Magyarországon*, (seria *História Könyvtár*) Budapest, 1995; Ágoston Gábor, *A hódolt Magyarország*, Budapest, 1992; Ágoston Gábor, Fodor Pál, *A Janicsárok törvényei* (seria *Török-magyar hadtörténelmi emlékek*, vol. I.), MTA Orientalisztikai Munkaközösség, Budapest, 1989; Fodor Pál, *Magyarország és a török hódítás*, Budapest, 1991; ***, *Török hódoltság-korabeli okmánytár a Magyar Királyi Hadilevéltárban*, Budapest, 1936; Vanyó Tihamér, *A hazai hódoltság vatikáni források tükrében*, *Vigilia*, 1973, nr. 2, passim; Miskei Antal, *Török kori magyar városok: a budai szandzsák hászvárosainak gazdasági és társadalmi viszonyai a 16. század második felében*, Debrecen, 1998; Zoltai Lajos, *Debrecen a török uralom végén*, Budapest, 1905; Pércsy András, *A nemesség borfogyasztása a török hódoltság idején*, *Rubicon*, vol 14, 2003, nr 1-2: p. 22-31; Hegyi Klára, *Kegyes alapítvány a török hódoltságban*, *História*, vol 16, 1994, nr 4, p. 11-13; Borsa Iván, Tóth István György, *Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a török hódoltság katolikusairól, 1651-1658*, *Levéltári közlemények*, vol 60, 1989, nr 1, p. 83-142.

Despre administrația maghiară pe teritoriile subordonate turcilor vezi: Szakály Ferenc, *A magyar nemesség a török hódoltságban*, *Századok*, 1992, nr 5-6, p 562-633; Szakály Ferenc, *Nemesi vármegyeszervezet és török hódoltság*, *Történelmi Szemle*, 1991, nr 3-4, p. 137-184; Szakály Ferenc, *Parasztvármegyék a XVII.-XVIII. században*, Akadémiai Kiadó–Zrínyi Kiadó, Budapest, 1969; Szakály Ferenc, *Magyar intézmények a török hódoltságban*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1997; Schwáb Mária, *Az igazságszolgáltatás fejlődése a török hódoltság idején az alföldi városokban*, ?, 1939; Szakály Ferenc, *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, Akadémia, Budapest, 1981; Miskei Antal, *op. cit.*; Szakály Ferenc, *Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás ányékában*, Akadémia, Bp, 1994

Despre partea sudică a Bihorului și Banatului vezi: Káldy-Nagy Gyula, *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Békéscsaba, 1982; Dávid Géza, *A magyarországi archontológiai kutatások lehetőségei (arad-gyulai szandzsákbégek)*, *Történelmi Szemle*, 1994, nr 1-2, p. 111-127; Sz. Andreev, *Török iratok Temesvár*

și lupta curuților pentru eliberare, declanșată deja în 1674 împotriva austriecilor. Ea a fost condusă între 1678-1686 de către Emeric Thököly, într-o perioadă nepotrivită, deoarece Europa era cuprinsă din ce în ce mai tare de febra luptei antiotomane, iar Ungaria a devenit în ochii Europei, din apărătorul creștinătății, dușmanul acesteia, din cauza alianței strânse dintre Emeric Thököly și Poarta Otomană. Pe baza detaliilor încartiruirilor și campaniilor duse de Thököly împotriva austriecilor⁵, putem afirma că Thököly a fost un oaspete constant cu oștirile sale în nordul Bihorului, mulțumită unei aprobări din partea marelui vizir, care permitea șederea acestuia pe proprietățile sale, împotriva voinței pașalelor din Oradea și a locuitorilor. După 1686 (asediul Sâniobului) și 1692 (asediul cetății Oradea)⁶ a

XVII-XVIII századi történetéről a szófiai Nemzeti Könyvtárban, Levéltári Közlemények, 1978, pp. 195-213; Engel Pál, *A temesvári és moldvai szandzsák török kori települései 1554-1579*, Szeged, 1996; Dávid Géza; *Pasák és bégek uralma alatt: demográfiai és közigazgatási tanulmányok*, Akadémia, Budapest, 2005.

Despre numărul soldaților otomani din pașalâcul Oradea în 1660-1662 vezi: Hegyi Klára, *A váradi vilájet várai és várkatonasága 1660–1661-ben*, în *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2004, p. 156-164; Hegyi Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, vol. I-III, MTA, Budapest, 2007. Despre numărul soldaților otomani din Oradea în 1692 vezi Ványi Ferenc, *Nagyvárad visszafoglalása a töröktől 1692-ben*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 18, 1917, nr 1-4, p. 80-82. Despre statutele pașalâcurilor (*canun*) din Ungaria vezi: Ömer Lüftü Barkan, *XV ve XVIinci asirlarda Osmanli Imperatorluğunda Ziraî ekonominin hukukî ve malî esaslari*, vol. I., *Kanunlar*, Istanbul, 1945; A. Akgündüz, *Osmanli kanunnâmeleri ve hukukî tahvilleri*, V/1, Istanbul, 1992, p. 265-381, *ibidem*, VII/1, 1994, p. 99-140, *ibidem*, VII/2, 1994, p. 443-498. Probabil o parte din canunul Pașalâcului Oradea fără titlu în *Történelmi Tár*, vol 18, 1890, p. 586-587 și în Ványi Ferenc, *Nagyvárad visszafoglalása a töröktől 1692-ben*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 18, 1917, nr 1-4, p. 82-85.

⁵ O bibliografie sumară despre mișcările curuților: Deák Farkas, *A bujdosók levéltára*, Budapest, 1883, p. 70, 107, 122-123, 127-134, 279-280; Koncz József, *Adatok a bujdosó magyarok küzdelmeihez*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 6, 1893, p. 456-483 – este un fel de completare a lucrării precedente; Deák Farkas, *Gróf Thököly Imre levelei, A gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárból*, Magyar Tudományos Akadémia Kiadó Hivatala, Budapest, 1882, pagină/document 15-16/XVIII, 23-24/XXIV, 25/XXV, 26/XXVI, 41/XLI, 47/?, 49-50, 53/ XLVI, 53/XLVII, 55/XLVIII, 56/XLIX, 71/LV, 72/LVI, 76/LVII, 108-110/LXXXVI, 110-111/LXXXVII, 113/LXXXVIII, 114/LXXIX, 115/LXXXI, 119/LXXXIV, 120/LXXXV, 128/XCII, 130/XCIII, 132-133/XCVI, 162/CXXV, 164/CXXVI, 165/CXXVII, 167/CXXIX, 180/CXLVIII, 199/XI, 209-210/?, 216-617/XXVIII, 224/XXXV, 229/I, 232/V, 243/XIII, 249/XVIII, 256/XXIII, 280/XLV, 282/XLVIII; Décsényi Gyula, *Thököly Imre és Wesselényi Pál, mint vetélytársak*, *Századok*, 1885, p. 520-532, 614-620; Torma Károly, *Késmárky Thököly Imre naplója 1676-1678. évekből*, (seria *Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores XVIII.*), Pest, 1866, p. 88, 92, 101-106, 109-111, 166, 177-179, 181, 184. Dintre cele 23 de volume de jurnale și registre cu copiile scrisorilor lui Thököly conduse cu grijă, abia s-a păstrat ceva. Restul celor publicate (jurnale din 1692-1694) nu conțin date referitoare la regiunea Săcueni-Diosig (de aceea nici nu le-am citat). O nouă sinteză despre jurnalele lui vezi la Seres István, *Thököly Imre naplóí és leveleskönyvei*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 117, 2004, nr 2, p. 637-664. Alte surse despre mișcările lui Thököly Imre: Seres István, *Thököly Imre emigráns katonaságának tisztikara Törökországban a karlócai béketárgyalások idején (1698-1699)*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 118, 2005, nr 3, p. 424-500; ***, *Az 1686-iki Thököly-féle mozgalmak történetéhez*, *Történelmi Tár*, anul 21, 1898, p. 77-104; ***, *Adatok a Thököly-féle mozgalmak történetéhez*, *Történelmi Tár*, anul 22, 1899, p. 433-457.

⁶ Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest, 1940. (seria *Település- és népiségtörténeti értekezések*, 5.), Reprint, Nagyvárad, 2008. Despre cetatea Oradei vezi: Balás Margit, *A váradi kapitányság története*, Lány József Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1917; Gyalóky Jenő, *A váradi vár*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 43, 1942, p. 64-95; Lukinich Imre, *Az erdélyi hódoltság végvárai, Különlenyomat a Hadtörténelmi Közlemények 1912. évi 2., 3. és 4., füzetéből*, Budapest, 1913; Balogh Jolán, *Varadinum. Várad vára*, vol. 1-2, (seria *Művészettörténeti Füzetek 13/1-2.*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982; Evlia Cselebi, *Várad ostroma*, *Korunk*, vol 3./5., 1994, nr. 4, p. 109-116; Molnár Antal, *A váradi püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, *Levéltári Szemle*, vol 52, 2002, nr 1, p. 23-40; Nyakas Miklós, *A szabolcsi hajdúvárosok hírszerző és riasztási láncja Várad eleste után*, *Hadtörténelmi közlemények*, vol 117, 2004, nr 4, p. 1242-1258; idem, *A szabolcsi hajdúvárosok helyzete Várad eleste után a kassai főkapitányhoz írt levelek tükrében, 1668*, in *A Hajdúsági Múzeum évkönyve*, vol. 6., 1987, p. 23-56; idem, *Querela Comitatus Bihariensis – Adatok a bihari hódoltság történetéhez a Várad eleste utáni időkből*, in *A Bihari Múzeum évkönyve*, vol 4-5., 1986, p. 181-; idem, *A kállói végváriak és a török hódoltság az 1660-as években, Egy vallatási jegyzőkönyv tanulsága*, in *A debreceni Déri Múzeum kiadványai (A debreceni Déri Múzeum Évkönyve)*, vol 64, 1985, Debrecen, 1985, p. 63-75; Szalárdy János, *Síralmas magyar krónika*. Kiadta Szakály Ferenc, Bp., 1984; Izsépy Edith, *Székelyhid építéstörténete a XVII. sz.-ban*, *Művelődéstörténeti Értekezések*, 1981 (vol 30), nr 4, p. 266-230; idem, *Rablevelek a váradi török börtönből*, *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, vol. V, ELTE Könyvtár, Budapest, 1970, p. 315-329; idem, *Török panaszok a magyar végváriak ellen 1668-1669*, *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, vol III., ELTE Könyvtár, Budapest, 1966, p. 253-. Despre dezvoltarea comerțului cu prizonierii în zona limitrofă a Ungariei otomane vezi și Pálffy Géza, *A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI-XVII. századi török-magyar határ mentén (az oszmán-magyar végvári szokásjog történetéhez)*, *Fons: forráskutatás és történeti segéd tudományok*, anul 4, 1997, nr 1, p. 5-78.

urmat instaurarea administrației habsburge, împotriva căreia nemulțumirile s-au manifestat deja devreme, culminând cu războiul de eliberare condus de Francisc Rákóczi al II-lea⁷. În 1692, pe baza conșcripției camerale, Diosigul este a doua localitate după numărul locuitorilor în Comitatul Bihor, fiind precedat doar de Debrecen⁸. Istoria orașelor Debrecen și Oradea din această perioadă este larg studiată și cunoscută, însă cea a Diosigului foarte puțin cunoscută și studiată⁹. Scopul acestei lucrări este prezentarea detaliată a vieții târgului Diosig din această perioadă pe baza documentelor de epocă, în contextul relațiilor economice și militare complicate ale vremii, surprinse de către demersurile istoriografice deja amintite în subsol, sintetizând rezultatele literaturii maghiare și române de specialitate, completată cu cercetări proprii.

Diosigul în contact cu otomanii (sec. XVI.-XVII.)

Sistemul de impozitare otomană, mult diferit față de cel regal maghiar, s-a făcut simțit în Ungaria medievală de la mijlocul secolului XVI. Orice regiune ocupată de turci era conșcrisă de către administrația otomană într-un registru (*tefter*) și i s-a dat o colecție de prevederi privind impozitarea, numită *canun*. Tefterele erau gestionate de *tefterdari* în locațiile numite *tefterhane*. Cu ocazia conșcrierii sangeacurilor, s-a întocmit *tahrir-tefterul*, registru în care s-au conșcris toate veniturile posibile (deci nu cele realizate) ale fiecărei localități. Locuitorii din fiecare sat erau conșcriși inițial nominal (cu numele complet în cazul capilor de familie sau neînsurașilor cu gospodărie separată, doar cu numele la ceilalți și la văduve), ulterior se va menționa doar numărul lor. Monezile de bază erau *osmani* (din aur) și *akce* (din argint)¹⁰. Inițial *djizie-ul/haraciul* (taxa creștinilor pentru scutirea de

Despre perioada recuceririi cetății Oradea vezi: R. Horváth Jenő, *Várad visszafoglalása*, 1692, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1892, passim; idem, *Nagyvárad kapitulációja*, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1896, passim; Kropf Lajos, *Nagyvárad capitulatioja*, 1692, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1895, passim; Ványi Ferenc, *Nagyvárad visszafoglalása a töröktől*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 18, 1917, p. 71-99, 292-327 (conține și date referitoare la numărul soldaților otomani din cetatea Oradea în momentul asediului asutric din 1692); Bunyitay Vincze, *Nagyvárad a török-foglalás korában 1660-1692. Visszavívása kétszázados emlékünnepe*, Budapest, 1892; Fraknoi Vilmos, *Várad felszabadítása 1692-ben és XII. Incze pápa*, Róma, 1892; Vági István, *Van-e hazánkban ezeréves puszta, vagy azt a török hódoltság okozta. - Megváltozott-e a Nagy-Alföld éghajlata a török hódoltság miatt aszályosabb irányban, továbbá a talajok is alig javíthatóan megromlottak-e a valóságban: Kritikai hozzászólás Szekfű Gyulának a „Magyar Történet” V-ik kötetének első fejezetéhez*, *Erdészeti Lapok*, vol 73, 1934, nr 8-9, p. 670-; *ibidem*, *Erdészeti Lapok*, vol 73, 1934, nr 10, p. 787-; *ibidem*, *Erdészeti Lapok*, vol 73, 1934, nr 12, p. 1040-; *ibidem*, *Erdészeti Lapok*, vol 74, 1935, nr 2, p. 142-; Orosz István, *Adatok Nagyvárad szóelőtermeléséhez a 17. században és a 18. század első felében*, in *Történeti tanulmányok, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének kiadványa*, vol. 10, 2002, Debrecen, 2002, p. 137-144. Despre arhitectura otomană a Oradei: Péter I. Zoltán, *A török világ építészete Nagyváradon*, *Várad*, anul 2, 2003, nr. 2, p. 17-.

⁷ În istoriografia română s-a încetățenit termenul de răscoală pentru acest eveniment istoric, însă istoriografia maghiară îl interpretează ca și război de eliberare, împreună cu luptele conduse de Ștefan Bocskay, Emerik Thököly, și luptele din 1848-1849 (ultima intitulându-se revoluție și război de eliberare „forradalom és szabadságharc”).

⁸ Vezi datele detaliate din Mezösi Károly, *Bihar vármegye a török hódoltság megszűnése idejében (1692)*, Budapest, 1901, p. 21-31.

⁹ O scurtă sinteză în lb. maghiară pentru prima dată la: Szabó József, *Bihardiószeg fejlődéstörténete, kismonográfia*, Pro Juventus Diosigensis Egyesület, Bihardiószeg, 2003, p. 22-25, apoi în lb. română la Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 5-36.

¹⁰ Osmanistica maghiară nu s-a ocupat de istoria numismaticii otomane, fiindcă în Ungaria otomană nu erau ateliere monetare otomane. Monografie despre numismatică otomană poate fi recomandată: Anton C. Schaendlinger, *Osmanische Numismatik. Von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung 1922*, (seria: *Handbücher der mittelasiatischen Numismatik*, Band III), Braunschweig, 1973. Opere numismatice otomane de referință: Şevket Painuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, (seria: *Cambridge Studies in Islamic Civilization*), Cambridge, 2000; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar. Yapi ve Kredi Bankasının Osmanlı Madeni Paraları Koleksiyonu*, İstanbul, 1968; İbrahim Artuk, *Cevriye Artuk, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Katalogu*, I-II, İstanbul, 1970-1974. Despre ducatul venețian, care probabil stătea la baza monedei de aur otoman, osmani, vezi: Peter Spufford, *Money and its use in medieval Europe*, ed. a doua, Cambridge, 1989, p. 178, 268-269, 407; Buza János, *A magyar és a török dukát árfolyama a XVI. század közepén*, *Századok*, anul 135, 2001, p. 900-. Despre akce (argintul otoman) vezi Slobodan Srećković, *Akches*, vol I-III., Beograd, 1999-2003. Cea mai recentă lucrare în domeniu Slobodan Srećković, *Ottoman Mints and Coins*, Beograd, 2002 prezintă atelierele otomane și monedele otomane emise, recenzat în lb. maghiară de Gyöngyösy Márton, *Új*

sub serviciul militar obligatoriu) în valoare de 50 akce era plătit doar de cei cu avere peste 300 akce, din 1566 s-a crescut la 61 akce, iar în a doua parte a secolului nu se mai ținea cont de mărimea averii, respectiv erau totalizate la nivelul localității (colectarea lor era trecută în tefterul djizie). Haraciul în sec. XVII. în pașalâcul Oradei era 65, apoi 75 akce. Conscriptorii – cu excepția haraciului, impozitului pe biserică (1 forint) –, au evaluat/adunat valoarea daturilor și tuturor taxelor (penalități, taxă de mariaj etc.) pe media a trei ani, calculate de *emin* (conscriptor, dicator trezorier) pe baza prețurilor de referință impuse de Poartă. Valoarea haraciului (revenea porții otomane), daturilor (revenea porții otomane sau proprietarului) și impozitului pe porți (*ispendje*, revenea proprietarului) se pretindeau locuitorilor indiferent de evoluția demografică și economică ulterioară, putând fi corectată doar la conscrierea următoare (de obicei la intervale de 10 ani în secolul XVI). Tahrir-tefterul era trimis la Istanbul, unde s-au ales proprietățile cele mai profitabile pentru *haas*-ul sultanului, iar restul au fost împărțite pe baza dispozițiilor ca proprietăți salariale pentru funcționari și soldați (spahii), trecute în *tefterul timarioților*. *Moșiile otomane erau proprietăți salariale și nu proprietăți nobiliare pe vecie. Proprietățile timariote aveau un venit total sub 20000 akce, cele tip zaim/ziamet între 20-100000 akce, cele tip haas (ale sultanului, marelui vizir, pașalelor și beilor) peste 100000 akce*. Pe baza legislației otomane, proprietățile *haas*, *ziamet*, *timariote* ale funcționarilor din *tefterhan* (oficiul *tefterdarului*) erau libere: însăși oamenii legii puteau să intre în ele doar cu acordul proprietarului, veniturile din amenzi reveneau proprietarului¹¹. Sangeacul din Szolnok (Hu), aparținător pașalâcului din Buda (otomană: *Budin Eyaleti*) înființat din 1553, a cuprins și localitățile limitrofe din Bihor, fiind împărțit inițial în trei *nahie*-uri, apoi – pe baza extinderii zonei de influență otomane – în șase *nahie*-uri: Szolnok, Szentmiklós, Csongrád, Túr, Debrecen, Nagykálló¹². Localitățile Văii Ierului făceau parte din *nahie*-ul Debrecen și Nagykálló. Pentru alte detalii referitoare la impozitarea din Sangeacul de Szolnok, vezi lucrarea lui Györffy Lajos¹³.

Trebuie să menționăm, că tendințele de asuprire din partea turcilor¹⁴ în Bihor și Valea Ierului au debutat cu aproape un secol înainte de ocuparea Cetății Oradea de către otomani¹⁵. Unele localități din jurul Diosigului și Săcuieniului figurează deja în extrasul german despre prima conscripție otomană din Ungaria (*tefterul beifului Halil* din 1545), iar toate aceste localități figurează și în *tefterul djizie* din 1572-73 al sangeacului de Szolnok¹⁶.

oszmán pénztörténet felé, Klió: történettudományi szemléző folyóirat, anul 13, 2004, nr 3, p. 104.

¹¹ Káldy-Nagy Gyula, *Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, p. 76, 83-85, 194-196; idem, *Magyarországi török adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 12, 14, 16-17. Alte surse bibliografice, vezi: idem, *The administration of the sanjaq registrations in Hungary*, Acta Orientalistica, tom 21, 1968, fasc 2, p. 181-223; Hegyi Klára, *The terminology of the Ottoman-Turkish Judicial Documents on the basis of the sources from Hungary*, Acta Orientalistica, tom 18, 1965, fasc 1-2, p. 191-203; Szilády Áron, *A defterekről*, Pest, 1872, passim; Fekete Lajos, *Török birtokrendszer a hódolt Magyarországon, Székfoglaló értekezés*, (seria: *Értekezések a történeti tudományok köréből*, XXV/9), Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940, p. 1-21.

¹² *Nahie* era unitatea administrativ-teritorială otomană echivalentă a unei plăși din administrația creștină, localitatea centrală fiind fără cetate. Sangeacul aparținea unei cetăți mai mici, conținea mai multe *nahie*-uri, iar pașalâcurile erau formate din mai multe sangeacuri.

¹³ Ágoston Gábor, *A szolnoki szandzsák 1591-1592. évi összeírása*, in (Botka János edit), *Zounuk – A Szolnok megyei Levéltár Évkönyve*, vol. III, 1988, Szolnok, 1988, p. 221-235 prelucrează și canunul sangeacului, respectiv clarifică câteva noțiuni despre impozitarea otomană, cu această ocazie (sursa: http://www.archivportal.arcanum.hu/mltk/opt/a100322.htm?v=pdf&a=start_mltk accesat 17.07.2012);

¹⁴ În literatura de specialitate maghiară, sintagma „*török hódoltság*” sau termenul „*hódoltság*” descriu în mod direct atât teritoriile deținute de către turci cât și perioada de dominație otomană în Ungaria medievală, iar actele de asuprire/închinare (prin scrisori sau prădări) se descriu cu termenul „*hódoltatás*”. Nagy Miklós Mihály, *A török hódoltság mint földrajzi régió*, Közép-Európai Közlemények, vol 1, 2008, nr. 1, p. 80-85; Szabó József, *A török hódoltság néprajzi és nyelvi maradványai földrajzi neveinkben*, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék., Szeged, 2008 (coincidentă de nume cu autorul acestui articol).

¹⁵ O privire în ansamblu despre acest fenomen ne oferă și în privința Bihorului Lukinich Imre, *Erdély területi változásai a török hódítása korában (1541-1711)*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1918, p. 134-135, 176-180, 340-344.

¹⁶ Szalay László, *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században*, Pest, 1859, pp. 200-205; Káldy-Nagy Gyula, *Magyarországi török adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, p. 12; Györffy Lajos, *Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez (Az 1571-es szolnoki török defter fordítása)*, Szolnok, 1956, passim.

Situația Diosigului este mai specială. Nu figurează în tefterul din 1545, dar figurează în tefterul djizie din 1572-73. Nu figurează nici în lista localităților conscrise în plus în 1570 de către aga Hussain față de tefterul lui Halil și retrocedate în 1572 de sultanul Selim II¹⁷, însă athnamele lui Gabriel Bathory (1607), Gabriel Bethlen (1613) și Ecaterina de Brandenburg (1629) menționează separat impozitul plătit de Diosig¹⁸. O scrisoare din 20 noiembrie 1583 al lui Ștefan Bathory ne lămurește despre aceste contradicții. Scrisoarea amintită precizează că turcii au prădat Diosigul și Săcuieniul pe timpul voievodului Ioan Sigismund. Faptul prădării Diosigului este oglindit și prin diferența dintre conscripția dicală din 1564 (147 capi de familie) și conscripția djizie din 1572-1573 (49 capi de familie). Asemenea supuneri erau la ordinea zilei în comitat atât din partea turcilor¹⁹ cât și din partea căpitanilor din cetățile de margine ale Ungariei regale.

Din cauza acestor asupriri repetate, a prădării tătare din 1594 în jurul Debrecenului, respectiv din cauza izbucnirii războiului austro-turc (denumit și războiul de cincisprezece ani sau războiul cel lung), comitatul s-a depopulat, încât dieta transilvăneană din 1595 a trebuit să reducă impozitele la jumătate. După datele conscripțiilor sangeacului din Szolnok din anii 1570-71 și 1591-92, precum și din tefterul timarioților dintre 1574-1595, realizat tot acolo, rezultă că Diosigul și localitățile din jur au fost supuse turcilor până în 1595 și făceau parte din sangeacul de Szolnok. Diosigul, în 1583-84, cu un venit anual total de 3500 akce, era parte a proprietății feudale tip ziamet/zaim (feudum salarial cu un venit total mai mare de 20000 akce) a turcului Mustafa, iar după dispariției acestuia, a fiului său Zulfikar și a ciausului Mahomed. Lângă haraciul plătit sultanului, diosigianii mai plăteau proprietarului turc și impozit după pășunile și pajiștile localității²⁰.

Turcii inițial au acceptat (vezi athnameul lui Ștefan Bocskay) pierderea unor teritorii supuse până atunci după războiul austro-turc de cincisprezece ani (de ex. aproape întregul Bihor), dar de la Gabriel Bethlen au solicitat ferm retrocedarea teritoriilor respective, iar în 1613 turcii au conșcris Pașalâcul de Buda (care practic s-a epuizat în copierea conscripțiilor

¹⁷ Decizia de retrocedare al lui Selim al II-lea este recunoscută inițial și de sultanul Murad al II-lea în cele două athnameuri date lui Ștefan Bathory, însă în 1576, din cauza incursiunilor soldaților orădeni pe teritoriile aflate în mâinile turcilor, s-a răzgândit.

¹⁸ Mikó Imre, *Erdélyi történelmi adatok*, vol. II, Kolozsvár, an ?, p. 335, 340, 346; Szalay László, *Erdély és a Porta (1567-1578)*, Pest, 1862, p. 40, 50, 59, 85, 107, 122, 201, 255, 289, 293, 298, 307, 315, 317, 323, 331; ***, *A Budai pasák magyar nyelvű levelezése*, vol. I. (1553-1589), Budapest, 1915, p. 51, 119, 182, 418, 478, 488;

¹⁹ Beiul din Szolnok în 1573 a prădat 3 sate pe valea Eriului, în 1583 alte șapte, iar în 1584 soldații cetăților otomane plănuiau un alt atac în zona cetății Oradea și a Barcăului cu acordul marelui vizir. Supunerea din partea turcilor, interzicerea din partea căpitanilor habsburgi și supunerea paralelă tot a acelor localități de către ultimii se autoîntrețineau reciproc și se întâmplau și în direcție opusă.

²⁰ Velics Antal, Kammerer Ernő, *Magyarországi török kincstári defterek*, vol. I. (1543-1635), Budapest, 1885, p. 562, 565, 567 (sursa internet: <http://kt.lib.pte.hu>, accesat 20.08.2012); Lukinich Imre, *Erdély területi változásai a török hódítás korában (1541-1711)*, Budapest, 1918, p. 134-135, 176-179, 340-343; Veress Endre, *Báthory István király levélváltása az erdélyi kormányal (1581-1585)*, Budapest, 1948, doc. nr. 52, 60, 65, 66, 71; Magyar Történelmi Társaság, *anul IV*, 1857, p. 55 (sursa internet: <http://kt.lib.pte.hu>, accesat 20.08.2012); Káldy-Nagy Gyula, *Harács-szedők és ráják – Török világ a XVI századi Magyarországon*, Budapest, 1970, p. 76, 83-85, 194-196.

Surse arhivistice otomane din arhive austriece sunt publicate de Flügel G., *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserliche-königlichen Hofbibliothek zu Wien*, vol. I, Wien, 1865, doc nr. 1374 (tefterul timarioților sangeacului de Szolnok în 1590-1591), doc nr. 1334 (tefterul djizie/haraciului sangeacului Szolnok din 1569), doc nr. 1335 (tefterul djizie din 1671), doc nr. 1336 (tefterul djizie din 1583), doc nr. 1337 (tefterul djizie din 1593). Ultimele patru teftere în original la Wien, *Bibl. Nat. Türk. Hss. Mxt.* Nr. 545, 546, 605, 544 – ordinea menționării. Ágoston Gábor, *A szolnoki szandzsák 1591-1592. évi összeírása*, în (Botka János editor), *Zounuk – A Szolnok megyei Levéltár Évkönyve*, III și IV, Szolnok, 1988 și 1989, passim – lângă publicarea tahrir-tefterului din 1591-1592, menționează sursele citate mai înainte. Györffy Lajos, *Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez (Az 1571-es szolnoki török defter fordítása)*, Szolnok, 1956, passim – publică tefterul djizie din 1571. Tefterul timariot al sangeacului Szolnok dintre 1574-1595: *Arhivele Naționale ale Ungariei*, Colecția de microfilme 10501. Alte conscripții otomane se pot găsi pe site-ul *Arhivei Naționale a Turciei* (www.devletarsivleri.gov.tr) la fondul *Tahrir Defterlerinde Zerlesim Merkeyleri ve Bulurduklars Defterlerin Fihristi*, Szolnok (nr. 634, 658, 782, 791, 1041), Sâniob (23m, 327, 456), Oradea (792, 795) – cea de Szolnok nr. 634 este tahrir-tefterul din 1591-1592 publicat de Ágoston Gábor (citată mai înainte). Surse arhivistice otomane referitoare la Ungaria colectate din arhive balcanice sunt la *Arhivele Naționale ale Ungariei*, Colecția de microfilme, fondurile X9936, X 931, X936, X4416, X4529, X4530, X4418, X9233.

din 1592), de care încă aparținea și Sangeacul de Szolnok. Timp de două decenii, Bethlen a găsit tot fel de motive pentru a nu satisface pretențiile turcilor. Alte supuneri nu s-au mai efectuat nici în Bihor, iar în 1615 chiar și căpitanul din Nagykálló a interzis supunerea satelor. Însă locuitorii satelor, adineauri supuse cetăților otomane din Gyula și Szolnok, au cerut în 1628 din nou delimitarea hotarelor lor după obiceiurile vechi, la insistarea pașei de Buda. Turcii supuneau începând din 1629 și localități din Bihor așa de intens, încât voievodul Gheorghe Rákóczy a l-a în 1632 a trimis o scrisoare revoltată la Poartă²¹.

Pe baza tefferului timarioților Sangeacului din Szolnok dintre 1613-1633, Diosig făcea parte din proprietatea timariotă al lui Mustafa în valoare de 34600 akce. Din proprietate făceau parte Darvas(Hu) (aparține de nahie Nagykálló) cu 8000 akce, Diosig (aparține de nahie Nagykálló) cu 4500 akce, Csorba(Hu) (aparține de nahie Szolnok) cu 9600 akce, Tiszatenyő(Hu) (aparține de nahie Nagykálló) cu 9600 akce, Angyalegyház (Hu, astăzi pustă) lângă Nádudvar (aparține de nahie Debrecen) cu 2850 akce și taxa nomazilor din localitățile menționate (în afara taxei djizie) 50 akce. Din cei 34600 akce o sumă totală de 13600 akce erau date altora în felul următor: 6000 akce în folosul lui Ibrahim pe baza unei donații din 24 aprilie 1629, 4000 akce în folosul lui Mehmed bin Behlul pe baza unui act din 08 decembrie 1632, 3600 akce în folosul lui Ahmed bin Hamza pe baza unui act din 28 noiembrie 1632²².

Nu știm dacă pe timpul lui Gheorghe Rákóczy I localitățile domeniului plăteau tribut turcilor sau nu. În teza de doctorat a lui Adrian Apan avem date prețioase referitoare la economia domeniului Diosig-Săcueni pe timpul lui Gheorghe Rákóczi I²³.

Diosig și luptele austro-ardeleano-otomane dintre 1658-1665

După campania dezastruoasă din Polonia a lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, Poarta Otomană a trecut la pedepsirea lui în 1658: marele vizir a ocupat cetatea Ineului, iar hanul tătarilor a prădat inițial Ardealul, ulterior a încercat și ocuparea Cetății Oradea. Flancul drept al armatei tătare, condus de hanul Seadet/Mahomed Ghirai, și îndreptat spre Oradea, în toamna anului 1658, trecând neoprit de trupele ezitantului Szuhai Mátyás prin Munții Meseșului, a ocupat cetatea Almașului, a atacat și pustiit zona Eriului. Nefiind nici o opoziție militară împotriva lor, tătarii prădau și în grupuri de câte 5-6 soldați localitățile părăsite și sărăcimea în fugă²⁴. Dintr-o scrisoare a principelui știm că și posesiunile sale aparținând cetății Săcueni au fost prădate. După retragerea tătarilor, principele s-a întors din Carei și a intrat în Oradea să-și restabilească autoritatea în cele trei comitate din Partium și în cetățile Oradiei și Chioarului/Berchezoaiei, dar la insistența comitatelor și statelor ardelenne, la sfârșitul iernii 1659, a renunțat la ele. În prima parte a anului 1659 principele stătea în cetățile sale din Săcueni, Ecsed și Sătmar, iar oștirile erau încartiruite pe domeniile sale și în jurul orașului Debrecen. Colac peste pupăză, voievodul fugar Constantin Șerban, cu autorizarea împăratului austriac, aduna oaste în Ungaria Superioară, care la urmă ajungea tot sub steagurile lui Rákóczi. La sfârșitul lunii august 1659 Rákóczi a pornit din Ecsed, prima dată a supus Oradea (în ianuarie 1660 și a aplecat capul iar și Bihorul), apoi a intrat în Ardeal (această mișcare era vehement contestată de nobilimea bihoreană). Armata de 25.000 de oameni a pașei de Buda, Ahmed Sidi, care mășăluia împotriva lui Rákóczi la porunca sultanului, (sfârșitul lui aprilie 1660) a pustiit zona haidonica (în urma tentativei de apărare a liniei Crișului Repede de către haiduci) dar și Nordul Bihorului

²¹ Történelmi Tár, anul XXX, 1883, p. 435 (<http://kt.lib.pte.hu>, accesat 20.08.2012); Horváth Márton, *Kismarton regeszták*, Magyar Történelmi Tár, anul X, 1863, p. 29, 34; Káldy-Nagy Gyula, *Magyarországi török adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, p. 12, 14, 16-17.

²² Fekete Lajos, *Die Siyâqat-Schrift in der Türkischen Finanzverwaltung (beitag zur türkischen palaeographie mit 104 Tafeln)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, band 1, p. 540-572 și *idem*, band 2, tafeln LIX-LXIV, prelucrează tefferul timarioților Sangeacului din Szolnok din 1613-1633 de la *Bibl. Narodowa, Warschau, Türk. Hss. Wschodni*, Nr. 536.

²³ Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 5-18.

²⁴ B. Szabó János, *II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja*, Hadtörténelmi Közlemények, 2001, anul 114, nr 2-3, p. 231-278 – descrie detaliat și atacul tătarilor din 1658.

(Ștefan Vitnyédy scria lui Petru Zrínyi și Keczer András că prădarea a fost suportabilă)²⁵. Între 8–10 mai 1660, pașa Ahmed Sidi, contrar planurilor sale de la început (voia doar să treacă pe lângă Pocsaly și Săcueni către Adorian/Sălard)²⁶, a asediat cu succes cetatea din pământ și castelul din Pocsaly²⁷, dar nu a reușit să ocupe mult mai puternica cetate a Săcueniului în 10-11 mai (condusă de Keresztes András), în schimb, a luat ca pradă de pe insulele de lângă Săcueni 4000 de persoane²⁸. Evenimentele reprezentau răzbușnarea atacurilor apărătorilor din cele două cetăți asupra trenurilor???? otomane.

În cunoștința întâmplărilor, putem considera posibil petrecută una dintre cele mai frumoase legende locale, cea a Insulei Femeilor (ung. *Asszony-sziget*). Conform legendei, nu mai rămăseseră în Diosig decât copiii, femeile și bătrânii. Populația necombatantă s-a retras acolo în perioada atacurilor turcilor, organizând apoi, noaptea, un fel de falsă ambuscadă²⁹, fapt ce i-a speriat pe turcii care s-au împrăștiat. Această legendă a fost cunoscută în literatura de specialitate grație publicărilor lui Solymossy Sándor și Lengyel Dénes, iar literar a fost prelucrată de Beke György, care a scris o nuvelă pentru copii pe această temă³⁰. Conform unei alte legende, judele satului Egyed a fost legat de coada unui cal și chinuit așa. Într-adevăr, după pustiirea turcilor, localitățile Egyed și Sárffő au fost depopulate, mulți dintre locuitori mutându-se la Diosig până în 1665. Amintirea atacurilor întreprinse de armatele otomane (turcii și tătarii) s-a păstrat în memoria populară prin diferite nume de locuri sau legate de diverse legende precum: *Tatár-járás dúlő*, *Nyúzó völgy*, *Asszonysziget* sau altele. În memoria populară haidonicală evenimentele se păstrează sub denumirea Năvala lui Sidi (ung. *Szejdi-járás*).

²⁵ Nobilimea bihoreană contesta ultima tentativă de intrare cu forța în Ardeal al lui Rákóczi. P. Szathmáry Károly, *A Kemény-család fejedelmi ágának okmánytára, Közügyek 1538-1722*, Magyar Történelmi Tár, vol. XVII (serie nouă vol. VI), Pest, 1871, p. 138-140. Vicecăpitanul orădean Gyulai Ferenc a încercat să organizeze apărarea zonei adunând sub conducerea lui soldații din Oradea, haiducii de pe valea Crișului și iobagii de pe văile Barcăului și Ierului cu haiducii bihoreni, dar la urmă s-au retras (în cetățile Pocsaly, Săcueni, Ecsed, Oradea, Kálló, Ibrány și Debrecen) și au încercat salvarea bunurilor. Szilágyi Sándor, *A két Rákóczy György családi levelezése (1632-1660)*, (seria: *Monumenta Historica Hungariae series I. Diplomataria XXIV*) Budapesta, 1875, p. 551-552, 555, 557, 562; Szakály Ferenc, *Szalárdy János siralmas magyar krónikája*, Budapest, 1980, p. 531-536, 538-541, 543-549; Fabó András, *Vitnyédy István levelei*, Magyar Történelmi Tár, anul XV, 1870, p/ doc 146/122, 152/128, 154/129.

²⁶ Înainte de 8 mai, șpanul Bihorului, Martin Boldvay l-a convins pe Ahmed Sidi că cetățile Pocsaly și Săcueni sunt proprietăți ale fugarului Nicolae Zolyomy, persoană aflată sub înaltul patronaj al Porții Otomane, în consecință pașa Sidi a vrut doar să treacă pe lângă cetăți. Însă, din cauza ambițiilor de vitejie, apărătorii celor două cetăți au atacat trupurile turcilor, cauzând consecințele prezentate. Tot în aceeași perioadă, întârziindu-se delegația de supunere din partea nobilimii comitatului (în loc de 7 mai s-au prezentat pe 8 mai) somați în 6 mai, pașa Sidi a trimis niște trupe pentru prădarea satelor din jurul Oradiei pe 8 mai, pentru a exercita presiuni asupra conducerii cetății și comitatului (au năvălit asupra zonei Crișului Mic, Nagykereki, Biharea, Cetariu). Pașa Ahmed Sidi a emis o scrisoare protecțională pentru cetatea Oradiei. Aceste hoarde s-au întors de sub Biharea prin Sălard/Adorian și Sâniob pentru a se uni cu armata principală la Săcueni. Ori aceste hoarde, ori flancurile armatei puteau prăda și Diosigul. Szakály Ferenc, *Szalárdy János siralmas magyar krónikája*, Budapest, 1980, p. 538-541, 543-549.

²⁷ Fiica căpitanului Pósa György (pe numele Pörzse), a reușit să treacă liniile turcilor și a ajuns la Săcueni, pentru a aduce ajutor de acolo, însă pe drumul de întoarcere a fost prinsă și decapitată, ca și tatăl său mai târziu. Nánási Zoltán, *Székelyhíd történelmi monográfiája*, kiadja a Székelyhíd Egyesület, Székelyhíd, 2003, p. 94. Tot același leitmotiv se regăsește și într-o altă legendă de la Kismarja (Hu), legat de asedierea nereușită a cetății Nagykereki (proprietatea lui Bocskay Ștefan) de vice-căpitanul orădean, austriacul Cipriano Concini, în octombrie 1604.

²⁸ Vis-a-vis de Gara CFR Săcueni, lângă sediul IAS Săcueni, s-au descoperit 10-12 schelete în anii 1970, cu mâinile legate la spate și trupurile căzute în față, probabil victimele acestui masacru. În 1938 pe piața veche de animale din Săcueni s-au găsit 6 kg de fise din argint din secolele XVI-XVII îngropate probabil cu ocazia atacului turcilor. Nánási Zoltán, *idem*, p. 94, 96.

²⁹ Turcii au aflat de locul lor de refugiu și voiau să-l atace. Acestea s-au urcat pe catalige, s-au îmbrăcat în văluri albe și au tăiat găuri în recipientele făcute din tigră uscată și afumată (lopótök, *Lagenaria siceraria* convar. *gourda*), introducând și niște lumânare. Turcii superstițioși s-ar fi speriat de aceasta. Despre utilizarea tigvei, vezi: Péntek János, Szabó Attila, *Ember és növényvilág, Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*, Kriterion, Bucureșt, 1985, p. 133-136 și materialele expuse la Muzeul vânătorului și pescuitului din Săcueni (colectate de profesorul-biolog Wilhelm Sandor).

³⁰ Solymossy Sándor, *A magyarság néprajza*, vol. III, Budapest, 1941, passim; Lengyel Dénes, *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból*, Budapesta, 2001, p. 112; Beke György, *Gólyaláb*, Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1966.

La bătălia din Gilău au participat, de asemenea, soldați din Oradea și Săcueni (ceea ce a enervat pe pașa Ahmed Sidi). Transportarea cadavrului lui Rákóczi la Ecsed a generat un vacuum în conducerea zonei pe care Acațiu Barcsai l-a folosit în interesul lui³¹. Barcsai a reușit anihilarea pornirilor pașei Sidi împotriva cetății Oradea, a obținut chiar încă o scrisoare de protecție de la serdarul Cenghizade Ali și a convins pașa Sidi să se întoarcă la Buda pe ruta Nyirbátor-Szolnok. Spre ghinionul lui Barcsai însă, o solie de la Cenghizade Ali l-a atenționat pe pașa Sidi că drumul spre Timișoara este practicabil și totodată l-a rugat să studieze în secret cetatea Oradea. La vestea că oștile austriece se aflau aliniate lângă Tisa, pe când pașa Sidi se întorcea la Timișoara, a atins Diosigul, trecând pe lângă cetatea Oradea. Pașa Sidi s-a întors mai târziu unit cu armata lui pașa Ali³² pentru asedierea cetății Oradea. Sultanul a organizat festivități după cucerirea Oradei, a dat veste în toate colțurile imperiului³³ și a premiat cu caftane 25 de beguri care au participat la asediu, dar a trecut și la repararea rapidă a cetății prin folosirea muncii silite a supușilor din pašalâcurile Timișoarei și Ineului. În 1661, probabil, ca și pregătire pentru asedierea Săcueniului, se transportă câte 500 de încărcături de cai de praf de pușcă la Ineu și Oradea. După moartea lui Sinan pașa, oamenii din anturajul lui nu au primit solda (6-15 oct. 1661), se poruncește noului pașă, cadiului și tefterdarului să le achite cu condiția ca aceștia să rămână în slujba cetății Oradea³⁴.

Cei 300 de apărători creștini ai Oradiei în 1660, împreună cu Biblia reformată, pe jumate tipărită la Oradea, și cu tipografia, în drumul lor spre Debrecen, au trecut Barcăul secat pe lângă fosta moară din Kerekegyháza, iar apoi Ierul secat, pe lângă fosta moară al familiei Zolyomy, și au înnoptat în locul numit *Aranyszeg* (aparține hotarului Diosigului). Erau însoțiți de 5-6000 de călăreți turci (acești turci au învins printr-un atac de surprindere cei 1500 de călăreți ale lui Barkóczy Ferenc, ascunși în pădurea Egyed)³⁵.

După căderea cetății Oradiei, Săcueniul i-a preluat locul. Deși aga Zipra Hassan din Oradea, pe 5 decembrie 1660, într-o scrisoare de amenințare adresată căpitanului sătmărean Károlyi Ádám, pretindea a fi domnul Săcueniului, turcii n-au reușit să ocupe Săcueniul niciodată, cu toate că au încercat prin orice mijloc supunerea cetății. Administrația otomană din Oradea, în iarna anilor 1660-1661, a profitat de răscularea țăranimii din Nordul Bihorului și Zărandului împotriva foștilor moșieri. Populația răsculată, în cele din urmă, le-a promis că va considera dușman orice soldat maghiar și austriac și că, profitând

³¹ Keresztes András, căpitanul cetății Săcueni, a însoțit pe Rákóczi (rănit mortal) inițial la Oradea, a înștiințat pe soția lui în secret și a transportat apoi trupul neînsuflit al principelui la Ecsed cu Gyulay Ferenc, căpitanul Oradei, însoțit și de majoritatea soldaților din cele două cetăți. Pe timpul absenței lor, Oradea era condus de vice-căpitanul Balogh Máté, iar Săcueni a rămas fără apărători, cu excepția câtorva dărăbani (ung. *hetes darabontok*). Nobilimea săcuiană, sub conducerea primpretorului Edelényi Mihály, a preluat controlul cetății, eliberând din închisoare pe Sebesi Ferenc, pus căpitan interimar. Însă, Acațiu Barcsay a trimis în Oradea pe Szatmári András, iar în Săcueni pe Borbély Albert, cu soldați ardeleni. Borbély a făcut tot posibilul pentru întărirea și apărarea cetății. Nánási Zoltán, *Székelyhíd történeti monográfiája*, kiadja a Székelyhíd Egyesület, Székelyhíd, 2003, p. 95; Szakály Ferenc, *Szalárdy János siralmas magyar krónikája*, Budapest, 1980, p. 554-558, 561-562.

³² Ahmed Sidi din 1656 era serdarul (comandantul suprem) ale armatelor din Bosnia, între 1659-1660 pașă în Buda, apoi Kanizsa, iar în 1661 în urma intrigilor pașei Cenghizade Ali a fost mazilit de vizir și ucis. Cenghizade Ali era pașa Ineului și Timișoarei, între 1660-1661 serdarul armatelor trimise în Transilvania (el a detronat pe Kemeny Janos și l-a întronat pe Mihai Apaffy), iar în 1664 a fost ucis și el. În 1660 trupele lui Ahmed Sidi reprezentau prima linie de atac împotriva lui Rákóczi al II-lea Gheorghe, iar trupele lui Cenghizade Ali rezerva în caz de nereușită a lui Ahmed Sidi. Toate aceste ciocniri armate otomano-ardelene interfereau cu războaiele otomano-venețiene care vizau biruirea Cretei. Domagoj Madunić, *Csengizade Ali pasa és az Oszmán Birodalom határmenti elitje a krétai háború alatt, 1645-1669*, Korall: társadalomtörténeti folyóirat, anul 13, 2012, nr 48, p. 90-120; Sudár Balázs, *A hódoltság pasák az oszmán belpolitika forgatagában (1657-1665)*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 124, 2011, nr 3, p. 888-910.

³³ După ce în 1657 vizirul Köprülü Mahomed poruncește hanului tătarilor, Mahomed Ghirai, distrugerea lui Rákóczi al II-lea Gheorghe și prădarea zonei haidonice, în 1660 atât marele vizir, cât și sultanul îl înștiințează despre cucerirea cetății Oradea. Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kracsmařík Jenő, Szekfű Gyula, *Török-magyar oklevéltár 1533 – 1789*, Budapest, 1914, p. 227, 235-237.

³⁴ Fekete Lajos, *Aberlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, első közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 6, 1928, nr 1-4, p. 269-272, 275, 276 (doc. 5, 7-12, 14, 23-26, 29).

³⁵ Szakály Ferenc, *Szalárdy János siralmas magyar krónikája*, (seria: *Bibliotheca Historica*), Magyar Helikon, Budapest, 1980, p. 623-626.

de înghețarea apelor, vor ajuta turcii cu alimente la asedierea Săcueniului, după cum a raportat căpitanul săcuian Borbély/Bodeli Albert lui Károlyi Ádám pe 22 ianuarie 1661. Țăranii răsculați i-au scris lui Károlyi Ádám că, imediat ce se va instala pacea, vor da iarăși toate obligațiile feudale cuvenite moșierilor, dar până când va dura starea de război se vor ține de cuvântul dat turcilor³⁶.

Pe 1 februarie pașa Sinan scrie și localităților din jurul Săcueniului. Însă în a treia săptămână din februarie cei 8000 de supuși ai lui Rákóczi, răsculați la instigarea turcilor, au renunțat la asediul Săcueniului. Atacul asupra Săcueniului a fost, deci, respins de apărătorii fideli lui Kemény János, iar turcii s-au retras apoi către Sâniob, unindu-se cu asediatorii de acolo și ocupând în 21 februarie cetatea Sâniobului³⁷. Pașa Sinan pe 23 februarie 1661 a amenințat Săcueniul că dacă nu se supune în 24 de ore și plătește impozitul pe doi ani în aur și decima, îl va nimici, dar soldații de acolo nu s-au speriat. Turcii însă nu au renunțat ușor la ideea ocupării Săcueniului. Au căutat și au găsit aliați și spioni în rândul iobagilor din jurul Săcueniului. Capul trădătorilor era iobagul Puszke György, tovarășii lui erau juzii Véber János și Suszter Péter, respectiv nobilul Pfeiffer István și Véber Mátyás. Întregul complot a fost demascat de soldații din Nagykálló, care au prins un mesager al pașei din Oradea pe 2 aprilie 1661. Puszke György și Véber Mátyás au fugit la Sâniob cu turcii în retragere. Pașa din Buda ordonă din tot Bihorul câte trei oameni per sat sub steagul sultanului în luna martie, iar turcii din Oradea au trimis și 13 tunuri în ajutorul lor. Din cauza inundațiilor abundente și rivalizării dintre pașa Sidi și pașa Ali, Săcueniul a scăpat de asediul plănuț în primăvara din 1661. Kemény János află despre revoltele de pe valea Ierului cu ocazia dietei de încoronare din Reghin prin intermediul generalului Heister, în 1 ianuarie 1661. Heister întreabă dieta ardeleană, dacă revoltele au aprobat acesteia, fiindcă altfel va fi nevoie de intervenție militară. Atacul lui Kemény János din martie 1661 a determinat înăbușirea răscoalei cu un bilanț de 400 de iobagi masacrați. Prin solia lui Banffy Denes, dieta a cerut și ajutorul împăratului, care a acceptat să intervină, destul de târziu, și atunci cu condiția predării Săcueniului, Chioarului/Berchezoaiei și Iliei. Pe baza înțelegerii între împăratul Leopold I. și principele Kemény János, ultimul a evacuat oștile sale din Săcueni, iar apărarea cetății a fost preluată de 600 soldați habsburgi, sub conducerea lui Johannes Baptista Tieffenthal (Dippendal în surse) în iunie 1661 (a reușit să intre numai prin răspândirea zvonului că a trecut de partea lui Kemény), care în toamnă au fost completați și cu un efectiv de 100-200 soldați ardeleni. Mai există informații despre

³⁶ Történelmi Tár, évnegyedes folyóirat, Budapest, 1880, p. 744-746.

³⁷ Despre ocuparea Sâniobului putem afla următoarele detalii din scrisorile lui Rhédey László, căpitan orădean desemnat de Acațiu Barcsay, dar care n-a mai reușit să intre în cetatea deja înconjurată de turci. Rhédey László, fiul lui Rhédey Ferenc, primește în 1654 un post de conducător la Săcuieni de la Gheorghe Rákóczy al II-lea. În 1658 moștenește proprietățile din Sântimreu și Sâniob de la tatăl său. Între timp, trece de partea lui Acațiu Barcsay și ocupă Oradea și Bihorul în numele lui, fapt de care s-a bucurat și Pașa Ali. Între 29 iunie–8 iulie 1660 Rhédey a stat în cetatea Sâniob. La vestea ocupării cetății Oradea, părăsește Sâniobul, și pe 5 august 1660 roagă apărătorii cetății să nu se opună turcilor. La începutul lui septembrie, prin trimisul lui, Fejér Péter, a organizat evacuarea și transportarea bunurilor și aparținătorilor iobagilor cetății (várjobbágyok), cu condiția ca apărătorii (iobagii) să rămână pe loc. Încât ultimii s-au revoltat împotriva deciziei, a permis și mutarea a 25 de iobagi împreună cu familiile lor. Între timp, Rhédey încerca convingerea austriecilor și ardelenilor asupra reluării Oradiei. La mijlocul lunii septembrie locuitorii din Sălaj, din jurul cetăților Săcuieni și Sâniob s-au supus turcilor, iar în noiembrie pașa Sinan a trimis scrisori de amenințare căpitanului sâniobean, Ujváry Ferenc, ca să lase în pace iobagii. La instigarea pașei din Oradea, iobagii nu au mai recunoscut autoritatea moșierilor maghiari, iar sub conducerea iobagilor pe numele Borsa, Takács Mátyás și Köbölkuti, iobagii din jurul cetății au trecut la agresarea fizică a apărătorilor Sâniobului până spre sfârșitul lui decembrie 1660. Pe 21 februarie 1661, Rhédey încă așa scria lui Kemény János din cetatea Tárnăveni, dacă turcii nu se alătură iobagilor, nu vor putea ocupa Sâniobul, chiar dacă acesta este slab apărat și dacă el ar fi acasă, cu 1000 de soldați maramureșeni și cu ajutorul lui Heister și Károlyi ar putea înăbuși răscoala. La vestea pierderii Sâniobului, Rhédey voia să viziteze proprietatea din Pișcolt și a cerut niște soldați din cetatea Sătmarului, la care turcii au crezut că se pregătește împotriva lor (l-au spionat proprii lui iobagi trimiși de turcii din Sâniob până în Maramureș). De aceea am detaliat aceste aspecte legate de familia Rhédey, fiindcă, după cum vom vedea în următoarele capitole, au deținut câteva sesii și în Diosig. Vass József, *Rhédey László naplója*, Magyar Történelmi Tár, anul I, 1854, Pest, p. 222, 223; Nagy Iván, *Rhédei László: Történeti maradványai 1658-1663*, Magyar Történelmi Tár, anul XVII (seria doi, anul V), 1871, Pest, pp. 62, 64-65, 68-69, 80-81, 84, 85, 94-95, 109, 110, 116, 129, 132, 136, 138, 139-144, 146, 147, 148, 150-151.

un atac otoman asupra Săcueniului cu ocazia incursiunii pașei Ismail până la Baia Mare (pașele Hasan și Cuciuc/Küçük Mehmed au atacat-o din tabăra lor de lângă Bagamér)³⁸.

În septembrie 1661 soldații din Săcueni se afirmă că ar fi atacat prin surprindere Sâniobul, când au ars localitatea, au furat boi și au prins șase iobagi colaboranți cu turcii, fugiți de la Săcueni (de ex.: Puszke György și Véber Mátyás). Mai târziu aceștia au atacat și niște turci, care umblau în localitățile învecinate, enervându-l pe pașa Ali. Tieffenthal a trecut și la impozitarea localităților (Săcueniul colecta atât impozitul pentru austrieci, cât și pentru ardeleni): numai Debrecenul trebuia să plătească 1800 forinți și 1500 câble de făină³⁹.

În martie 1663 Murad al IV-lea îi ordonă hanului tătar Mahomed Ghirai mobilizarea împotriva împăratului austriac, iar în aprilie 1663 marele vizir ordonă lui Apaffy mobilizarea pentru eliberarea cetății Nyitra (Sk). Pe baza registrului de procese verbale ale ședințelor magistraturii din Debrecen, pe timpul secerișului, pașa Chenan din Oradea atenționează Debrecenul că numeroși tătari sunt deja în Ardeal și itinerariul lor va atinge zona. Niște flancuri au și atins Diosigul (locuitorii fugiți la Debrecen și Sâniob), dar centrul trecea spre Vámospércs⁴⁰. Pe baza ordinelor către alaibeul din Timișoara (19-28 mai 1663) și pașa din Nicopole (29 mai-6 iunie 1663) aceștia trebuia să se grăbească la întărirea Oradei cu toți zaimii și timarioții în locul celor din sangeacurile din Smirnov și Semendire/Smederevo ordonate de sub Oradea în alte direcții. Totodată, se dispune și urgentarea construirii unui pod pe drumul Ineu-Oradea⁴¹.

La sfârșitul lui 1663, cei cca. 500 soldați din regimentele Souches, Strozzi și Cobb, apărând cetatea Săcueni, se revoltă din cauza soldei neplătite pe ultimii 14 luni și predau cetatea lui Apaffy, care le plătește cu 1800 taleri din veniturile impozitului pe sare. Se bucura și sultanul și marele vizir de revenirea Săcueniului și Clujului în mâna Voievodatului Ardelean. În lunile premergătoare păcii de la Vasvár, generalul austriac Cobb a cerut retrocedarea Săcueniului împăratului, ceea ce Apaffy a și acceptat, dar prin Teleky Mihály l-a rugat pe plenipotențiarul imperial Johannes Rhottal să efectueze un atac împotriva Săcueniului, până când el trimite în secret o scrisoare de eliberare apărătorilor de sub jurământul de fidelitate. Aceste demersuri însă au eșuat din cauza opunerii apărătorilor. Totuși, Săcueniul s-a demolat, într-un final, la începutul anului 1665, pe baza punctelor păcii de la Vasvár⁴².

³⁸ Buzási János, *Mainzi főkanclári levéltár*, (seria *Levéltári leltárak*, nr 76/2), Budapest, 1979, p. 43 – citează din fasciculul 210 documentele cu nr 44 (scrisoarea lui Ciffra/Zipra Hassan către Károlyi Ádám, 1661), nr 98 (Bodeli Albert către necunoscut, 25.01.1661), nr 99 (Heister către statele ardeleni, 05.01.1661 și Kemény János către Heister, 06.01.1661), nr 103 (Mándi András în numele răsculaților către Károlyi Ádám, 1661), nr 105, 106, 108 (Heister către Leopold I., 15.01.1661, 18.01.1661, 20.01.1661), nr 107 (pașa Sinan către localitățile din jurul cetății Săcueni și Varga János, jude din Dengeleg către pașa Sinan, 01.02.1661); Borcea Liviu, *Contribuții la cunoașterea mișcărilor țărănimii bihorene în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Crisia*, vol VII, 1977, Oradea, 1977, p. 439 și următoarele; Óváry Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottságának oklevélmásolatai*. Vol. III., *A XVII századból származó oklevelek kivonatai*, Budapest, 1901, p. 165-169, 172; Nánási Zoltán, *Székelyhid történeti monográfiája*, kiadja a Pro Székelyhid Egyesület, Székelyhid, 2009, p. 96-100 – citează pe Csuthy Zsigmond, *Székelyhid vára (1660-1665)*, A magyar ember Könyvtára, Pest, 1863, p. 274-301. Contribuții la activitatea lui Kemény János vezi la: ***, *Adatok Kemény János életéhez, 1634-1660*, Történelmi Tár, anul 28, 1905, p. 469-497.

³⁹ Nánási Zoltán, *idem*, p. 100-101.

⁴⁰ Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kracsmaik Jenő, Szekfű Gyula, *Török-magyar oklevéltár 1533 – 1789*, Budapest, 1914, p. 241; Szűcs István, *Szabad Debrecen város történelme*, második kötet, Nyomatott a város könyvnyomdájában, 1871, p. 423. Despre activitățile de spionaj ale acestui contingent de tătari vezi Mária Ivanics, *Krimtatarische Spionage Im Osmanisch-Habsburgischen Grenzgebiet Während Des Feldzuges Im Jahre 1663*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae, vol 61, martie 2008, nr 1-2, p. 119-133. Vezi și Muhammed Fatih Calisir, *A long march: the ottoman campaign in Hungary, 1663*, submitted to Central European University History Department, in partial fulfillment of the requirements for the degree of Masters of Arts, supervisor Pal Fodor, second reader Laszlo Kontler, Budapest, 2009 accesibil la http://www.etd.ceu.hu/2009/calisir_muhammed.pdf (accesat 22.09.2012).

⁴¹ Fekete Lajos, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, első közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 6, 1928, nr 1-4, p. 287, 290 (doc. 68-69, 80).

⁴² Koncz József, *Katonalázadás Székelyhidon*, Hadtörténelmi Közlemények, vol III, 1890, p. 566-568; Kulcsár Árpád, *Sóbányászat és sókereskedelem Erdélyben I. Apafi Mihály uralkodása idején*, Századok, 1991, nr 5-6, p. 419; Bethlen János, *Erdély története (1629-1673)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, p. 199, 206, 237-238,

În primăvara lui 1664 marele vizir a urgentat în repetate rânduri ieșirea lui Apaffy și unirea sa cu oștirile pașalelor din Oradea și Eger(Hu) și cu cele ale voievozilor români în scopul unui atac colateral în Ungaria Superioară. Însă Apaffy a tot amânat ieșirea lui, ba din cauza stării proaste ale fânațelor, ba din cauza raidului condus de Rákóczi László asupra cetății Oradea. În ultima instanță, pe baza unui pact secret între el și generalul Cobb, căpitanul din Carei, Kökényesdi György, a prădat – printre altele – bovinele sărăcimii din Tulogd (lângă Săcueni), Ciocaia și Coliu în mai 1664. Până la urmă Apaffy nu a părăsit Ardealul. Tot în această lună soldații din Ungaria Superioară au atacat în Diosig niște călăreți din Săcueni, dintre care pe doi i-au omorât (unul, pe nume Molnár István, a murit în Săcueni). În luna martie și aga Husain l-a surprins în casa lui din Pácza pe căpitanul austriac Barkóczi Sándor. Barkóczi István a vrut să-i întinde o cursă lui Hussain la podul din Pocsaly, însă el a picat în plasă, fiindcă pașa din Oradea l-a surprins cu soldații lui odihniți și a omorât 10 din ei, iar 30 au căzut prizonieri⁴³. Turcii au asigurat și apărarea cetății Oradea pe timp ce pașa era plecat la război⁴⁴. Cronica Debreținului în versete ne arată, pentru acest an, repetatele pretenții ale părților implicate în evenimentele militare. Prin analogie putem să ne dăm seama la ce era supus și Diosigul⁴⁵.

Diosigul se afla la confluența zonelor de ocupație transilvăneano-austriaco-turcă, fapt care a determinat atacarea și jefuirea zonei de militarii diferitelor armate. De aceea, Diosigul a fost supus unor atacuri repetate din diferitele direcții. Doar exemple pe scurt. În 1667 prădarea căpitanului din Carei, Károlyi László, l-a supărat rău pe principele Apaffy. În 1673 turcii din Oradea au prădat Diosigul, fapt recunoscut și de către pașa din Oradea. În 1675 lobonții lui Barkóczy Ștefan au prădat așa de tare Diosigul, încât locuitorii acestuia nu puteau plăti arenda pășunilor din Egyed pe următorii șapte ani unui nobil curuț (fapt pentru care, acesta a confiscat cireada localității). În 1692 apărătorii turci ai cetății Oradea au jefuit în retragere Diosigul, apoi în 1693 tătarii. La reclamațiile locuitorilor atât pașa de Oradea (1673), cât și căpitanii cetăților Ungariei Superioare și Transilvaniei au luat măsuri cu eficiență variabilă pentru ținerea în frâu a războinicilor⁴⁶.

240; Óváry Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai*, vol. III, *A XVII századból származó oklevelek kivonatai*, Budapest, 1901, p/doc 202-3/1262, 206/1283, 207/1285, 211/1315, 216/1340, 219/1363.

⁴³ Bethlen János, *idem*, p. 210, 217, 222-223; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. IV, Pest, 1870, pag/doc 106/LXXI, 111/LXXII, 120/LXXVI.

⁴⁴ Pașa Mehmed din Oradea pe baza unui anunț prealabil (să stea la dispoziția lui Apaffy Mihaly cu oștirile), în urma ordinului din 17-26 aprilie 1664, trebuia să plece la Buda, unde unindu-se cu oștirile pașelor din Ineu, Eger și Székesfehérvár, respectiv tătarii conduși de Ahmed lali-aga trebuia să întărească apărarea cetății Érsekújvár. Tot în cadrul pregătirilor de război s-a poruncit în 17-25 mai 1664, ca partea încă netransportată a celor 10.000 kile (1 kile = 18-22 okka = 23-28 kg) de mei să fie transportată de supușii pašalâcului de Timișoara până la Ineu, iar de acolo de cei din pašalâcurile Ineului și Oradei până la Oradea. Pe 5-14 iunie 1664, sultanul interzice pașei din Oradea organizarea de târguri în Oradea ca să prevină atacurile surpriză asupra cetății (ca și atacul surpriză al lui Rákóczi László din mai 1664), iar vama târgului revine vistieriei imperiale. Aceasta probabil vine în prevenirea unor evenimente nedorite pe timp ce pașa Kücsük/Cuciuc Mehmed din Oradea împreună cu pașa Halil din Eger sunt ordonați a doua oară sub steagul pașei Husein din Buda pentru apărarea cetăților Érsekújvár și Léva. Locul pașei din Oradea este preluat de pașa Hasım Mehmed din Ineu. În aceeași perioadă, pe baza plângerii zaimilor și timarioților sangeacului Szolnok, subordonați cetății Oradea și care își efectuau serviciul militar în cetate de la ocuparea ei, se lasă înapoi la păzirea podului de pe Tisa, conform obiceiului vechi. În 24 iunie-4 iulie 1665, pentru înlocuirea lor s-au ordonat zaimii și timarioții pašalâcului timișorean până la ziua lui Kasım. Fekete Lajos, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, második közlemény*, *Levéltári Közlemények*, anul 7, 1929, nr 1-2, p. 76, 82, 84-85, 95, 97 (doc. 204-206, 225, 232, 235-237, 271, 278-279).

⁴⁵ Széll Farkas, *Debrecen város 1664. évi történetének egykorú verses leírása*, *Történelmi Tár*, anul 17, 1894, p. 535-543.

⁴⁶ Despre evenimentele prezentate și în paragrafele precedente: Szűcs István, *Szabad Debrecen város történelme*, vol. II, Debrecen, 1871, p. 386-387, 423; Óváry Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai*, vol. III, *A XVII századból származó oklevelek kivonatai*, Budapest, 1901, p. 240, 243, 244; Molnár János, *A Bihar-Diószegei ev. ref. egyház multja és jelene, Egyháztörténeti monográfia*, Laszky Ármin Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1885, p. 28-29. Despre impozitarea transilvăneană și rolul cetății Săcueni în colectarea impozitelor în 1664-1665 vezi: Szakály Ferenc, *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, Budapest, 1981, pp. 385-395, 406. Despre comportamentul soldaților habsburgi vezi: Takáts Sándor, *Magyar küzdelmek*, I., Budapest, 1930, p. 204. Despre plângerile turcilor împotriva soldaților din cetățile de margine: Izsépy Edith, *Végvári levelek*, in *Az egyetemi könyvtár évkönyvei*, I., Budapest, 1962, pp. 8, 11, 15, 51, 54,

Diosigul și mișcările curuților (1672-1685)

După ocuparea din 1660 a cetății Oradea de otomani, generalul austriac Raimondo Montecuccoli⁴⁷ a invadat Ungaria Superioară în vara anului 1661 pentru a asigura aceste teritorii în fața extinderii otomane⁴⁸. În urma lui au apărut și misionarii, care la porunca curții din Viena au început o recatolizare forțată fără vreo legătură cu scopurile acțiunii

70, 71, 76; idem, *Török panaszok a magyar végváriak ellen (Kiegészítés a Végvári levelekhez)*, in *A budapesti Egyetemi Könyvtár évkönyvei*, III., Budapest, 1966, 253-268. Despre impozitarea turcilor vezi: Hegyi Klára, *Török berendezkedés Magyarországon*, (seria: *História Könyvtár Monográfiák*, 7.), Budapest, 1995. Despre măsurile căpitanilor habsburgi luate împotriva soldaților prădători vezi: Pálffy Géza, *Katonai igazságszolgáltatás Magyarországon a XVI-XVII században*, Fons, anul I, 1994, nr 1, p. 79-90. Alte surse arhivistice despre evenimentele epocii sunt următoarele: *Arhivele Naționale ale Ungariei (Magyar Országos Levéltár, MOL)*, P 507, *Arhiva din Nádasdladány a familiei Nádasdy, Missiles*, Series A, partea V., pachetele 10-19., numerele 389-690 (arhiva personală a lui Ioannes Rhottal cu documente de administrație publică din anii 1654-1676); *MOL*, P 21, *Arhiva familiei Barkoczy*, pachetul 77, nr 4 (index alfabetic și topografic) în vederea unor scrisori adresate lui Barkoczy Francisc; *MOL*, P 71, *Arhiva familiei Csáky*, fasciculus 259 pachetele 107-110, fasc. 264 pach. 117-118, fasc. 265 pach. 119-122 (scrisorile lui Csáky Ferenc între 1665-1670, iar la pach. 119 Querela Comitatus Bihariensis din 1668).

⁴⁷ Raimondo Montecuccoli (21 februarie 1609, castelul Montecuccoli, Modena – 16 octombrie 1680, Linz), conte, decorat cu titlul de principe imperial și prinț de Melfi din 1678, feldmareșal în armata habsburgică din 1658, teoretic militar. A intrat în serviciul Austriei în 1625 și a luat parte la luptele războiului de treizeci de ani. În 1663-1664 conducea o armată franco-austriacă-maghiară împotriva turcilor în vestul Ungariei. <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Raimondo+Montecuccoli> accesat în 22.07.2012.

Vezi și *Besondere und geheime kriegs-nachrichten des fürsten Raymvndi Montecuculi, róm. kays. maj. generalissimi, worinnen die anfangsgründe der kriegs-kunst sehr deutlich beschrieben sind, Von dem eigenhändigen manuscrypt des autoris aus der Kayserlichen bibliothec in das teutsche übersetzt Prince Raimondo Montecuccoli*, Leipzig, 1736 pe <http://bookprep.com> (accesat 15.09.2012); B. Szabó János, *Montecuccoli 1661.évi hadjáratainak katonai okairól*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 124, 2011, nr 3, p. 929-934; Nagy Levente, Hausner Gábor, *Raimondo Montecuccoli és a magyarok*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 124, 2011, nr 3, p. 679-740.

⁴⁸ După șocul internațional cauzat de pierderea cetății Oradea, principii electori imperiali au exercitat o presiune mare asupra Curții Vieneze privind declanșarea unui război antiotoman, această dorință a coincis și cu dorința statelor din Ungaria Superioară înaintată sub forma unui memorandum în toamna anului 1660. Sub presiunile crescânde prim-ministrul Porcia a acceptat ideea războiului antiotoman (i-a fost frică că va pierde ajutoarele militare și pecuniare promise de electori). Statele maghiare au oferit inițial un sprijin substanțial la dieta din Bratislava (iunie-sept 1661), ulterior aceasta nu s-a realizat. Statele au vrut pe altcineva conducător decât pe Souches, care a asistat cu mâinile în brâu pierderea Ordiei din tabăra lui de lângă Tokaj (probabil la sugestia lui Porcia, care reprezenta interesele lobiului spaniol în Curtea Vieneză). Ponderele atacurilor austriece prevedea trei direcții inițiale: Komárom, Kálló-Sátmar și Oradea. Statele ardelenene au reușit să convinge pe Kemény János să accepte șefia mișcării ardelenene antiotomane (Acațiu Barcsai voievod ardelean impus de pașa Kücsük/Cuciuc Mehmed, a pierdut sprijinul ardelenilor din cauza pierderii Oradiei), care greu și-a schimbat convingerile sale pro-otomane la însăși rugămintea palatinului. Dieta din Bistrița îl declară voievod pe Kemény János și ieșirea de sub tutela otomană a principatului, dar abia se pronunță decretul că marele vizirul Köprülü Mehmed trimite tătarii asupra secuimii, iar armata pașei Ali din Timișoara asupra sașilor. Vizirul însă nu a vrut război deschis cu austriecii, dar vroia liniște în Ardeal (era preocupat de invazia insulei Creta). Solia porții otomane oferă austriecilor o pace secretă generoasă, dar cu prevederi stricte: Leopold renunță la Oradea, retrage sprijinul acordat lui Kemény János etc, iar sultanul retrage armata din Ardeal și este de acord cu alegerea unui nou voievod. Dispozițiile lui Montecuccoli s-au modificat: să intre în Ardeal, dar să evite ciocnirea cu turcii. Din Tokaj înaintează lent, se unește la Guruslău cu oastea lui Kemény János, au mărșăluit împreună, intră împreună în Cluj, dar după aceea Montecuccoli s-a retras în septembrie 1661 către Tokaj-Sátmar pentru anihilarea incursiunilor otomane, fiindcă s-a retras și pașa Ali din Ardeal la Oradea cu 10.000 turci în august 1661. Între timp, la porunca lui Pașa Ali, statele ardelenene aleg ca nou voievod pe Apaffy Mihaly. Se retrage și Kemény János la Sátmar, dar la vestea ridicării secuilor din Ciuc împotriva turcilor intră iar în Ardeal, dar secuii suferă înfrângere rapidă. Își modifică planurile: vrea să ocupe Sighișoara, însă armata lui Kuciuk Mehmed vine în ajutorul lui Apaffy și se unesc. Inițial nu acceptă înțelegerea cu Apaffy, ulterior el a cautat ocazia, dar era prea târziu. Pe 23 ianuarie 1662, lângă (Kemény)Nagyszöllös (Seleușul Mare, Großalisch, Grusoëleš) suferă înfrângere din partea oștilor unite ale lui Apaffy și Kuciuk Mehmed. Makkai László, Szász Zoltán, *Erdély története, második kötet, 1606-tól 1830-ig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, p. 784-805; Tóth Sándor László, *Kücsük Mehmed magyarországi tevékenységéhez*, *Aetas*, vol 14, 1999, nr 4, p. 9-; Óváry Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottságának oklevél-másolatai*, III. kötet, *A XVII. századból származó oklevelek kivonatai*, Budapest, 1901, p. 168-169, 173-176, 189-194, 196 (doc. 1075, 1079, 1080, 1083, 1099, 1101, 1103, 1107, 1114, 1188-1202, 1205, 1206, 1208, 1220, 1222); Erdélyi Lajos, *Barcsai Ákos erdélyi fejedelemsége*, *Századok*, vol. 40, 1906, p. 412-450, 489-547; Karácson Imre, *A török átvonulása Erdélyben 1661-ben*, *Századok*, anul 36, 1902, nr 10, p. 919-932.

militare condusă de Montecuccoli⁴⁹. Împăratul a emis în 1662 un ordin despre apărarea cetăților⁵⁰.

Turcii au pornit o campanie militară în 1663 împotriva Vienei, iar austrieii, ca răspuns, au vrut să contra-atace în trei direcții: zona lacului Balaton, pe cursul Dunării și împotriva cetății Oradea. În aceste ciocniri a luat parte și pașa din Oradea, iar profitând de absența sa, o oaste de călăreți a atacat prin surprindere Oradea în mai 1664 sub conducerea lui Rákóczy László, care a murit pe timpul atacului, iar trupele învinse de otomani s-au retras către Pocsaly(Hu)⁵¹. Aripa estică a atacului austrieilor și-a pierdut astfel unul dintre posibili conducători. Între timp războiul s-a finalizat cu pacea rușinoasă de la Vasvár (Hu) din 1665, explicabil prin interesele vest-europene mai importante ale Habsburgilor, motiv pentru care Habsburgii au desconsiderat și prezența statelor din Ungaria Superioară și Principatul Ardelean la masa tratativelor. Au urmat diverse mișcări antihabsburgice⁵². Represaliile lui Leopold I. au fost dure⁵³. Oștenii exilați din cetățile regale (ung. *végvári vitézek/hadak*) și alți soldați sărăciți au devenit primii curuți, baza militară ale mișcărilor anti-habsburgice ulterioare. Ei trăiau în exil pe teritoriile pašalâcurilor din Eger și Oradea, respectiv zonele vestice ale Principatului Ardelean (lat. și ung. *Partium*, adică părțile alipite din fostul Regat Maghiar). O ofensivă a acestora în 1672 împotriva habsburgilor s-a soldat cu eșec din cauza absenței repetate a sprijinului turcilor și trădarea haiducilor. Ineficiența mișcării nu era contrabalansată nici de preluarea conducerii de către Wesselényi Pál între 1674-1678. Poarta Otomană a susținut mișcarea și în anii următori doar în limitele intereselor proprii⁵⁴. Schițarea mișcării curuților în

⁴⁹ Statele maghiare protestante au boicotat dieta din Bratislava și au organizat o dietă alternativă la Casovia, cu decizie împotriva oștilor germane. La tratativele cu Habsburgii din 1662, statele ungariei Superioare au impus niște condiții pentru acceptarea unei păci cu turcii pe care Habsburgii nu și-au putut asuma, de aceea interesele nobilimi maghiare nu au fost luate în considerare nici în pacea secretă din 1662, nici în 1664 la Vasvár. Óváry Lipót, *idem*, p189-194, 196, 258, 260-1 (doc. 1188-1202, 1205, 1206, 1208, 1220, 1222, 1612, 1628-9, 1638);

⁵⁰ Történelmi Tár, évnegyedes folyóirat, 1871, p. 239.

⁵¹ Gyalokay Jenő, *Rákóczi László (1636-1664)*, Hadtörténelmi Közlemények, vol 14, 1913, p. 435-. O revizuire ale surselor și o reevaluare a întâmplărilor vezi la Horn Ildikó, *Rákóczi László pályája (1636-1664)*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 103, 1990, nr 2, p. 61-89.

⁵² Situația a generat o profundă nemulțumire în rândul statelor Ungariei Superioare, care în 1666 au inițiat tratative antihabsburgice cu Poarta Otomană sub conducerea palatinului Wesselényi Ferenc și cu sprijinul arhiepiscopului Lippay György. Din cauza decesului conducătorilor și mașinațiunilor diplomatice austriece, mișcarea s-a descompus în scurt timp. Locul lor a fost preluat de alții, care au continuat conspirațiile, dar din prostie și conflicte interpersonale s-au deconspirat în 1668, însă alimentat de iertarea habsburgilor, s-au reiterat în 1669. Conform planurilor în 1670 au izbucnit două răscoale armate: una în Ungaria Inferioară sub conducerea lui Zrínyi Péter și Frangepán Ferenc, alta în Ungaria Superioară sub conducerea lui Rákóczy Ferenc a I-a, Thököly István și Nádasdy Ferenc judecător suprem (ung. *országbiró*). În absența unei bune coordonări între cele două grupări, în absența ajutorului turcilor și reacția promptă a austrieilor s-au înfrânt repede. W. Salgó Ágnes, *A Wesselényi-összeesküvés: beszámoló a perről és a kivégzésekről*, Helikon, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2005; Pauler Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*, vol 1–2, Budapest, 1876; Barta János, *Miért halt meg Zrínyi Péter? – a Wesselényi-összeesküvés története*, Móra, Budapest, 1986; Deák Farkas, *Wesselényi Ferenc*, Századok, vol. 16, 1882, p. 353-365.

⁵³ A decapitat trei conducători, a suspendat acordul cu statele nobiliare din 1608 referitoare la împărțirea competențelor de conducere, a introdus un sistem de accize mult mai dur, a denumit un guvernator la cârma țării, a dat afară majoritatea militarilor maghiari din cetățile limitrofe (ung. *végvárok*) cu teritoriile otomane, a inițiat procese de înaltă trădare împotriva nobililor, apoi și împotriva preoților protestanți. Sugár István, *Adatok a kuruc szó XVIII. századi használatához*, Magyar Nyelv, vol. 71, 1975, nr 2, p. 246-247. Stereotipul răspândit în istoriografia maghiară cum că reducerea soldaților din cetățile limitrofe ale Ungariei Superioare din 1670-1671 era o măsură de represiune habsburgică direcționată împotriva ungarilor – emisă de Takáts Sándor, este nuanțat în contextul demersurilor de reformă militară habsburgice din a doua jumate al secolului XVII de Czirány István. Takáts Sándor, *Kísérletek a magyar haderő felosztására (1671–1702)*, Századok, vol. 38, 1904, p. 1-24, 114-135, 219-239, 322-343; Czirány István, *Hadügyi reformkísérletek a királyi Magyarországon, 1665-1682*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 114, 2001, nr 2-3, p. 279-302.

⁵⁴ Benczédi László, *Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere*, Századok, vol.109, 1974, p. 509-548; Takáts Sándor, *Kísérletek a magyar haderő felosztására (1671–1702)*, Századok, vol. 38, 1904, p. 1-24, 114-135, 219-239, 322-343; Pauler Gyula, *A bujdosók támadása 1672-ben*, Századok, vol. 3, 1869, p. 1-16, 85-97, 166-178; Koroknay Gyula, *Kálló véghely két ostroma (1670, 1672)*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 103, 1990, nr 3, p. 70-84; Fodor Ferencz, *Szatmárvár (Egy török és kuruckori végvár életrajza)*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 3, 1956, nr 3-4, p. 63-116; Nagy László, *A török világ végnapjai Magyarországon*, Zrínyi

Bihor este îngreunată de multitudinea și dispersitatea surselor narative, dar vom încerca dezvoltarea relației lor chiar cu Diosigul.

În timpul contra-ofensivei victorioase împotriva curuților răsculați (iarna 1672-1673), generalul austriac Cobb, ocolind Szolnok-ul otoman, a ajuns și sub cetatea Oradea, unde s-a întâlnit și cu pașa din Oradea⁵⁵. Primul contact cert datat între curuții exilați și Diosigul se datează din 15 august 1673, când, înainte de această dată, trimisul lui Apaffy Mihai, Lóczi János, a traversat râul Tisa pentru a aduce curuții la Diosig (misiunea lui fiind temporar oprită de prinderea lui în Debrecen de aga Hassan din Oradea, din cauza unei neînțelegeri)⁵⁶.

De multeori, din cauza atacurilor lobonților asupra curuților au suferit și localitățile unde ultimii erau încartiruiți, ca și Diosigul la începutul lunii mai 1675⁵⁷. În acele zile, curuții conduși de Torma Mihály de Csicsókeresztúr, care au prădat niște bovine de la lobonți (probabil din zona Mikepércs), au fost atacați de Barkóczi István, iar lobonții (nemți și unguri) lui Barkóczi au prădat foarte tare și Diosigul, fapt regretat ulterior chiar și de către Barkóczi (de pildă, a și pedepsit câțiva soldați vinovați)⁵⁸. Probabil acest fapt era cauza îndatoririi diosiganilor cu taxa de pajiște pe șapte ani din prediul Egyed unui co-proprietar al prediului Egyed, Horváth Ferenc, care locuia la Putnok (Hu). Fiul lui, care lupta în armata lui Thököly Emeric, a furat 900 de boi ai locuitorilor din Diosig drept recompensă, până la achitarea integrală a sumei în 1682. Tot atunci, turcii din Sâniob pretindeau de la localitățile aparținătoare sangeacului țapi pentru pălancă, scânduri pentru pod și de la fiecare zece gospodării câte un căruțaș pentru o săptămână⁵⁹. Bovinele furate în 1682 din Diosig probabil nu s-au recuperat în totalitate, degeaba a intervenit și căpitanul din Șimleu.

S-au înregistrat și alte plângeri împotriva soldaților din cetățile limitrofe imperiale: Ibrány, Nagyálló, Carei, Sătmar. Prima dată, se pare că, totuși, principele Apaffy a eliberat

---

Katonai Kiadó, Budapest, 1986, p. 80–84; Nagy László, „*Kuruc életünket megállván csináljuk...*” *Társadalom és hadsereg a XVII századi kuruc küzdelmekben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983 p. 95–281; Szalay László, *Válogatott történeti tanulmányok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, p. 78–91; Trócsányi Zsolt, *Erdély központi kormányzata 1540–1690*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, p. 53–66; Zombori István (edit), *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1996, p. 159–164. Relația reciprocă dintre nobilimea și masele de rând răsculați împotriva habsburgilor și Poarta Otomană este analizată din punctul de vedere al fiecărei părți de Papp Sándor. Idem, *Magyar rendi mozgalmak és az Oszmán Birodalom a 17-18. század fordulóján*, Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica, volumul 116, 2002, p. 59-70; idem, *Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 116, 2003, nr 3-4, p. 633-669.

⁵⁵ Óváry Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottságának oklevélmásolatai*. Vol. III., *A XVII századból származó oklevelek kivonatai*, Budapest, 1901, p. 261, 331-334, 338-339 (doc. 1638, 2019, 2021-2026, 2028, 2034, 2036, 2055, 2059, 2062) – rapoartele agentului Chiarromanni din Parma.

⁵⁶ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. V, Pest, 1871, p. 177-178 (doc CXXII) – Lóczi János către Apaffy, Debrecen, 15 august 1673. În decembrie 1673 tot același aga Husain din Oradea cu niște turci de la Sâniob, a atacat și omorât la Săcueni și pe Zöldi István și escorta lui, acesta fiind în delegație la Debrecen în interesul principelui ardelean. *Ibidem*, p.194-196, 200-201.

⁵⁷ Atitudinea lobonților față de localitățile din Bihor care asigurau adăpost curuților o putem exemplifica cu soarta orașului Debrecen. La sfârșitul anului 1674 cei din Debrecen deja anticipau amenințarea din partea austriecilor pentru încartiruirea curuților (cu ocazia învingerii oștilor turco-curuțe lângă Hajdúböszörmény în septembrie 1674). În această perioadă cca. 2500 de curuți erau cazați în Debrecen sub 4 căpetenii. Căpitanul clujean, Bánffy Dénes, ademenea pe cei din Debrecen că austriecii oricum nu vor permite un război cu turcii din Oradea doar ca să atace curuții de acolo. Măinile pașei de Oradea erau legate de tratatul de pace în vigoare. Generalul Barkóczi István scria însă în noiembrie că obligarea turcilor la stoparea sprijinului acordat curuților se poate face doar prin prădarea localităților care asigură cazare curuților la recomandarea turcilor. În aceste condiții a prădat în decembrie 1674 generalul Strassoldo orașul Debrecen, care a fost cu efect. Însă toată lumea dădea practic din umeri la plângerile Debrecenului. Ölveti Gábor, *A bujdosók Debrecenben*, in *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyvei*, Debrecen, ?, p. 143-152 sursa internet: <http://hbml.archivportal.hu/data/files/144789439.pdf>, accesat 05.09.2012

⁵⁸ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. V, Pest, 1871, p. 321 (doc CCXIII) – Barkóczi István către statele superioare, Kálló, 28 februarie 1675.

⁵⁹ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, vol. VI, Pest, 1871, p. 232 (doc. CLXII) – Serédy Benedek către Apaffy Mihály, Șimleu, 5 mai 1682. De fapt, renovarea cetății Sâniob era o chestie mult mai veche neimplinită cum aflăm dintr-o dispoziție din 16 aprilie 1677 a sultanului Mahomed IV, care prevedea renovarea cetății cu ajutorul locuitorilor în valoarea de 2080 guruși. Suma era separată din banii de încartiruire ale pašalacului de Timișoara. Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kracsmaik János, Szekfű Gyula, *Török-magyarkori oklevéltár 1533-1789*, Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1914, p. 282.

spiritul din sticlă. Ulterior soldații respectivi au prins curaj, în ciuda tuturor reclamațiilor. În aprilie 1664 vizirul Mahomed Köprülü/Cuprili îl cheamă pe Apaffy la luptă, însă el nu a vrut aceasta nicidecum. Apaffy aproape că a mulțumit generalului Cobb pentru atacul lui Rákóczi László asupra Oradei, iar pe baza unei înțelegeri secrete între Cobb și Mihai Teleky, căpitanul Kökényesdi György a efectuat niște incursiuni spre zona Clujului, servind ca motiv de scuză lui Apaffy pentru nepărsirea Ardealului. Problema a fost că oamenii lui Kökényesdi făceau incursiuni pe cont propriu și până-n 1666⁶⁰. Károlyi László, șpan de Sătmar, l-a asigurat pe Apaffy pentru despăgubirea prădăciunilor lui Kökényesdi. Acestea însă au continuat și în 1667. Însăși Károlyi László atacă de data aceasta Diosigul și duce cu el mai multe familii⁶¹. Când Apaffy îl ia la răspundere, acesta afirmă că el are drept la târgul Diosig de mult timp⁶².

La plângerea lui Apaffy din 1669 (că oamenii lui Kökényesdi au furat cca 20.000 boi în ultimii trei ani de pe teritorii dublu supuse), Leopold I. trimite o comisie, iar concluziile investigațiilor oglindite într-un pact prevăd și dreptul lui Apaffy la despăgubire în urma prădăciunilor comise de Károlyi László⁶³. Plângeri au depus însă, cu sânguință, și turcii împotriva soldaților imperiali, dar cu efect variabil⁶⁴. Aceste jafuri au continuat însă, în ciuda tuturor demersurilor turcilor din Oradea și ale principelui ardelean. În iulie 1679 Apaffy se plânge atât pașei din Buda cât și din celui din Oradea pentru prădăciunile comise de turcii orădeni, iar în septembrie pașa de Oradea se plângea marelui vizir că soldații trimiși pentru colectarea haraciului au fost atacați de soldați maghiari⁶⁵. În iunie 1680 Apaffy raportează revoltat și împăratului neleguirile comise de lobonții din cetățile Hajdúböszörmény, Kálló, Sătmar, Tokaj, Fülek, Szendrő asupra târgurilor Debrecen, Léta, Diosig, Marghita (încartiruiți forțate, pretinderea porției, confiscarea animalelor și produselor agricole etc) și obligarea la transporturi, mesagerii gratuite pentru cetățile Sătmarului, Kálló și Hajdúböszörmény. Atacurile asupra căruțelor cu diverse mărfuri au continuat și mai târziu: în iulie 1683 niște căruțe din Boldogfalva în drum spre Marghita pentru sare au fost atacate de soldații din Sătmar lângă Nagyleta, peste două săptămâni Varga György era atacat tot acolo (degeaba avea salvus conductus de la căpitanul din Sătmar) pe drumul de întoarcere de la Thököly. Prezența pregnantă în zonă a lobonților din Sătmar se poate ușor explica prin existența taberei curuților în zona Diosig-Debrecen. De aexemplu, omul lui Thököly, Turuczky Mihály, numai cu trei căruțe de pușcași a avut curajul să circule spre Diosig în luna august. La sfârșitul lui septembrie au apărut și turcii din Sâniob și Oradea în jurul curuților, bineînțeles cu consecințele de rigoare și asupra călătorilor obișnuți⁶⁶.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 241; Bethlen János, *Erdély története (1629-1673)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, p. 210, 217, 222-223.

⁶¹ În 1667 la întrebarea lui Rottal, Károlyi i-a răspuns că prin moștenire familială (a cărei dovadă am găsit o și noi) are interese în Diosig, iar într-o altă scrisoare a atașat și lista iobagilor fugiți din comitatul Săbolciului în Bihor. Károlyi János, *Oklevelek gróf Nádasdy Ferenc nádasdladányi levéltárából, A székesfehérvári 1879. évi országos kiállítás alkalmából*, Budapest, 1879, p. 47.

⁶² Óváry Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottságának oklevélmásolatai*. Vol. III., *A XVII századból származó oklevelek kivonatai*, Budapest, 1901, p. 237, 238, 240, 243, 244 (doc. 1487, 1491, 1505, 1525, 1526)

⁶³ Bethlen János, *idem*, p. 338, 342, 345, 349, 351-354.

⁶⁴ În decembrie 1668 Socolu Ali, pașa de Oradea, repetă plângerile căpitanului suprem de Casovia, Csáky Ferenc, împotriva soldaților din Ibrány, Kálló, care au omorât un pașă, au luat câteva mii de bovine din Bihor și 40 de cai de sub Oradea. În octombrie 1669 pașa lusuf din Oradea acuză pe cei din Nagykálló pentru furtul a 10 boi de la cei din Nagyléta. În 1669 spahiul Hussain din Sâniob poruncește celor din Pocsaly să-i trimită 100 taleri și o pălărie în 10 zile. Soldații din cetatea Nagykálló erau neplățiți în 1669 de patru ani, iar cei din Fülek de nouă ani. Csáky Ferenc între ciocan și nicovală (soldații maghiari neplățiți de ani de zile față de cei nemți, plângerile turcilor și poruncile imperiale, dar lipsa repetată a plății soldei) era obligat la investigații, dar pedepsele de obicei nu se executau. În 1669 turcii s-au săturat de corespondența ineficientă cu căpitanii imperiali și au scris direct împăratului: husarii din Carei au atacat tezaurarul beilui de Sâniob, care s-a deplasat la Săcueni pentru colectarea impozitului și l-au eliberat doar pentru 800 taleri; soldații din Ibrány au atacat niște comercianți din Debrecen lângă podurile din Pocsaly; soldații din Nagykálló au pradat oppidul Pocsaly și prediul Nagyléta. Izsépy Edith, *Végvári levelek*, în *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, vol 1., Budapest, 1962, p. 8, 51, 70-71, 76; *Idem*, *Török panaszok a magyar végváriak ellen 1668-1669 (Kiegészítés a Végvári levelekhez)*, în *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, vol 3., Budapest, 1966, p. 253-268.

⁶⁵ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. VI, Pest, 1871, p. 60, 63, 70 (doc XXXIX, XLI, XLVIII).

⁶⁶ Deák Farkas, *A bujdosók levéltára*, Budapest, 1883, p. 279-280; Csűrös Ferenc, *Debreceni Diarium*, Történelmi Tár, 1911, p. 37, 40, 42, 55.

După paranteza din față, revenim asupra curuților. Mișcarea lor între 1674-1678 a cunoscut o perioadă foarte grea din punct de vedere militar (nu aveau bani nici pentru spionaj). Nu erau ai nimănui. În 1674 au scris nemulțumiți lui Apaffy de la Salonta, că de un an de zile sunt cazați în Bihor și iobagii, respectiv spahii deja s-au săturat de ei, dar nu au fost acceptați nici în Sălaj. În 1674 au cerut un conducător de la Apaffy, dar la urmă l-au ales pe Wesselényi Pál în 23 august 1674 la Cetariu. În 1675 i se impune căpitanului de Șimleu printre instrucțiunile sale să nu lase intrare liberă curuților în Ardeal decât cu acte (cine nu dispune de așa ceva să fie dus la Șimleu sau Cluj), respectiv să judece neînțelegerile dintre curuți și iobagii bihoreni. În mai 1676 turcii din Oradea și Eger au vrut să expulzeze curuții din localitățile asigurate de Poartă (probabil sub efectul prădăciunilor asupra localităților Diosig și Debrecen comise de lobonți) pentru încartiruirea lor și le-au dirijat spre cele cinci comitate ardelene (nemaifiind tolerați în Bihor). Apaffy, pentru a-și salva comitatele, se plângea atât vizirului, cât și pașei din Buda să reglementeze soarta curuților. Intoleranța turcilor se manifestă și fizic. În 4 mai 1677 aflăm de la Francisco Bialis, căpitan de Șimleu, că la Cadea turcii din Oradea au atacat 17 curuți, din care pe unul l-au omorât, iar pe restul i-au luat prizonieri la Oradea. Și în primăvara lui 1677 curuții căutau disperat loc de ședere: se mutau din Sălaj în Solnocul Mijlociu, iar de acolo în interiorul Meseșului, fiindcă le era frică să intre în Bihor. În 1678 caimecamul din Buda, Mustafa, îl atenționează pe Wesselényi Pál să-și țină în frâu oamenii. În august 1679 turcii au și omorât un soldat lângă Hencida(Hu) care vroia să-și ducă familia lui la Diosig. Nu degeaba s-au plâns curuții capitiei de la Poarta Otomană în decembrie 1679 despre pribegia lor. În februarie 1682 Serédi Benedek, căpitan din Șimleu, raportează lui Apaffy că turcii din Oradea atacă regulat curuții, care comit nelegiuiri în mod regulat în zona lerului (de ex. prădarea Diosigului de la începutul lunii mai 1682), motiv pentru care și el trimite soldați pentru îmblânzirea lor. Tentativele turcilor și ardelenilor privind controlarea curuților au avut totuși efect, dovadă fiind scrisoarea de amenințare a lui Thököly adresată localităților Otomani, Galošpetreu, Adoni, Cheșereu, altfel va interveni în eliberarea haiducilor pedestrași ai lui András Deák întemnițați la Sâniob și Șimleu⁶⁷.

Însă această perioadă sumbră, încetul cu încetul, lua sfârșit. Averea fabuloasă a tânărului Thököly Emeric (fugit în 1670 din cetatea Likava în Ardeal) a trezit interesul curuților foarte devreme. L-au rugat principele Apaffy deja în 1674 (ședința lor din Harsány) să-l lase între ei, dar prima sa ieșire între curuți s-a întâmplat abia în toamna târzie din 1677⁶⁸. A început perioada glorioasă a mișcării lor.

Pe 17 octombrie 1677 tânărul Thököly ia legătura, pentru prima dată, cu Szuhay, solul curuților fugari (1000 călăreți și 1000 pedestrași pribegiți din cetățile imperiale) în drum spre Diosig⁶⁹. Curuții s-au mutat în direcția Hajdúböszörmény-Berettyóújfalu, cu toate că Szuhay

⁶⁷ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. V, Pest, 1871, p. 205-206, 255, 352, 372, 390, 402, 403, 407 (doc. CXLIII, CLXXVII, CCXXXII, CCL, CCLXII, CCLXX, CCLXXI, CCLXXVI); *Ibidem*, vol. VI, Pest, 1871, p. 30, 206, 231, 242 (doc. XVIII, CXXXIX, CLX, CLXVIII); Deák Farkas, *Gróf Thököly Imre levelei a Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1882, p. 41 (doc. XLI) – Thököly către Teleki, Șimleu, 1 august 1679; Idem, *A bujdosók levéltára*, Budapest, 1883, p. 122 – 3 decembrie 1679.

⁶⁸ Activitatea sa în organizarea spionajului a dat roade între 1678-1685. Și-a menținut sistemul de spioni și după 1685 (când era în exilul turcilor), mai puțin eficient între 1690-1696, foarte bine pus la punct în 1697 și rezonabil încă și între 1698-1703 (contribuind la pregătirea răscoalei curuților dintre 1703-1711). În 1681 a trezit și interesul turcilor, însă în 1685 a fost prins și întemnițat de pașa din Oradea, gafă pe care turcii n-au reușit corecteze mai târziu. Din 1690 era apreciat și de sultan. Geniul său de conducător militar era recunoscut și de adversari. A încercat să țină ordine între soldați. Primul său regulament militar a fost emis deja în 1678 pentru soldații lui din tabăra de la Diosig. Nagy László, *„Nem jöttünk égi hadak útján ...” Vázlatok és tanulmányok a XVII. századi kurucokról*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982, p. 168-198, 289. Despre luptele lui: Benczédi László, *A Tököly-felkelés és kora*, Budapest, 1983; Székely Jolán, *Thököly Imre udvartartása*, Budapest, 1912 – nu conține date referitoare la Diosig și zonă; Grünhut Tamás, *Debrecen és a Thököly-felkelés*, Debrecen, 1932.

⁶⁹ Thököly deja atunci dispunea de un patent de la Apaffy, dar aprobările finale din partea turcilor și principelui le primește abia pe 26-27 octombrie 1677. În 1677 a condus și Mihai Teleki o ofensivă militară. Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. VI, Pest, 1871, p. 280, 290, 291, 294, 299-302, 309, 333. Și turcii fortificau cetatea de la Pocsaly și au numit pe zaimul Murtuzan ca și agă. După ce Apaffy, francezii și curuții au căzut de acord asupra condițiilor de cooperare, Wesselényi a pornit pe 8 octombrie 1677 la primirea oștilor poloneze recrutate pe baza subsidiului francezilor. *Ibidem*, p. 413, 425, 4565-457 (doc. CCLXXIX, CCLXXXIV, CCCIX).

recomanda întâlnirea lor la Diosig cu Thököly. Întâlnirea s-a petrecut la urmă în 24 noiembrie la Berettyóújfalu cu haiducii lui Kardos Pál (300) și Pap Israel (500), apoi la moara din Derecske în zorii zilei 27 noiembrie cu vitejii pribegiți din cetățile Ónod (sub căpitanul Úri István) și Szendrő (sub căpitanul Tályai)⁷⁰. De la civilii din Debrecen au aflat de trecerea Tisei de lobonții Cobb și Barkóczi, motiv pentru care l-au trimis Pap Israel cu toți haiducii în Diosig până la noi dispoziții, iar călăreții s-au mutat la podurile din Pocsaly în 28 noiembrie, pe urmă în 29-30 pribegiții din Szendrő la Bagamér(Hu), iar cei din Ónod la Nagyléta (Hu). Au primit chemarea lui Wesselényi Pál pentru unire (el se muta de la Craidorolț la Curtușeni), respectiv scrisoarea pașei din Oradea despre un posibil ajutor militar. Pe 1 decembrie s-au unit cu Wesselényi la Valea lui Mihai⁷¹. După aceea au asediat cetatea lobonților din Hajdúböszörmény și au plecat să ierneze. Retragerea lor era motivată probabil și de apariția lobonților în zonă sub conducerea lui Cobb⁷². După ce Wesselényi a reușit, cu greu, împărțirea oștilor franceze (alcătuită din tătarii și polonezii ???) încartiruiți, însă aceștia vroiau la marginea zonei Nirului de frica apropierei turcilor din Oradea. La urmă toată oștirea încartiruită sub Oradea s-a retras la Debrecen, unde trebuiau să rămână două-trei săptămâni la porunca lui Apaffy, chiar dacă Thököly intenționa dislocarea lor la Nagyléta, Bagamér, Diosig și localitățile vecine⁷³.

Acțiunile militare s-au reluat în primăvara lui 1678, după sosirea în 15 martie a lui Szőcs János din Diosig la Zsáka(Hu), unde se afla Thököly. La chemarea lui Thököly în 14 aprilie au sosit la podurile din Pocsaly printre ultimii și călăreții din Ónod și Szendrő, alături de călăreții lui Petneházi, Kállói Nagy András, Hatházi. În 15 aprilie, în Kismarja a decis împreună cu căpitani încartiruirea armatei în Diosig. După atenționarea verbală despre bunul comportament, Thököly a intrat cu toată armata în localitate. În aceeași zi i-a scris și lui Teleky să iasă la întâlnire și să nu-i cheme pe ei mai înăuntru. Nu putea să aștepte mult din cauza pășunilor încă slabe. În plus, intenționa să stea ziua următoare așteptând compania lui Pap Istvan de la Eperjes, pe care a pus-o de pază la porțile localității. A doua zi, a trebuit deja să închidă cârciumele din târg. Cu toate că și-a imaginat folosirea pășunilor și de la Sântimreu, Vaida, Roșiori Bihor (din cauza speranței pășunilor mai bune au venit în zonă și Nagy András și Hatházi), acestea erau ineficiente din cauza inundațiilor. În 17 aprilie, după sfânta liturghie din biserica reformată Diosig, a trimis în recunoaștere pe Halasi (vicele lui Hatházi) către Nagykálló și pe Kovács Péter către Sătmar despre situarea austriecilor. În 18 s-a întors Halasi cu 21 de cai furati, dar fără vreo veste, iar în 19 și Kovács, tot fără rezultat. În 18 aprilie îi răspunde și Teleki prin solia lui Szuhay să-l mai aștepte. În 20 aprilie, l-a trimis a doua oară la Nagykálló pe Halasi, de data aceasta cu mai mult noroc. Având în vedere epuizarea porțiilor de fân, Thököly decide mutarea călăreților (sub 11 steaguri din cetăți și sub 2 steaguri cei de câmpie) pe câmpiile de la Aranyszeg (aproape de podurile din Pocsaly) și lăsarea haiducilor în localitate. În 21 aprilie, s-a întors și Szuhay cu vestea că și Teleky este pe drum, însă Szőcs János, trimis la Marghita în așteptarea lui Teleky revine fără rezultat. Între 23 aprilie-4 mai, Thököly ședea în Kismarja. Se mai întoarce pentru o zi în Diosig pentru treburi personale⁷⁴.

⁷⁰ Itinerariul lui Thököly este următoarea: 8 noiembrie Marghita, 9 noi. Mișca, 10-11 noi. Sălard (trimite o scrisoarea pașei din Oradea și mutaveliul/inspectorul domeniilor marelui vizir/ cu porunca marelui vizir de a asigura mobilitatea curuților pe domeniile lui), 12 noi. Cetariu, 13-16 noi. Biharea (primește răspunsul favorabil de la pașă), 16 noi. Biharkeresztes, 17-18 noi. Berekböszörmény, 19-21 noi. Harsány, 22 noi. Sas (Hu), 23 noi. Váncsod, 24-26 noi. Berettyóújfalu.

⁷¹ Torma Károly, *Késmárky Thököly Imre naplója 1676-1678. évekről*, (seria *Monumenta Historiae Hungariae* II. *Scriptores* XVIII.), Eggenberger Ferdinánd Magyar Akadémiai Könyvtáránál, Pest, 1866, p. 88, 92, 101-106, 109-111. Itinerariile prezentate din 1677 sunt reconstituite pe baza publicației fără a mai detalia paginile.

⁷² Itinerariul parcurs este următoarea. De la Valea lui Mihai în 2 decembrie au ajuns la Vámospercs(Hu), 3-4 dec. Téglás, Hajdúhadház, între 5-7 dec. Hajdúböszörmény, pe 8 dec. Debrecen, Mikepércs. Pe 15 dec. pedestașii s-au retras pentru iernare la Berettyóújfalu, iar dintre călăreți, pribegiții din cetăți, la Konyár, s-au retras către Ványa și Mezőtúr pentru iernare în aceeași zi. Călăreții de câmpie (ung. *mezei lovasok*) în 16-17 dec. ședeau la Nagykereki, apoi din 18 dec. la Episcopia Bihor. Oștirile ajutoare, franco-tătare, ședeau pe 16-17 dec. la Kismarja, apoi în 18-31 dec. la Biharea, iar după aceea iernau la Harsány. Baronul Cobb era la Eszlár între 6-12 dec., la Hajdúdorog pe 13 dec. și la Hajdúböszörmény pe 14 dec.

⁷³ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. VI, Pest, 1871, p. 488 (doc CCCXXXIII); Deák Farkas, *Gróf Thököly Imre levelei a Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1882, p. 15-16 (doc. XVIII).

⁷⁴ Torma Károly, *idem*, p. 166, 177-179, 181, 184; Deák Farkas, *idem*, p. 23-26 (doc. XXIV-XXVI).

A doua ieșire a lui Thököly din Ardeal s-a întâmplat în august 1679. Locul de întâlnire cu oștile sale era iarăși la Diosig. În 15-16 august, se adunau acolo sub conducerea lui Bakos Pál, Vas Márton, Szabó János, Szűk György pribegiții din cetățile limitrofe și cca. 400 de haiduci din cetăți (dintre care 250 sub conducerea lui Szalánczi veneau în întâmpinarea lui Thököly până la Nușfalău). Wesselényi Pál a plecat din Diosig în 7 august la Kismarja, apoi la Berettyóújfalu în tabără, fără a reuși atragerea oștilor dintre Diosig și Marghita sub steagurile lui. Thököly l-a trimis prima dată pe Szócs János cu 60 de oameni la Diosig pentru adunarea soldaților, apoi a pornit și el în 13 august cu cca. 180 de călăreți. La vestea că sătmărenii vor să-l surprindă la Marghita, ocolește către Tăuteu în drumul spre Diosig. După ce a căzut de acord cu soldații săi fideli și a primit scrisorii de la oștile de câmpie, aflate sub conducerea lui Wesselényi, în 19 august Thököly merge la Nagykereki și Bocz pentru tratative cu oștile de câmpie, respectiv cu nobilii conduși de Wesselényi (situați în Zsáka, Hu). Înțelegerea n-a mai avut loc, iar concurența dintre cei doi șefi s-a transformat în conflict. Mult mai, vârstnicul Wesselényi nu a vrut să accepte faptul că tânărul Thököly e un conducător mult mai popular și talentat, de aceea a încercat să-l discrediteze la pașa din Oradea și la principele Apaffy. În schimb, Thököly i-a luat urma. Și, în această goană nebună, l-a pins pe Wesselényi la Kismarja și a vrut să-l trimită la Șimleu pe ruta Biharia-Tăuteu. La Tăuteu, Wesselényi scapă însă în urma unui atac prin surprindere și fuge spre Sălacea. La vestea prezenței lui în zona lerului, Thököly se deplasează la Cadea, iar Wesselényi se stabilește la Sântimreu. Spre norocul lui însă, Wesselényi observă mai repede proximitatea lui Thököly și scapă încă odată. Această concurență acerbă a luat sfârșit abia după destituirea lui Wesselényi de către Apaffy, la începutul lui noiembrie 1679⁷⁵.

După ce în ianuarie 1680 Thököly și oștile sale nu sunt bine primite în Debrecen, trec râul Tisa și reapar în zona Văii lerului abia în aprilie. Vine în Diosig cu oștile sale între 4-17 aprilie spre întâmpinarea lui Teleky Mihaly, care era în Șimleu, dar tot nu s-au întâlnit. Degeaba l-a invitat, în repetate rânduri, Thököly pe Teleky atât din Hajdúszoboszló, Fényszaru cât și din Diosig. Thököly a trebuit să se deplaseze destul de repede în zona Nirului din cauza epuizării pășunilor de lângă Diosig. În iunie se află în Epsicopia. După un itinerariu prin Komádi-Nádudvar-Hajdúszoboszló-Léta între 23-26 septembrie se stabilește iarăși în Diosig cu scop necunoscut deocamdată. Cei din Debrecen i-au trimis alimente la Diosig atât cu Erdődi Pál, cât și cu Sadu Szabó János la Bagamér. În 17 septembrie s-a anunțat un armistițiu între curuți și lobonți⁷⁶.

Din cauza inundațiilor de primăvară, Thököly abia la sfârșitul lunii mai 1681 trece râul Tisa, iar în 5 iunie apare cu oastea sa numeroasă în zona Léta, Bagamér, Debrecen. El s-a cazat în Diosig cu cei 8 căpitani ai săi. În această perioadă primește de două ori alimente de la cei din Debrecen, solia pașei din Eger și celor din Debrecen. A desfăcut unilateral armistițiul, care în luna iulie și așa s-ar fi terminat. În consiliul belic din 13 iunie din Diosig (în care este reconfirmat ca șef de subordonații săi) citește documentele pașelor din Oradea și Buda, din care reiese că sultanul îl recunoaște ca și principele Ungariei Superioare, îi trimite un athname prin Apaffy și îi subordonă armatele pașalelor din Oradea, Buda, Timișoara, Lipova, ale lui Apaffy și ale voievozilor români. Declarațiile rostite în acest consiliu sunt descrise de Szepesi Pál într-un poem de 103 de strofe. Căpitaniii lui i-au cerut athname-ul de la Apaffy, care însă vroia să i-l dea personal. Din cauza pregătirilor austrieților, Thököly n-a putut să onoreze personal această dorință și din cauza epuizării pășunilor și dezintegrării armatei lovită de plictiseala necombativității, astfel în 19 iunie a părăsit Diosigul, în 24 iunie aflându-se în Episcopia⁷⁷.

⁷⁵ Deák Farkas, *idem*, p. 47, 49, 50, 53, 55, 56, 71, 72, 76; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, p/doc 69/XLVII, 71-74/XLIX, 77/LIII.

⁷⁶ Csűrös Ferenc, *Debreceni Diarium*, Történelmi Tár, 1909, p. 532, 534-535, 540-543; Szilády Áron, Szilágyi Sándor, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. VI, Pest, 1871, p/doc 108-109/LXXV, 110/LXXVI, 111/LXXVII, 113/LXXVIII, 114/LXXIX, 115/LXXXI, 119/LXXXIV, 120/LXXXV, 128/XCII, 130/XCIII, 132-133/XCVI. În octombrie turcii au atacat oamenii lui Bakos Pál, cauzând profundă nemulțumire în rândul curuților.

⁷⁷ Deák Farkas, *A bujdosók levéltára*, Budapest, 1883, p. 127-134; Deák Farkas, *Gróf Thököly Imre levelei a Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1882, p. 157-158, 163-165; Csűrös Ferenc, *idem*, Történelmi Tár, 1910, p. 59-61. Despre poezia lui Szepesi Pál vezi: Varga Imre, A

Între 8-10 iulie 1681 iarăși îl găsim pe Thököly în Diosig cu 1200-1300 de soldați, de unde pleacă la porunca pașei din Oradea în avangardă la Mezőtúr. Lucrurile lui personale necesitau 25 de căruțe. În Diosig a primit 14 curuți de rang înalt, eliberați în schimb de prizonieri lobonți. Între timp, îl ruga insistent pe Teleky Mihály să iasă cu oștile sale la întâlnire către Tășnad și Santău, în zona Ierului. Îl încuraja și pe Wesselényi Pál la unirea cu el și la o negociere comună cu Apaffy, însă acesta a preferat adunarea oștilor de câmpie în Sălaj și unirea separată cu principele ardelean. După ce Petrőczy a ieșit din Ardeal între curuți, Wesselényi n-a mai fost acceptat în Bihor de pașa din Oradea. Între timp oștile voievozilor români apar în zona Bătăr de unde se mută lângă Pocsaly. Pașa din Oradea a cerut celor din Debrecen repararea podului de la Pocsaly. De asemenea, i-a poruncit și lui Apaffy, în repetate rânduri, să iasă cu oștile ardeleni la Diosig, însă acesta a venit cu întârziere. Marea unire s-a întâmplat la Aranyszeg (hotarul Diosigului aproape de Pocsaly) pe 4 septembrie, dar Wesselényi s-a alăturat oștilor lui Apaffy în 2 septembrie la Săcuieni, iar Thököly oștilor pașei din Oradea. Negocierile la Aranyszeg au durat 3 zile, până atunci armata de 25.000 de soldați a stat încartiruită în zona respectivă⁷⁸ În septembrie 1681 itinerariul armatei lui Apaffy era următorul: Marghita (1 sept.), Săcuieni (2 sept.), Aranyszék/szeg (3-7 sept.), apoi pusta lângă Kondoros (8 sept.). Însă această acțiune nu s-a desfășurat în grabă. Apaffy, inițial, după o odihnă de o zi, a vizitat serdarul în tabăra otomană, ziua următoare a chemat muzicieni turci, apoi a fost vizitat de pașa din Oradea și de Thököly și abia apoi a plecat și mai departe cu oștile⁷⁹.

Campania din 1681, din cauza orgoliilor conducătorilor s-a sfârșit repede cu un eșec. Oștile nesăbuite ale lui Thököly apar iarăși în noiembrie în zona Pocsaly, Léta, Hajdúbagos, Kismarja cauzând mari pagube în vinurile puse pe roți ce către locuitorii Debrecenului, dar intenționa și cazarea oștilor sale pe promontoriile Diosigului și a zonei Hegyköz, ceea ce a produs mari dureri de cap proprietarilor de vii extranei din Debrecen. Austriecii au ocupat cetatea Nagykálló și intenționau să ierneze în Ardeal. S-a întors și pașa din Buda cu turcii sub 14 steaguri la Pocsaly. Thököly a cerut 4000 de soldați de la Apaffy la Diosig, ca sprijin împotriva austriecilor angajați în contraatac, dar aceștia s-au retras în cele din urmă să ierneze în zonele lor de pornire. După anunțarea noului armistițiu în decembrie, Thököly se retrage pentru iernare în comitatele Ung, Bereg, Ugocea, Săbolciu, iar Wesselényi la Șimleu. Austriecii continuă amenințarea zonei în decembrie prin scrisori de asigurare, contrar incursiunilor turcilor până la Marghita și la Șimleu⁸⁰.

În 13 august 1682 Apaffy și oștile sale ajung de la Ghida la Săcuieni, unde în timpul șederii primește un caș de la pașa din Buda, apoi pleacă mai departe spre Kondoros(Hu). Pe timpul ieșirii sale, armata lui a fost atacat de turcii din Sâniob (lângă Șimleu) și din Oradea (lângă Săcuieni și Debrecen). Pașa din Buda l-a muștrat pentru întârziere, la care el a răspuns vehement. Inițial pașa l-a chemat în câmpia Acsvár din Bihor, apoi de două ori lângă Tokaj, iar în Săcuieni i-a zis că trece Tisa pe unde vrea. Apaffy însă a vrut să evite atacurile turcilor din Szolnok. Pe drumul de întoarcere în 7 octombrie ajunge la Debrecen, de unde în 9 oct. ajunge la Săcuieni, apoi în 10 oct. la Ghida⁸¹.

kuruc küzdelmek költészete, Budapest, 1977, p. 208-218; Nagy László, „Kuruc életünket megállván csináljuk”, Akadémiai Kiadó, Budapest, 19873, p. 40.

⁷⁸ Csűrös Ferenc, *idem*, Történelmi Tár, 1910, p. 62-63, 68-69, 70-73; Deák Farkas, *Gróf Thököly Imre levelei a Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1882, p. 167, 180, 243, 249, 256; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, p/doc 156/C, 269/CXCIII.

⁷⁹ Tóth Ernő, *I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632-1694. évekről*, IV., Erdélyi Múzeum, anul XVII, 1900, Cluj, p. 270; Georg Jäckel, *Kurze Beschreibung derjenigen Händel, so sich bei dem Heereszug Jhrer Fürstlichen Gnaden Herren Michaelis Apafi, unseres Gnädigen Herrn bis in Ungarn, wohin ich Georg Jäckel, Senator Coronensis, von Kronstadt auch expediert wurde, zugetragen (8 aug – 21 oct 1681)*, in *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. Sechster Band. Chroniken und Tagebücher. Dritter Band (1549-1827)*, In Kommission bei Heinrich Zeidler, Brassó, 1915, p. 271.

⁸⁰ Csűrös Ferenc, *Debreceni Diarium*, Történelmi Tár, 1910, p. 86-89; Deák Farkas, *Gróf Thököly Imre levelei a Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1882, p. 209-210, 216-217, 224; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarkori államokmánytár*, vol. VI, Pest, 1871, p/doc 157/CI-CII, 158/CIII, 172-173/CXIV, 174-175/CXVI, 180/CXXIII, 186/CXXVII, 194/CXXIX.

⁸¹ Tóth Ernő, *I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632-1694. évekről*, IV., Erdélyi Múzeum, anul XVII, 1900, Cluj, p. 272; Csűrös Ferenc, *idem*, Történelmi Tár, 1910, p. 358, 367-368; Szilády Áron, Szilágyi

În iarna anului 1683 Thököly și-a încartiruit armata în comitatele Ungariei Superioare, de la valea Ierului în sus. Anul acesta pregătirile militare au început deja din aprilie. Prima dată pașa din Oradea a cerut căruțe și alimente, după aceea vizirul a cerut 1000 de căruțe de la pașalâcul de Oradea cu câte doi oameni și patru boi pentru o diurnă de 50 akce la Biharia⁸². După aceea, au apărut efectiv și tătarii, veniți în ajutorul turcilor. În 5 iunie, ei trec Meseșul, avangarda de 1000 de oameni cutreierând și la 4 mile în față. Localitățile zonei deja în 5-7 iunie fugeau din calea lor. În 7 iunie ajung caușii tătarilor la Diosig, după care apare și grosul armatei. Vor pleca către Debrecen abia în 10 iunie⁸³. În 15-16 iulie 1683 și armata lui Apaffy ajunge pe câmpiile de lângă Marghita, în 17-18 la Tulogd (lângă Săcueni), în 19 la Pocsaly, iar în 20 la Berettyóújfalu⁸⁴. Există și evidența bunurilor oferite de către localități armatei lui Apaffy. Astfel, localitățile din jurul Diosigului (Léta, Bagamér, Roșiori) au trimis alimente în tabăra de la Marghita, împreună cu Biharia (ultima a trimis și la Szolnok)⁸⁵. Diosigul a trimis alimente de două ori în tabăra de lângă Tulogd⁸⁶. În 19 iulie numai Debrecenul a trimis alimente la Pocsaly. Privind valoarea și cantitatea produselor administrate, cel mai mult a donat Debrecen, apoi la egalitate Biharia, Diosig, Léta, Episcopia, pe când Săcuieniul nimic. Debrecenul și Diosigul au donat cantități mai mari odată, celelalte localități cantități mai mici și de mai multe ori. Probabil, aceste donații erau oferite spontan, fiindcă nu este nici un sistem în felul și cantitatea produselor administrate de localități⁸⁷. În 1683 s-a format Sfânta Ligă antiotomană în urma asediului otoman al Vienei⁸⁸. După retragerea trupelor otomane învinse sub Viena, oștile lui Thököly apar în zona noastră iarăși⁸⁹.

Cu ocazia pregătirilor împotriva cetăților lobonțe, în dec. 1683–ian. 1684, Thököly a chemat oștile otomane din Lipova, Oradea, Timișoara la Debrecen. Cei 7-10.000 de tătari sub conducerea sultanului Murad au iernat în zona Someșului-Tisei, dar după epuizarea nutrețului intenționau să se așeze în Bihor, Sălaj și în jurul Debrecenului. La chemarea lui Thököly, în cele din urmă, s-a concentrat o armată semnificativă în Debrecen, care a stat în jurul orașului 23 zile. În 10 februarie au sosit niște turci la Diosig, iar în 26 februarie niște soldați pribegi la Bagamér. Pașa din Oradea era cu 1000 de soldați la Sâniob, iar cel din Eger la Léta. Și Thököly s-a deplasat de la Carei la Diosig, unde a cerut provizii pentru nevoi personale Debrecenului. Șederea lungă a oștilor în Debrecen, respectiv impozitul alimentar insuportabil cerut de Thököly și de la Diosig, a provocat supărarea statelor ardelen. Debrecenul, de pildă, a cerut neplata impozitelor ardelen. Tătarii s-au retras spre Ujgorod, însă curuții din Nagykálló și Carei foloseau Bihorul și Solnocul în continuare pentru încartiruire, iar turcii devastau proprietățile vizirului și sultanului (Episcopia, Biharea), locuitorii fugind la Debrecen. Pașa din Oradea a cerut 43 poltre/sesie pentru nevoi militare. La scurt timp însă, pașa a fost mazilit și ucis din cauza nelegiuirilor comise. Caimecamul lui era în stare să plătească 2000 taleri orașului Debrecen numai să nu depune plângere din cauza căruțelor pretinse de fostul lui șef. În cursul primăverii, oștile au dispărut din zona noastră, trecând la atacul mult plănuțit, care s-a soldat cu înfrângerea otomană de la Vác⁹⁰.

Ágoston, *idem*, p/doc 261/CLXXXVI, 266/CXCI.

⁸² Majláth Béla, *A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének aktái 1683-ból, első közlemény*, Történelmi Tár, anul VI, 1883, p. 372; Csűrös Ferenc, *idem*, Történelmi Tár, 1910, p. 577, 581; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, p/doc 309/CCXXIII, 313/CCXXV, 323-326/CCXXIV-CCXXVII.

⁸³ Csűrös Ferenc, *idem*, Történelmi Tár, 1910, p. 586-588.

⁸⁴ Tóth Ernő, *idem*, p. 274.

⁸⁵ Léta a trimis 1 sac de ovăz, 1 miel, 3 pepeni galbeni, 3 lebenițe, ceapă și pătrunjel. Bagamér a trimis 4 saci de ovăz, 2 miei, 12 găini, 16 pite. Preotul din Roșiori a dus 1 sac de ovăz, 1 oaie, 3 pui de tăiat, 3 pepeni galbeni, 1 lebeniță.

⁸⁶ Diosigul a trimis prima dată 1 butoi de vin, 10 saci de ovăz, 2 bovine de tăiat, 7 găști, 20 de găini, 156 pite, 2 căruțe de fân, 1 sacoșă de raci, pești, pătrunjel, ceapă, agriș. A doua oară a trimis 234 de pite.

⁸⁷ Koncz József, *Adalékok Apaffy Mihály fejedelem 1683-ik évi hadjáratához*, Hadtörténelmi Közlemények, anul IX, 1896, p. 489-491.

⁸⁸ Kerekes Dóra, *Az oszmánellenes európai összefogás kialakítása 1683-ban*, Lymbus, 2007, p. 85-95.

⁸⁹ ***, *Az 1683-iki visszavonulás történetéhez*, Történelmi Tár, anul 18, 1885, p. 396-399; Szalay József, *Az 1683-iki hadviselés és irodalma, I.*, Századok, anul 18, 1884, nr 7, p. 561-579; *Ibidem, II.*, Századok, anul 18, 1884, nr 8, p. 643-661; *Ibidem, III.*, Századok, anul 18, 1884, nr 9, p. 750-765; *Ibidem, IV.*, Századok, anul 18, 1884, nr 10, p. 827-838.

⁹⁰ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyarokori államokmánytár*, vol. VI, Pest, 1871, p/doc 371/

În anul 1685, în timp ce Thököly dorea să se cazeze în Debrecen, a cerut și de la Diosig niște contribuții alimentare foarte costisitoare. Pentru stabilirea planurilor de anul acesta, Thököly și solia pașei din Eger s-au întâlnit cu pașa din Oradea, urmând ca armatele lui Thököly, ale pașelor din Oradea, Ineu, Eger și Timișoara să se adune la Debrecen. Orașul însă a plătit șpagă pașelor din Oradea și Eger ca să nu intre, iar lui Thököly nu i-au permis în repetate rânduri intrarea. Aceste oști fiind noi, nu cunoșteau zona și erau foarte crude cu localnicii, toată valea Barcăului a fugit din calea lor, fiindcă jefuiau până la Marghita. Thököly a cerut de la Diosig în februarie 1685: 10 bovine pentru tăiat, 45 de oi, 3 bucăți de slănină, 4 câble de făină albă, 6 câble făină comună, 1000 de pite, 60 de găini, 25 de găște, 16 ițe de miere, 22 ițe de unt, câte 1 câblă de orez, mazăre, linte, 1 butoi de varză murată, pătrunjel și morcovi din belșug, 500 pui de tăiat, condimente, 60 câble de ovăz, 1 butoi de oțet, 500 de lumânare, 100 ciubăre de vin. La sfârșitul lunii iunie Thököly se mai întoarce odată în Partium pentru încartiruirea oștilor sale, menținându-și Careiul, Moftinul, Marghita, Diosigul iarăși pentru nevoi personale, însă peste 2-3 luni turcii din Oradea îl prind și îl întemnițează. Din această perioadă dispunem și de planul de cazare al curuților⁹¹.

Diosigul și luptele de recucerire habsburgice în Bihor (1685-1692)⁹²

Alvinczi Péter scria în octombrie 1685 capitiei de la Poartă: „... generalul Karafa a trecut râul la Tokaj, iar la Diosig la fel se află generalul Veterani, care, dacă se vor înțelege, ce planuri vor avea, ei știu; nouă și întregii țări ne adresează mari amenințări. Pe Szolnok și Szarvas l-au cucerit (austrieicii) și au fost instalați acolo militari, la fel au cucerit și Diosigul

CCLXXVIII, 377/CCLXXXII, 381/CCLXXXV, 383/CCLXXXVI, 385/CCLXXXVIII, 386/CCLXXXIX, 387-8/CCXC, 389-91/CCXCI, 397/CCXCVII, 401-2/CCCI, 430/CCCXXVI, 466/CCCLV; Csűrös Ferenc, *Debreceni Diarium*, Történelmi Tár, 1911, p. 171-172, 174

⁹¹ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, p/doc 515/CCCXCII, 518/CCCXCIV, 520/CCCXCVII, 522/CCCXCIX; *Ibidem*, vol. VII, Pest, 1871, p/doc 64-65/XLVI, 95/LXX, 96-97/LXXII, 103/LXXVI.

⁹² Până în 1986 istoriografia maghiară nu s-a ocupat suficient de luptele antiotomane dintre 1683-1686, fiindcă nu se știa clar ponderea oștilor maghiare în aceste lupte de recucerire. Efectele interesului crescut cu ocazia tricentenariului reocupării Budei: ***, *Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683-1718. A török kiűzésének európai levéltári forrásai*, vol I-II. *Buda visszavívásának 300. évfordulójára*, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1986; ***, *Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683-1718. A török kiűzésének hazai levéltári forrásai. Buda visszavívásának 300. évfordulójára*, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1987; Nagy Lajos, Szita László, *Budától–Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686-1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulójának emlékére*, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1987; Szita László (edit), *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből (1686-1688)*, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1989; Szita László (edit), *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és vár felszabadításának 300. évfordulóján (1989)*, Kiadja a Baranya Megyei Levéltár és a Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, Pécs, 1993; Szita László (edit), *A TÖRÖKÖK kiűzése a Körös–Maros közéről, 1686–1695 - Gyula város és a vár török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára*, (seria *Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból*, 19.), Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1995 toate se pot găsi pe http://www.archivportal.arcanum.hu/mltk/opt/a100322.htm?v=pdf&a=start_mltk (Magyarországi Levéltárak Kiadványai), accesat 01.10.2012. Vezi Szakály Ferenc, *Hungaria eliberata. Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól, 1683-1718*, Budapest, 1986; Fallenbüchl Zoltán, *Magyarok és idegenek a török elleni felszabadító háború korszakában (1683-1699)*, in *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 1982/1983, Budapest, 1982, p. 423-463; Varga J. János, *A vármegyei nemesség és a végvári katonaság a felszabadító háború első szakaszában, 1683-1686*, Levéltári szemle, anul 36, 1986, nr 4, p. 30-39; Hőgye István, *A török elleni felszabadító háború dokumentumai Zemplén vármegye levéltárában, 1683-1699*, in *Borsod-Abaúj-Zemplén levéltári évkönyve*, vol. 6, 1990, p. 73-88; Tóth Péter, *A török elleni felszabadító háború dokumentumai Borsod vármegye és Miskolc város levéltárában, 1683-1699*, in *Borsod-Abaúj-Zemplén levéltári évkönyve*, vol. 6, 1990, p. 89-143; Varga J. János, *Árulók vagy túlélők? : A magyar főurak átállása 1683-ban Kara Musztafa pasa és Thököly Imre oldalára*, Rubicon, anul 11, 2000, nr 5, p. 22; Ölveti Gábor, A „választott magyarországi király” és Debrecen kapcsolatai 1683-1685, in *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, vol 28, Debrecen, 2001, p. 19-32; Kerekes Dóra, *Kémek Konstantinápolyban: a Habsburg információszerezés szervezete és működése a magyarországi visszafoglaló háborúk idején (1683-1699)*, Századok, anul 141, 2007, nr 5, p. 1217-1257; Zakariás Kinga, *Habsburg-berendezkedés Erdélyben 1683-1691*, Jogtörténeti szemle: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének közleményei, anul 7, 2005, nr 1, p. 35-40; Czigány István, *Új katonai berendezkedés Magyarországon 1683-1703*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 116, 2003, nr 3-4, p. 714-741; Szalai Lajos, Varga J. János, *Bajor levéltári források a török elleni felszabadító háború történetéhez, 1683-1699*, Levéltári közlemények, anul 57, 1986, nr 1, p. 137-154; Varga J. János, *A Tiszántúl felszabadítása a török uralom alól*, in *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, vol 11, Debrecen, 1984, p. 5-16.

și Sâniobul, iar la Sâniob au fost instalați aproximativ 3000 de militari (ultimul fapt nu s-a întâmplat încă, și cifra este exagerată – nota autorului)”. Din cauza timpului ploios din ianuarie 1686, s-a amânat chiar și pornirea austriecilor din Nagyálló la atacul împotriva Sâniobului până după data de 20. Însă în 16 februarie 1686 aflăm că, după trei zile de asediu, turcii predaseră cetatea Sâniob în mâinile generalului Antonio Caraffa, în fruntea unei oștiri de 20.000 de oameni⁹³.

După preluarea Sâniobului, armatele austriece în frunte cu Caraffa s-au retras la Debrecen (schingiind inimaginabil inclusiv și femeile orașului), în timp ce trupele maghiaro-croate îl așteptau pe Caprara la Diosig, Roșiori Bihor și Sântimreu, unde trebuiau să se întâlnească și cu cei din cetatea Szolnok pentru a ataca Oradea. La atâta armată a fost nevoie de multă hrană. Din cauza comportamentului neadecvat al militarilor austrieci, comitatul a făcut reclamație la Apafi, care, la rândul lui, în septembrie 1685, a trimis reclamația în două rânduri la împărat, de la care a primit răspuns abia în 23 noiembrie⁹⁴. În anii de dinainte de 1685, satele proventului Săcuieni au plătit cât se putea de regulat impozitele către vistieria princiară ardeleană, dar la 18 octombrie al aceluiaș an, Olasz Ferencz, căpitan de Șimleu, scria, că a primit porunca domnului său (adică principele Transilvaniei) în legătură cu administrarea impozitelor din Săcuieni cu termenul la Crăciunul mic (adică Anul nou). Mulți dintre supuși erau întemnițați, chiar și de șase luni, la Șimleu din cauza restanțelor de anul trecut, dar nu se putea recupera nimic din restanțe pentru că regiunea era foarte sărăcită (în așa fel, încât nici nu dorea să-l deranjeze principele cu acest fapt)⁹⁵.

Prin intermediul corespondenței dintre Leopold a I-a și Apaffy, din aprilie 1686, aflăm că Csáky László a făcut o demonstrație de forță și a săvârșit nelegiuiri cu armata încartiruită la Diosig, dar destul de repede s-a retras în tabără la Páncélcseh, unde s-au concentrat cca. 26.000 de militari sub conducerea lui Friedrich Schaffenberg și Csáky László. Spre dezamăgirea sa, Apaffy a solicitat pașei de la Oradea ajutorul pentru a bloca căile de aprovizionare ale armatei austriece.

Între timp a început asediul Budei sub conducerea lui Carol de Lotharingia și a principelui elector de Boemia, Maximilian Emanuel⁹⁶. După asediul victorios, Caraffa a

⁹³ La vestea că Thököly (eliberat și reabilitat între timp de turci) se afla în jurul Oradiei cu 15.000 de oameni, s-au retras și austriecii din Bihor la Satu Mare. Cu acea ocazie și-au mutat înapoi și turcii din Sâniob slugice și nevestele evacuate mai înainte la Oradea. La vestea căderii Sâniobului, serdarul a pornit cu 10.000 de țitari pentru întărirea Oradei. Sub căpetenia lui Barkóczy Ferenc au rămas la Sâniob 300 de pedestrași unguri, 300 de pedestrași austrieci și 100 de călăreți maghiari. Text preluat și modificat de la Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 23-26 cu permisiune.

⁹⁴ Degeaba au respins stărilor ardeleni, în contextul prezenței otomane la Oradea, la 2 noiembrie 1685, încartiruirea soldaților austrieci în comitatul Bihor și degeaba se asigura Apafi (înțelegerea de la Ebesfalva, octombrie 1685), că în schimbul unei contribuții însemnate în produse naturale la întreținerea militarilor austrieci, cu excepția zonelor Chioarului, Maramureșului și Debrecenului, Transilvania să fie scutită de povara grea a iernării armatelor austriece, aceste armate tot au pustiit și zonele noastre. Între timp, Leopold I și Mihai Apaffy au semnat o înțelegere referitoare la teritoriile recucerite de austrieci, și anume: care s-au aflat în proprietatea Transilvaniei și pe timpul ocupației turcilor, să treacă înapoi unde au fost inițial. Astfel, Apaffy l-a rugat, la 22 ianuarie 1686, pe Macskási Boldizsár, care ducea impozitul la Poartă, să solicite sultanului ca întregul comitat Bihor, în frunte cu Oradea, să fie lăsat înapoi la Transilvania (astfel Bihorul, conform înțelegerii, n-ar fi căzut pe mâna austriecilor). Dar degeaba au promis foarte multe Leopold I și Schaffenberg, că ei, oricum, erau prea departe de zona de activitate a armatelor neplătite și cu pretenții serioase de întreținere. Între timp a apărut și o bruscă schimbare în politica imperială, în urma căreia în 13 august 1686 Apaffy i-a reproșat lui Schaffenberg că nu se respectă înțelegerea respectivă, și Bihorul, Sătmarul, Solnocul Interior și Chioarul sunt arondate administrativ la Sâniob, iar iobagii, cu problemele lor juridice, nu se mai puteau prezenta la Șimleu, ceea ce a provocat o lezare a autorității princiare.

⁹⁵ Localitățile care erau supuse pașalâcului de la Oradea, nu mai puteau să transporte nici măcar meilul cumpărat de pașă, pentru că armata austriacă le stătea mereu în cale (pașa nici în 1686 nu și-a primit meilul). Mai mult, în toamna lui 1688 Corbelli, sub pedeapsa tragerii în țeapă, a interzis ca cineva să mai plătească impozit pentru turcii de la Oradea.

⁹⁶ La această luptă și-au adus contribuția substanțială și corpurile de armată conduse de generalii Antonio Caraffa și Donald Heissler, de cca. 10.000 de oameni, care staționau în zona Tisei și Szolnokului și fuseseră alcătuite în majoritate din militari din Ungaria Superioară, respectiv din cetățile de margine. Ca rezervă militară pentru Carol de Lotharingia, i-a servit și corpul de armată transilvănean al lui Friedrich Schaffenberg, care însuma cca. 10–12.000 de oameni. Trupele lui Caraffa și Heissler au sosit la începutul lui august, iar ale lui

revenit la baza militară de la Szolnok în noiembrie, de unde și-a încartiruit armata în comitate, dar și-a menținut Debrecenul pentru 3000 de călăreți și 2000 de pedestrași. Thököly, în 1687, a încercat din nou să redeclanșeze răscoala, dar toată lumea era deja preocupată de recucerirea cetății Oradea. Pentru acest fapt s-au pregătit și corpurile armatei austriece, încartiruite în Diosig, Roșiori și Sântimreu, pentru a căror întreținere s-a convocat la Sâniob (după o pauză foarte lungă) prima ședință comitatensă, în 30 august 1688, care trebuia să hotărască în acest sens. Aceași armată în 1689 a pus sub blocadă cetatea Oradea, însă atacul apărătorilor a desființat această încercare⁹⁷.

După înfrângerea suferită de turci la Harsány (Hu), din septembrie 1685, puțini turci din Oradea s-au întors. În 4 noiembrie 1686, după ce a fost eliberat din prizonieratul turcilor, Thököly a ajuns la Belgrad pentru a ierna. După trei zile, pașa din Oradea i-a trimis un mesaj, prin care era înștiințat despre prezența lui Petneházi, Hatházi și Deák Ferenc la Diosig, în compania lobonțului Barkóczy, cu niște oști, iar pașa îl ruga să îi atenționeze ca să nu facă pagube pe teritoriile din jurul cetății Oradea, deoarece nici el nu le-a făcut încă nimic rău, chiar dacă s-au declarat lobonți. Thököly a precizat că cei trei căpitani, au devenit lobonți de nevoie, iar dacă el ar prelua din nou conducerea oștilor, aceștia, dar și alții, ar reveni asupra orientării lor. Thököly îi explică că aceștia au venit, probabil, la chemarea lui prin Palatics trimis către Deák Ferenc. Totodată, a explicat și modul cum pot fi atacate oștile lobonțe ale lui Barkóczy din Diosig. Nu s-a mai ajuns la nici o ciocnire la Diosig, întrucât, așa după cum Olasz Ferenc i-a mărturisit lui Apaffy, armata a stat numai patru zile la Diosig din cauza faptului că, acolo, totul era pustiu, nici case nu mai erau, urmând ca armata să fie transferată la Marghita, unde se afla și generalul Heissler cu patru regimente de călăreți și patru regimente de pedestrași în total. După ce caii s-ar fi întremat, era pregătită o incursiune sub zidurile Oradiei⁹⁸.

În toamna lui 1687, Eugen de Savoya, a trecut pe lângă Diosig împreună cu armata lui, în drumul spre iernare în Transilvania. În prima zi, pedestrașii s-au oprit lângă Pocsaly, iar cavaleria prin atingerea Diosigului ajunge la Săcueni. A doua zi s-au odihnit. A treia zi, cavaleria mergea mai departe spre Sălacea, iar pedestrașii se opreau la Săcueni⁹⁹.

Din jurnalele lui Károlyi Sándor știm că în 1691 sub conducerea sultanului Galga, o oaste de tătari a apărut în nord-estul Ungariei cu scopul eliberării Oradiei. Apărătorii Oradiei ar fi înaintat până la Diosig¹⁰⁰, de unde au trimis niște înalți demnitari turci și

---

Schaffenberg, la sfârșitul lunii august, la Buda (la momente decisive ale asediului). Acest fapt înseamnă că, pentru puțin timp, locuitorii din Partium au avut o perioadă de relativ calm, dar deja în luna septembrie cei din Sâniob și Satu Mare au derulat noi jafuri asupra Bihorului, așa cum se poate afla din corespondența lui Apaffi cu capitia de la Poartă.

⁹⁷ Relatările din paragrafele precedente sunt sinteza informațiilor din: Gergely Samu, Pettkó Béla, *Alvinczi Péter okmánytára*, vol. III, (1685–1689), în *Monumenta Hungariae Historica, series I, Diplomataria*, XVII, Pest, p. 12 – 20, 43 – 44; Szilágyi Sándor, *Alvinczi Péter okmánytára*, vol. I, (1685–1686), în *Monumenta Hungariae Historica, series I, Diplomataria*, XIV, Pest, 1870, p. 37-38, 66, 101, 105, 165, 242; Szádeczky Béla, *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása*, vol. I, *Bornemisza Anna gazdasági naplói (1667–1690)*, Budapest, 1911, p. 51, 191–192, 466–469; Szilágyi Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, vol. VII, Pest, 1871, pagina/scrisoarea: 95/LXX, 96–97/LXXII, 101–102/LXXV, 103/LXXVI, 104/LXXVII, 116/LXXXIX, 123/XCVII, 125/XCIX, 126/CI, 140/CXII, 147/CXX, 149/CXXI, 200/CLXIII, 205/CLXIII, 205/CLXVI, 209/CLXIX, 225/CLXXIX, 277/CCXII, 297/CCXXXII, 299/CCXXXIV

⁹⁸ Turcii de la Oradea, care fuseseră trimiși acolo, ocupau poziție în prima linie de luptă, căzându-se mulți dintre ei. După alte înfrângeri suferite de turci și din cauza aroganței manifestate, Thököly a picat în dizgrația Porții Otomane. Pașa de Oradea (la ordinul marelui vizir), sub pretextul unei întrevederi amicale, l-a prins pe Thököly, în circumstanțe devenite anecdotice. Pașa l-a eliberat însă pe Petrőczy (unul dintre comandanții de încredere care îl însoțeau pe Thököly) ca să se ocupe de armata lui Thököly situată în nordul Bihorului (pentru a le menține de partea turcilor), dar marele vizir le-a interzis acestora șederea în continuare pe moșile lui, printre care și în Diosig. Aceste întâmplări au determinat reorientarea curuților către habsburgi, mulți dintre foștii comandanți ai lui Thököly au devenit celebri și în lupta împotriva turcilor, în armata austriacă. ***; *Kiegészítések Thököly naplóihoz (késmárki Thököly Imre fejedelem maga kezével irott naplója 1685 nov. 6-kától 1686 jan. 4-kéig)*, (seria: *Monumenta Hungariae Historica, series II, Scriptores*, vol XXIV), Pest, p. 279, 281.

⁹⁹ Tiszai Lajos, *Tobias von Hasslingen báró, vezérőrnagy, hadsereg főszállásmester parancskönyve és hadinaplója az 1687. évi hadjáratáról*, in (Szita László edit.) *Budától-Belgrádig, Válogatott dokumentum-részletek az 1686-1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez*, Pécs, 1987, p. 213.

¹⁰⁰ Din jurnalele lui Thököly știm, că în iunie 1691 l-a trimis pe căpitanul lui, Petrőczy, în zona Oradei pentru

tătari la cererea Careiului ca păzitori pentru prevenirea prădării tătare, soli care au fost însă prinși de oamenii lui Ludovic von Baden, fapt pentru care tătarii s-au supărat enorm. După aceasta, un alt asediu a fost organizat după 13 octombrie 1691, sub conducerea marcgrafului Ludovic von Baden (1655–1707), care tocmai aducea cu el în tabăra de la Biharea armata victorioasă în bătălia de la Szalánkemén, formată aproximativ din 13500 de soldați austrieci cu 104 tunuri. Atunci, după oraș, și cetatea ar fi putut fi ocupată, dar din cauza instalării iernii, și mai ales în urma ordinelor de la Viena, marcgraful a trebuit să-și retragă armata la Diosig și alte trei localități, iar blocada continuă a fost asigurată de generalul Auersperg, cu ajutorul a trei regimente imperiale. Marcgraful Ludovic Baden, datorită calităților deosebite, a fost transmutat din Ungaria. Locul lui a fost preluat de Donath Heissler, care, readucând alți 5000 de soldați, a dus la bun sfârșit asediul reluat în 11 mai 1692. După predarea cetății Oradea asediatorilor imperiali, apărătorii turci au pustiit totul la sud de Diosig, în ciuda rugăminții lui Thököly Emeric. Oradea a trecut sub comanda lui Donath Heissler von Heidersheim, dar locul lui (din cauza deselor deplasări) a fost preluat de vicecăpitanul Corbelli¹⁰¹.

Impozitarea otomană (1660-1686)

În absența teftelor otomane și a investigațiilor austriece/ardelene corespunzătoare mai amănunțite, încă nu dispunem de date la fel de exacte despre efectele economice/demografice ale ocupației otomane din Bihor dintre 1660-1692 ca și în cazul Săbolciului, dar lipsurile se recuperează treptat¹⁰². Localitățile văii Ierului au devenit în septembrie

adunarea soldaților fideli și a reocupa Marghita, Diosig, Hajdúszoboszló și Mezőtúr, ca și foste localități de încartiruire, pentru impozitare. Orașul Debrecen în august i-a fost acordat ca proprietate de marele vizir. În iulie Petrőczy repară podul de la Pocsaly, construiește șanțuri tot acolo, pe care după aceea le apără cu 700 de oameni până în septembrie, când Thököly îi ordonă deplasarea la Lipova. Un alt căpitan, Horváth Ferenc, execută o incursiune reușită cu mult în spatele cetăților habsburgice în iulie. Thaly Kálmán, *Thököly Imre fejedelem 1691-1692-iki leveles könyve*, (seria *Monumenta Hungariae Historica, series II, Scriptorum*, XXXIV), Budapest, 1896, p/doc 30/42, 51/53, 69/82, 82/104.

¹⁰¹ Problematika asedierii cetății Oradea vezi la: Borovszky Samu (editor), *Bihar vármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901, p. 517–523, 537; Bunyitai Vincze, *Nagyvárad a török-foglalás korában, 1660–1692, Vizsavivása kétszázados emlékünnepe*, Budapest, 1892, p. 57, 85 (subnotă); Cziffra Piroska, *Várad visszafoglalása – 1692*, în *Bihari Napló*, 12 aprilie 1992; Rónai Horváth Jenő, *Nagyvárad visszavivásának kétszázados emlékünnepe*, *Hadtörténeti Közlemények*, 1896, nr 4, p. 469–492 – citează pe următoarea sursă germană: *Beiträge zur vaterländischen Geschichte. Die feldzüge 1691-1692. Die Einnahme von Grosswardein*, în *Mittheilungen des Kaiserliche und Königliche Kriegs-Archivs*, Angeli, 1877; Ványi Ferenc, *Nagyvárad visszafoglalása a töröktől 1692-ben*, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1917, p. 292–321; Scholtz Béla, *Nagy-Várad várának története*, Nagyvárad, 1907, passim; Mihai Gheorghită, *Comitatul Bihor la începutul administrației austriece (1686-1692)*, în *Cele Trei Crișuri*, seria III, nr. 5-6, mai-iunie 2007, passim – se referă mai ales la aspectele economice ale asediului cetății Oradea, prezenței militare și începuturile administrației austriece în Bihor, aducând niște detalii necunoscute până acum pe baza unor documente austriece; Szita László, *A törökök kiűzése a Körös-Maros közéről 1686-1695, Gyula város és vár török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára*, (seria: *Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból*, 19.), Gyula, 1995, p. 9-44 și documentele originale aferente, publicate în anexă (colectate din diverse arhive austriece și germane) într-o lucrare, care se ocupă mai mult cu aspectele politico-militare multiori necunoscute ale luptei anti-otomane, aducând informații prețioase și pentru Bihor. Surse cartografice inedite sunt publicate în lucrarea: Kisari Balla György, *Karlsruhei térképek a török háborúk korából*, ediția autorului, Budapest, 2000. Fondul din Karlsruhe a fost cercetat și de Dóka Klára, materialul selectat se găsește în fondul Microfilme la Arhivele Naționale ale Ungariei.

¹⁰² Osmanologia maghiară încă este datoare cu prelucrarea datelor economice și financiare din Ungaria otomană a secolului XVII (datele se ascund în Arhivele din Turcia) privind cheltuielile întreținerii trupelor din cetăți, respectiv veniturile disponibile pentru acest scop, precum și diferitele registre de venituri (teftere). Datele din sec. XVI sunt mult mai numerosae și prelucrate, din cauză că s-au extras din arhivele mult mai accesibile austriece și germane (în care s-au păstrat predominant datele acestui secol). Ágoston Gábor, *A hódítás ára, A magyarországi török végvárad őrsége, fenntartási terhei és a tartomány pénzügyi helyzete*, *Hadtörténelmi Közlemények*, anul 111, 1998, nr 2, p. 357, 378. O primă publicație privind numărul militarilor din cetățile Ungariei otomane este Claudia Römer, *Osmanische Festungsbesetzungen in Ungarn zur Zeit Murāds III. Dargestellt anhand von Petitionen zur Stellenvergabe*, (seria: *Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse, Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung* 35.), Wien 1995. p. 23-32. Ágoston Gábor abia în 1988 a început extragerea registrelor de solde referitoare la Ungaria (în paralel cu cercetările asemănătoare ale lui Mark Stein) în Arhivele Cancelariei, Istanbul (Başbakanlık Osmanlı Arşivi = BOA). La începutul anilor 1990 s-a apucat și Hegyi Klára, inițial publicând registrele referitoare la Paşalâcul Oradea, apoi o publicare de surse de genul celui editat de Velics Antal-Kammerer Ernő. Despre numărul

1660 vasali ai pașei de la Oradea (în primul an beneficiau de scutire de sub obligații, conform promisiunilor pașei, apoi plăteau 2 taleri și decimă)¹⁰³. În 15 noiembrie 1660, Pașa Sinan interzice comitatelor Solnocului Exterior, Mijlociu, Interior, Bihorulul, Zărandului, Săbolciului, Sătmarului să dea soldați împuterniciților lui Barcsay, fiindcă comitatele respective erau date de către sultan cetății otomane Oradea. La fel le interzice să persecute iobagii padișahului din cauza nesupunerii autorității lor¹⁰⁴. La începutul anului 1661 s-a realizat primul recensământ al pašalâcului de Oradea, al doilea a fost efectuat în 1662 de pașa Piri, iar al treilea în anii 1670-1671¹⁰⁵. Cu toate că nu dispunem încă de canunul

soldaților otomani din pašalâcul Oradea în 1660-1662 vezi: Hegyi Klára, *A váradi vilájet várai és várkatonasága 1660–1661-ben*, în *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2004: p. 156-164; Hegyi Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, vol. I-III, MTA, Budapest, 2007. Vezi și Dávid Géza, Fodor Pál, *Az oszmán timár-birtokos haderő nagysága és összetétele a XVII. század második felében*, Hadtörténelmi Közlemények, anul 117, 2004, nr 2, p. 481-510. Încă nu știm despre o publicație monografică privind pašalâcul de Oradea. Chiar și cel mai tânăr și cel mai de scurtă durată pašalâc din Ungaria otomană (Érsekújvár) este mult mai bine prelucrată decât pašalâcul Oradei: Muhammed Fatic Çalisir, *War and peace in the frontier: ottoman rule in the Uyvar province, 1663-1685*, A Master's Thesis, Department of History, Bilkent University, Ankara, July 2009, sursa <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0003780.pdf> (accesat 22.09.2012) – vezi și bibliografia exhaustivă înșirată. O altă posibilă sursă otomană privind istoria teritoriilor ocupate András J. Riedlmayer, *Ottoman copybooks of correspondence and miscellanies as a source for political and cultural history*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, vol 61, martie 2008, nr 1-2, p. 201-214.

Despre impozitarea din comitatul Săbolciu vezi Ulrich Attila, *Török hódoltság Szabolcsban a XVII. században*, în *A Nyiregyházi Józsa András Múzeum Évkönyve*, vol 41, Nyiregyháza, 1999, p. 333-343.

¹⁰³ Történelmi Tár, évnegyedes folyóirat, Budapest, 1880, vol 8, p. 749. Pașalâcul de Oradea (*Varat Eyaletî*) era alcătuită din patru sangeacuri (*Sanjak*): *Salanta* (Salonta), *Debreçin* (Debrecen), *Halmaş* (Nagyhalász), *Şenköy* (Sâniob) cu teritorii alipite, precum și din pašalâcul Timișoarei (*Temeşvar Eyalet*) și de Buda (*Budin Eyalet*). Datele sunt extrase din opera lui Evlia Celebi. Sursa <http://en.wikipedia.org> (accesat în 17.09.2012). Pașalâcul de Oradea era un pašalâc cu o balanță financiară echilibrată. Nu avea nevoie de subvenții din veniturile altor pašalâcuri sau sangeacuri din interiorul Imperiului Otoman pentru acoperirea cheltuielilor generate de întreținerea trupelor militare delegate în cetăți și plata salariilor funcționarilor otomani, în contrast cu pašalâcul din Érsekújvár (înființat în 1663) sau cel din Buda din aceeași perioadă. Hegyi Klára, *Adóztatás a török hódoltságban*, Rubicon, anul XXIII, nr 232, 2012/6, p. 53; idem, *The financial position of the Vilayets in Hungary in the 16th–17th centuries*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, vol 61, martie 2008, nr 1-2, p. 77-85.

¹⁰⁴ Izsépy Edith, *Végvári levelek*, în *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, vol I., Budapest, 1962, p. 15. Cetății Oradea afirmativ îi aparțineau 160 sate în totalitate și 4 în părți înainte de 1660, iar – conform opiniei ardelenilor – și acordul cu pașa Ali din ziua predării Oradei a dat deja destul de multe proprietăți turcilor. Căpitanul suprem de Casovia reclama împotriva supunerii comitatelor Săbolciului și Sătmarului, iar principele ardelean împotriva supunerii comitatelor Solnocului Mijlociu, Crasnei, Zărandului. Lukinich Imre, *Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541-1711*, Budapest, 1911, p. 412-417, 429, 439-441, 451-459.

¹⁰⁵ După părerea lui Liviu Borcea, pašalâcul de la Oradea a avut cinci sangeacuri: Biharia, Șinteu, Sâniob, Pomezău și Beiuș, vezi: Liviu Borcea, *Contribuții la istoria orașului Oradea în timpul stăpânirii otomane (1660–1692)*, în *Crisia*, vol XI, 1981, Oradea, 1981, p. 107 – 125. Numărul sangeacurilor lipite Oradei probabil a crescut după 1685 (ocuparea cetăților otomane Szolnok și Eger de austrieci). Despre prima conscriere otomană vezi: Takáts Sándor, *Rajzok a török világból*, vol. I., Budapest, 1915, p. 56. Despre a doua conscripție otomană aflăm detalii interesante de la Bethlen János, *Erdély története, 1629-1673*, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, p. 137. În tratatul de predare al cetății Oradea, pașa timișoreană Ali (cuceritorul cetății) a promis că nu va supune nici o localitate în plus față de cele subordonate cetății Oradei până atunci. Cu totul, că divanul atenționează pe pașa Cuciuc Mehmed din Ineu, pe pașa din Oradea și conscriptorul Piri Mehmed asupra faptului ca granița cu Ardealul în zona Ineului să rămâne cea veche, iar în zona Oradei să se conformeze de promisiunile pașei Ali. Fekete Lajos, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, első közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 6, 1928, nr 1-4, p. 279 (doc. 39-40). Pașa din Oradea în secret, cu funcționarul lui, pașa Piri, a conscriș Bihorul, Crasna, Solnocul de Mijloc în totalitate, iar Clujul, Solnocul interior și Dăbâca în mare parte. L-a trimis pe Piri pașa direct la sultan spre aprobarea tefterului, ocolind intenționat Poarta (adică marele vizir), care îl obliga la respectarea condițiilor tratatului. Apaffy a aflat de această mișcare prin Haller Gavril, dar n-a reușit torpilarea sa la Poartă. Pașa Ali, susținut tare de mama sultanului, a prezentat conscrierea ca și o mișcare pe cont propriu din partea lui Hassan, pașa de Oradea, și pașa Piri. În continuare, în luptele diplomatice legate de impozitarea localităților, ardelenii totdeauna s-au bazat pe tratatul și promisiunea lui Ali, iar turcii au pornit totdeauna din tefterul lui Piri, provocând nenumărate divergențe și tensiuni între părți. Turcii au încercat supunerea comitatelor Solnocului Exterior, Mijlociu, Interior, Bihorulul, Zărandului, Săbolciului, Sătmarului imediat după ocuparea Oradei prin pașa Sinan. Izsépy Edith, *Végvári levelek*, în *Az egyetemi könyvtár évkönyvei*, vol I., Budapest, 1962, p. 15. Cu ocazia primului recensământ, turcii au conscriș 12000 case pentru acoperirea salariilor soldaților (Săbolciul și Sătmarul fiind alipite Ardealului), cu ocazia conscripției lui pașa Piri, Săbolciul și Sătmarul aparțineau deja austriecilor, s-au conscriș numai 9454 case. De aceea, atât

pașalâcului Oradea, totuși din date parțiale putem reconstitui obiceiurile de impozitare otomane. Conform unei publicații din 1890, dijma în pașalâcul Oradea însemna 1/10 din orice (proportia dijmei varia de la pașalâc la pașalâc). Aceeași publicație precizează obligațiile supușilor față de spahii proprietari. După 10 stupi de albine se dădea 1 stup în decimă, sau se plăteau 2 ospore/1 poltră/stup. În decima porcinelor peste 1 an se plăteau 4 ospore/2 poltre. Decima după fiecare turmă de oaie era de 1 oaie/cioban, dacă numărul oilor nu depășea mai mult decât 40-50 bucăți, atunci se plăteau 3 ospore. Jelerii dădeau 50 ospore/an, iobagii trebuiau să administreze în loc de muncă 1 căruță de lemne (sau 8½ poltre) și 1 căruță de fân (sau 10 poltre). Era interzis solicitarea supușilor de către spahii pentru construcții, arat pe gratis și tăierea de lemne pentru construcții. Vama pe butoaie era de 30 ospore pentru cele mari și 15 pentru cele mici. Taxa în caz de mariaj pentru fecioare era de 45 ospore, pentru văduve 8½ poltre. Banii de fum, adică taxa pe gospodărie era de 1 florin. În afară de acestea spahii nu mai puteau pretinde nimic altceva de la supușii lor¹⁰⁶.

Pe baza unei hotărâri din 11-20 aprilie 1660, orașele Episcopia, Kismarja, Diosig, satele Komádi, Biharia, orașul Berettyóújfalu, satul Tileagd și cele 6 mori ale lui Gheorghe Rákóczi al II-lea de lângă poarta cetății Oradea, date în arendă pentru 500 de guruși, s-au trecut între proprietățile evkaf ale marelui vizir¹⁰⁷ și se ordonă să noteze situația în tefterul corespunzător. Un alt ordin, din 30 aprilie-9 mai 1661, adresat pașei din Oradea, îl anunță despre evenimentul menționat și îi ordonă delimitarea hotarelor acestor localități, respectiv conscrierea veniturilor și notarea lor în tefterele păstrate la Oradea și anunțarea autorităților centrale despre îndeplinire (în cazul primului document anul exact este 1661). Dintr-un alt document (10-19 mai 1661) adresat pașalelor din Ineu și Oradea aflăm că localitățile au fost arondate evkaf-ului marelui vizir înființat pentru susținerea bisericii întemeiate lângă podul de la Arad cu alte 6 localități (nume greu localizabile). Se ordonă conscrierea detaliată și ale acestora concomitent cu cele din Bihor sub supravegherea pașalelor. La fel se ordonă organizarea unor târguri de două ori pe an lângă podul menționat. Probabil câțiva iobagi s-au mutat în localitățile evkafului, care a nemulțumit câțiva spahii, fiindcă în 7-16 august 1661 li se interzice sabotarea iobagilor în cultivarea terenurilor deținute

impozitul plătit sultanului cât și taxele pentru proprietarii zaim s-au crescut la 2 taleri 10 ospore după fiecare casă în 1674. ***. *A hódoltság történetéhez, I, A török zsarolásról a hódoltságban 1674*, Történelmi Tár, vol 17, 1894, p. 681-702. Pașa orădeană Mahomed a cerut însă și dijma pentru spahii și sultan, pe care au și colectat spahii cu arma, dar la urmă s-au înțelea la Cluj. Despre aceasta vezi Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, vol. V., Pest, 1871, p. 244, 247, 254, 259, 260, 278, 300, 316. Cu ocazia celei de-a treia conscrieri s-a crescut și impozitul Debrecenului. Fekete Lajos, *Debrecen város levéltárának török oklevelei*, Levéltári Közlemények, anul III, martie-decembrie 1925, nr 1-4, p. 64-65.

¹⁰⁶ Történelmi Tár, Budapest, vol 18, 1890, p. 586-587.

¹⁰⁷ În perioada studiată funcția marelui vizir era ocupată de membrii familiei Köprülü (în turcă *Köprülü ailesi*, însemnând „Cipriot”) de origine albaneză, numele familiei derivând din numele orașului *Köprü*, astăzi *Vezirköprü*. Membrii familiei erau (numele, a trăit între, mare vizir între, sultanul deservit): Köprülü Mehmet Pasha, 1583–1661, 1656–1661, Mehmed IV; Köprülü Fazıl Ahmet Pasha, 1635–1676, 1661–1676, Mehmed IV; Kara Mustafa Pasha (fratele adoptiv al următorului), 1634–1683, 1676–1683, Mehmed IV; Köprülü Fazıl Mustafa Pasha, 1637–1691, 1689–1691, Suleiman II, Ahmed II; Köprülü Hüseyin Pasha, decedat în 1702, 1697–1702, Mustafa II; Köprülü Numan Pasha, decedat în 1719, 1710–1711, Ahmed III; Köprülü Abdullah Pasha, decedat în 1735, 1723–1735, Ahmed III, Mahmud. Surse despre familie și membrii lui <http://en.wikipedia.org> (accesat în 17.09.2012). Date despre primele două pașe vezi Hazirayan Mahmut Duman, *Köprülü Mehmed paşa hayatı, şahsiyeti ve faaliyetleri*, yüksek lisans tezi, danışman. Prof. Dr. M. Ali Kapar, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihî ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihî Bilim Dalı, Konya, 2006 accesibil la <http://www.belgeler.com/blg/1a01/kprl-mehmed-paa-hayati-ahsiyeti-ve-faaliyetleri-koprulu-mehmed-pashas-life-his-personality-and-activities> (accesat în 22.09.2012); Özlem Ercan *Baba-Oğul sadrazamların şairlere farklı yaklaşımları ve Fazıl Ahmed paşa'ya yazılan manzumeler*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7, Spring 2012, nr 2, p. 461-480 la http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1688229332_30_ercan%3%b6zlem_461-480.pdf (accesat 22.09.2012). Referitoare la proprietățile tip evkaf: John Robert Barnes, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, E.J. Brill, Leiden, Netherlands, 1986 accesibil la books.google.com (accesat 22.09.2012); Mochammad Arif Budiman, *List of references on waqf and related areas*, International Islamic University Malaysia (www.iium.edu.my) accesibil la <http://images.marifbudiman.multiply.multiplycontent.com/attachment> (accesat 22.09.2012). Despre evkaf-ul familiei Köprülü cercetările încă nu au evidențiat lucruri memorabile: Metin Kunt, *The vakif as instrument of public policy: notes on the Koprulu family vakifs*. Paper Presented at the International Conference on Waqf, the Hebrew University of Jerusalem, June 1979.

de aceștia în localitățile lor de origine. În 12 ianuarie 1663 se ordonă conscriptorului pašalâcului de Oradea, pașa Piri Mehmed, să conscrie localitățile aparținătoare evkafului defunctului Köprülü Mohamed din pašalâcul menționat într-un tefter¹⁰⁸. La fel, în 19-27 martie 1664, la rugămintea caimecamului mutaveliului proprietăților evkaf ale defunctului Mustafa silahdar-aga, se hotărăște conscrierea localităților acestuia de lângă podul din Arad (Ó-Arad, Gelin, Mikólaka, Szentmiklós, Ság, Novák) într-o listă nominală cu excepția subdiților timarioților/zaimilor mutați ulterior. În 7-16 mai 1664 se cerea mutarea în tabăra sultanului al copiei tefterului acelor localități, care la conscrierea pašalâcului Oradea (tahrir-tefter) s-au considerat în afara tefterului de serdarul Ali pașa, pașa orădeană Husain și pașa Kenan, dar ulterior au fost împărțiți între unii. În 16-25 mai 1665 se poruncește pașei orădene Mehmed să trimită în tabăra sultanului toate tefterele evkaf și ruznamce (evidența schimbării proprietarilor) din tefterhanul orădean împachetate și sigilate. Tot din aceeaș sursă aflăm informații și despre statutul Săcueniului: făcea parte din nahie-ul Bihar al pašalâcului Oradea și aparținea hasului beiului din Sâniob. Conform documentului din 13-22 decembrie 1680, beiul din Sâniob (în otomană *Senköy*) pretindea și niște venituri din Beiuș, care aparțineau de fapt hasului sultanului. I-a fost deja interzisă odată acest lucru, dar, se pare, degeaba¹⁰⁹.

În literatura osmanistică maghiară s-a încetățenit de timpuriu publicarea documentelor otomane ale diferitelor orașe mai mari, pionier fiind în aceste demersuri Fekete Lajos¹¹⁰. În două publicații ale lui Fekete Lajos aflăm detalii importante și despre felul, forma, conținutul, limbajul documentelor emise de diferite autorități otomane, respectiv despre administrația otomană centrală și din pašalâcuri¹¹¹. Puține sunt, din păcate, acele localități de rang mai inferior care se pot mândri cu documente păstrate din perioada otomană. În aceste condiții, este o situație norocoasă publicarea de către Molnár János în 1885, măcar în traducere maghiară, a șase documente emise de diferite oficialități otomane cu privire la Diosig, dintre care patru republicăm aici (două privilegii, o scrisoare protecțională, o chitanță), iar alte două (aprobări pentru renovarea bisericii) în legătură cu viața religioasă.

În data de 4 iulie 1665, pașa Husein Mahomed din Oradea, în urma ordinului sultanului, acordă dreptul de a ține șase târguri anuale în orașul Diosig, urmând ca datele să se stabilească de comunitate¹¹². Dintr-o sursă ulterioară știm că este vorba despre transferarea târgurilor naționale din Săcuieni, la Diosig și Marghita¹¹³. După pacea de la Vasvár, a fost anulat dreptul Săcuieniului de a ține cele 12 târguri anuale, acestea fiind

¹⁰⁸ Fekete Lajos, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, első közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 6, 1928, nr 1-4, p. 268-269, 272-2, 274-275, 281-282, (doc. 3, 15-17, 22, 48).

¹⁰⁹ Fekete Lajos, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, második közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 7, 1929, nr 1-2, p. 68, 78, 93, 105 (doc. 176, 213, 263, 303). Hasul beiului din Sâniob îi asigura un venit de cca. 200.000 akce/ospor. Mai erau 7 zaimi și cca. 200 timarioți. Karácson Imre, *Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai, 1664-1666*, vol II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1908, p. 237 – o scurtă descriere și despre cetatea Sâniob și Săcuieniul demolat.

¹¹⁰ Fekete Lajos, *Debrecen város levéltárának török oklevelei*, Levéltári Közlemények, anul 3, 1925, nr 1-4, p. 42-67; idem, *Gyöngyös város levéltárának török iratai, első közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 10, 1932, nr 3-4, p. 287-328; idem, *Gyöngyös város levéltárának török iratai, második befejező közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 11, 1933, nr 1-2, p. 93-140.

¹¹¹ Fekete Lajos, *Török iratok a gróf Zichy-család birtokában*, Levéltári Közlemények, anul 2, 1924, nr 1-4, p. 70-85; idem, *Párhuzam az isztambuli és budai török ügyvitel között*, Levéltári Közlemények, anul 18-19, 1940-1941, p. 208-222. Lucrarea de bază însă este Fekete Lajos, *Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába*, Budapest, 1926, (tot aceeaș chestie și pe limba germană: Fekete Lajos, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmäßigkeit in Ungarn*).

¹¹² Antetul documentului: „Mi az Hatalmas és győzhetetlen Török Császár vig Váradváranak ahoz való viges hazajnak s abban levő hadajnak gondja viselője. Tekintetes és Nagyságos vezér Hissein Mehemed Passa.” Corpul textului este următoarea: „Hatalmas Császázunk erős parancsolattya jött, hogy Diószeg városában hatszor esztendőben Vásár legyen, minden felől az az Árrós emberek reá jöjjenek, s adjanak, vegyenek. A Diószegi emberek kijáttassék a melyik napokban akarják a sokadalmokat, hogy essék, azért hatalmas Császár parancsolattyaához minden emberek ... kereskedő ... ahoz tartsák magokat, in Várad. 4. Juli Anno 1665.” Molnár János, *A bihar diószegi ev. ref. egyház multja és jelene. Egyháztörténeti monográfia*, Nyomatott Laszky Ármin Könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1885, p. 37.

¹¹³ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes UC 49:3* pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012.

repartizate astfel: șase la Marghita și șase la Diosig. Ulterior, datele târgurilor fiind mereu schimbate, mai mulți meșteșugari și negustori au ratat târgurile, fapt care a determinat folosirea, în secolul al XIX – lea, a unor expresii chiar peiorative precum „a venit, ca în târg la Diosig” (ung.: *megjárta, mint a diószegi vásárt*). Tot pașa Husein Mahomed a dat Diosigului, în 6 iulie 1665, jumătate din pădurea Sâniobului, care se folosește în mod tradițional până acum și este inclusă și în propunerea lui Paskó Kristóf din 1665 privind delimitarea părților Bihorului de nord rămase Ardealului (vezi în alt loc)¹¹⁴. A fost introdusă și vama podului, iar strângătorii de impozite turci au încasat această dare, fapt pentru care s-a născut o ceartă cu locuitorii Debreținului, care aveau vie în zona Diosigului (vezi mai târziu)¹¹⁵. Într-o chitanță, mutaveliul Mahomed din Oradea recunoaște plata integrală achitată de locuitorii târgului, este vorba despre cei 3 forinți după fiecare gospodărie¹¹⁶. Degeaba era Diosigul la zi cu plata impozitelor, degeaba era proprietate evkaf, soldații otomani pretindeau ocazional și de la ei servicii extraordinare, cum s-a întâmplat și în 1673, cum reiese din răspunsul pașei din Oradea dat la plângerea locuitorilor din Diosig. Turcii din Oradea au pretins atunci alimente fără știrea/acordul pașei¹¹⁷.

Studiind documentele otomane, observăm că Diosigul se menționează consecvent ca fiind oraș, ceea ce înseamnă că turcii au recunoscut tacit statutul localității de târg de pe vremuri. Cum am văzut mai înainte, Diosigul a devenit proprietatea pe vecie a marelui vizir (până în 1686) de tip *mülk*¹¹⁸, care mai avea și alte proprietăți în Bihor. Ca să-și protejeze proprietățile de tendințele continue de recuperare ale sultanului, marele vizir (pașa Köprülü Ahmed) pe toate acestea le-a dăruit bisericii otomane, de aceea, în noiembrie 1665, au fost conscrise din nou ca părți ale proprietății de tip evkaf (bisericesc, domeniu fundațional) toate casele, hotarele, veniturile bănești. Faptul că această categorie de domenii a fost cea mai privilegiată din tot Imperiul Otoman, fiind apărată, chiar prin statut, de abuzurile sultanilor, constituie explicația relativei stabilități a populației și economiei Diosigului, între 1660–1692 (în 1654 – 268 capi de familie, în 1665 – 163 case și 293 capi de familie, în 1692 – 201 gospodării). În conscripția despre proprietățile marelui vizir din pašalâcul Oradea (1665) sunt înșirate următoarele localități: Biharea, Epsicopia, Nagykereki, Kismarja, Diosig, Komádi, Berettyóújfalu, Sălard, Sîntimreu, Marghita, Mișca, Popești, Tăuteu, Tileagd. În decembrie 1665 s-au conșcris și localitățile evkaf-ului din pašalâcurile Timișoarei, Lipovei și Ineului cu tot aceeași rigurozitate¹¹⁹. În continuare cităm în traducere datele referitoare la Diosig din conscripția respectivă.

„Orașul Diosig, aparține (nahieului) Bihorului. Numărul locuitorilor 293. Numărul caselor 163. Îi aparțineau: ferma Egyed-major, fără locuitori, luat împreună cu dealul; Sarkad-

¹¹⁴ În traducerea maghiară, după Molnár János, nu figurează numele oficialului care a acordat. Și Molnár citează doar două părți din text, prima în care se acordă dreptul la jumătatea pădurii din Sâniob celor din Diosig, iar în a doua tot același drept celor din Sâniob. Prima parte: „Te Diószegi Biró, az Szent Jóbi erdőnek fele tettek, többet ne kívánjatok, az felet szabadon birjútok.” A doua parte: „Te is Szent Jóbi Biró, esküttekkel együtt erős úri czimeres levelemet látván, megéritek felével. Várad 1665. die 6. Juli.” Molnár János, *idem*, p. 37

¹¹⁵ Szakály Ferenc, *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, Budapest, 1981, p. 406, 385-395; Molnár János, *A Bihar Diószegi ev. ref. egyház múltja és jelene, Egyháztörténeti monográphia*, Nyomatott Laszky Ármin Könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1885, p. 28-29; Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kráczmárik Jenő, Szekfű Gyula, *Török-magyar oklevéltár 1533-1789*, Budapest, 1914, p. 251.

¹¹⁶ „A Diószeg városi alatt valók, minden háztól hijány nélkül meg fizették a tartozott 3 frtot, ezért ezen peccéses jegyet adtul kezdőbe bizonságul. Kelt 1077. évi Rebjülevvel hava elején = 1666. Augustus. Mohamed váradí biztos.” Molnár János, *idem*, p. 38.

¹¹⁷ „Várad vára külső belső erődjeinek védői! A felügyelések alatt lévő, s nagyvezéri hűbér birtokok közé tartozó Diószeg nevű szegényhelység panaszt emelt némely csapat egyes katonái ellen, kik a szegéyn jobbagyokkal, élelmi czikkek elő állítása végett törvénytelenül, s követelőzve bántak. E dolog tudomásul vétetvén, a jelen rendelet adatik ki, mely szerint t.i. az említett tény elkövetése nem parancsoltatván, az csupán egyes katonáknak tulajdonítandó. Ezért az amlített helység (esenglése után, hogy a bűnösök miként lakoljanak – majd meglássuk. Kelt 1083. Sábán hó 3-dikán. – 1673. év eleje.” Molnár János, *idem*, p. 37-38.

¹¹⁸ Devenind proprietate de tip *mülk* (adică proprietate pe vecie), proprietate caracteristică Imperiului dinainte de secolul XVI. Ulterior sultanul, prin revirarea regulată ale acestor tipuri de domenii a reușit prevenirea formării unei oligarhii cu putere periculoasă pentru sultan (nu erau familii nobiliare cu averi și putere impresionante ca și în statele creștine). Proprietarii, pentru a-și salva aceste moșii, le-au donat bisericii otomane, pentru a fi scoase de sub autoritatea statului și sultanului (acestea se numeau *vak(u)f* sau *evkañ*).

¹¹⁹ Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kráczmárik János, Szekfű Gyula, *idem*, p. 247-272.

major, fără locuitori; Kakad-major, fără locuitori; Érfaluhely, fără locuitori; Hadkerek-major, fără locuitori. În orașul Diosig de șase ori se țin târguri. Jumătatea dealului Sâniobului deținut de diosigani, cealaltă jumate de cei din Sâniob. Orașul Diosig împreună cu predii și ferme trebuie să dea: decima din grâu 165 kile; decima din cereale mixte 165 kile; decima din cânepă, in și fân 1000 kile; decima din fructe, legume și ceapă 1500 kile; decima după stupi de albină 2000 akce; impozitul pe oi 2000 akce; impozitul pe grădini 500 akce; impozitul din must 750 medre; impozitul pe porci, inclusiv porci 1200 akce; impozitul pe butoi, lemne și ghintă 1300 akce; haraciul celor cu cort (ung.: *sátorozók fejadója*) 2000 akce; impozitul de mireasă, acciza de transcriere și daune agrare 2000 akce; impozit succesoral, averea persoanelor dispărute, animale găsite, impozitul fugarilor, amenzi contravenționale și penale minore 2000 akce. După moara de apă deținută de locuitorii Diosigului, cu o roată și două pietre se plăteau 240 akce anual.” Urmează descrierea însemnelor care delimitau hotarul Diosigului, cu denumiri ungurești transcrise fonetic în turcă (greu localizabile geografic câteodată), care considerăm însă importante pentru a fi publicate. „*Descrierea hotarului orașului Diosig.* În direcția *Jankafalu* (lanca) semnul (transcrisă fonetic din turcă: *honka, hunka*) în locul cunoscut sub numele *Magyaros vuk*, la est de acela semnul la locul cu numele *Tölös vuk*, apoi semnul la locul cu numele *Szarvas-Semgyén*, apoi în direcția *Hódas* dintre semnele din apropierea *Sekir* semnul depus în pădurea sub numele *Csokali* la capătul localității amintite, la vest de acela semnul depus în locul cu tufăriș sub numele *Kis-Almás*; apoi ferma/măierul cunoscut sub numele *Raszfalu*¹²⁰ este tot în proprietatea supușilor localității cu același nume, fiind atașat hotarului lor, ceea ce aici se și menționează. Semnul din hotarul satului *Léta* (Nagyléta, Létavértes, Hu), la est de acela semnul la locul *Hireg-rud*, la vest de acela semnul la locul cunoscut sub numele *Hovadri dök*, apoi semnul la locul *Delosvár*, apoi semnul depus în apropierea morii vechi, la vest de acela semnul în apropierea insulei *Panidsa szigete*, la sud-est de acela semnul la locul cunoscut sub numele *Derin-Erd*, acolo se află ferma/măierul cunoscut sub numele *Sárli* (Sárfű), ce se menționează, la est de acela semnul din apropierea hotarului *Almás*, la sud-est de acela semnul din apropierea hotarului *Alkeri*, la vest de acela semnul din locul cunoscut sub numele *Fesko*, care la marginea inferioară vine în contact cu semnul din locul *Kokadi tó* și dealul și pământul fermei/măierului *Kokadi major* (Kokad, Hu) este atașat localității menționate.”¹²¹. Pe baza acestei conscrieri putem afla că hotarul Diosigului deja atunci avea inclusă hotarele localităților Egyed, Sárfő, Kokad, deținea părți din pădurile de la Ciocia și Sâniob și avea atașată încă trei foste localități arpadiene pustiite (Hadkerék, Sarkad, Érfaluhely și/sau Delosvár/Dióstelek).

Pe¹²² baza conscrierilor otomane efectuate, rezultă că multe localități din aproape toate comitatele ardelenne plăteau tribut turcilor, iar spahii sau demnitarii turci solicitau sprijin militar în fiecare an din partea principatului ardelen în colectarea impozitelor (de ex. în 1675, 1676)¹²³. Aceste cereri erau motivate de atacurile soldaților cetăților limitrofe din Ungaria Superioară, pătrunse adânc în Ardeal, împotriva collectorilor de impozite turci.

¹²⁰ În secolul XV. popoarele balcanice conduse de fugarul Gheorghe Brancovici au fost distribuite în jurul Debrecen-ului. Din această populație slavă au ajuns și în localitatea Egyed, ajungând să se formeze două străzi: Rác-utca și Magyar-utca. Nou veniții s-au asimilat foarte repede cu populația maghiară, însă denumirea de Rácfalu/Tótfalu purtând memoria lor se alterna în documentele din sec. XVI. cu vechea denumire Egyed.

¹²¹ Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Krásmárik János, Székfű Gyula, *Török-magyar oklevéltár 1533-1789*, Budapesta, 1914, p. 251. Akce era unitatea monetară otomană, iar kile era unitatea de măsură a greutateilor (de obicei 1 kile = 8 okka = 10,26 kg, dar varia în limite largi de la o zonă la alta). Despre medre (unitatea de măsură volumetrică pentru lichide) nu deținem date. Despre identitatea celor cu corturi în literatura maghiară există discuții. Karácson Imre afirmă că sunt supuși fugiți din localitățile vecine pustiite, iar Hegyi Klára afirmă că ar fi defapt coloniști sârbi aduși de turci. Numele de familie din conscripția camerală din 1692, după părerea noastră, nu susține a doua teorie în cazul Diosigului. Karácson Imre, *Sátorozó ráják, Századok*, anul XLII, 1908, p. 919-923; Hegyi Klára, *Török berendezkedés Magyarországon*, (seria *Csokonai História*), Budapesta, 1995, p. 193.

¹²² Textul următoarelor cinci paragrafe cu aparat critic preluat din Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007 cu permisiune și completate cu cercetări proprii.

¹²³ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, V., Pest, 1871, pp. 300, 446.

Așa s-a întâmplat și în iulie 1684, când 200 de soldați sătmăreni au atacat la Marghita colectorii turci ai haraciului din cele cinci nahie-uri (probabil comitatele ardelene), care tradițional administrau haraciul turcilor în Marghita. Soldații ardeleni în cei 25 ani petrecuți nu au atacat niciodată colectorii turci. Soldații din Sătmăr au omorât un aga și au prins 11 soldați, respectiv au confiscat banii și caseria. Dacă iobagii nu reușeau plata impozitelor, pașa din Oradea (schimbat de ex. în 1670 pentru severitatea exagerată față de supușii imperiului) recvira marfa unor locuitori din localitatea respectivă, sau întemnița și chinuia alți locuitori până la obținerea sumei dorite. Aceste impozite însă creșteau de la an la an¹²⁴. La un moment dat turcii au colectat 112 akce pe poartă spre nevoile cetății Oradea.

Locuitorii comitatului erau obligați și la muncă silită pentru demolarea sau pentru renovarea fortificațiilor otomane. De exemplu, pe baza unui ordin din 11-20 martie 1663, se înființează o pălancă în jurul bisericii din Batăr pentru asigurarea securității drumului Oradea-Ineu, iar zilierii (în turca otomană: *cerehor*) trebuiau asigurați de către supușii din jurul Oradiei și Ineului. În 12 aprilie 1676 pașa din Oradea a cerut câte trei persoane din fiecare localitate la Adrian/Adorján (lângă Sălard) pentru demolarea cetății de acolo. În 16 aprilie 1677 sultanul Murad al IV-lea, a poruncit fortificarea Sâniobului cu ajutorul ghiaurilor, costurile fiind estimate la 2080 guruși. În iunie 1677 căpitanul din Șimleu înștiințează pe Apaffy despre intenția pașei de Oradea privind reconstruirea cetății din Pocsaly, căpitanul în rang de aga fiind denumit zaimul orădean Murteza¹²⁵.

Cu reluarea conflictelor militare dintre turci și austrieci, au apărut și multe impozite și servicii extraordinare. În 1673 pašalâcul Oradea a trebuit să administreze 30.000 okka de salpetru Porții Otomane, dar în pašalâc producția de salpetru nefiind tradițional, în loc de 5 okka/casă s-a decis colectarea a câte 2 taleri de argint (simguruș) după fiecare casă (1 taler= 75 poltre)¹²⁶. În 1682 pașa din Oradea a cerut bani de tabără de la locuitorii pašalâcului, cu toate că sărăcimea nu a plătit nici împrumuturile luate pentru plata banilor de tabără pentru anul precedent. Tot în acest an părea să se schimbe un vechi obicei al turcilor, cel al colectării impozitului sultanului înaintea celui pentru spahii. Spahii vroiau să colecteze primii impozitul convenit lor în teritoriile comitatelor ardelene¹²⁷. În mai 1683, sultanul a cerut pašalâcului Oradiei 1000 de căruțe cu 4 boi pentru o diurnă de 50 akce, la tabăra din Eszék, care în trei săptămâni au fost adunate în Bihor. Spahii au vrut să ceară banii de tabără pe trei ani. Și așa s-au colectat deja 152 poltre pe casă. Aceste impozitări otomane extraordinare au creat dificultăți oficialilor voievodali în colectarea impozitului ardelean în 1683¹²⁸.

La aceasta se adăugau nelegiuirile săvârșite de curuții lui Thököly Emeric. Din cauza prădărilor oștilor neplătite, atât turcii din Sâniob, cât și ardelenii din Șimleu au atacat în repetate rânduri aceste hoarde pentru a le tempera, luând prizonieri dintre ei, spre exemplu și în primăvara anului 1682. Thököly însă a amenințat localitățile Otomani, Galoșpetreu, Tarcea, Adoni și Cheșereu, că dacă nu vor rezolva eliberarea lor, le va prăda¹²⁹. Despre toate aceste evenimente vom discuta într-un subcapitol separat.

Inițial turcii n-au permis nobililor impozitarea supușilor (ca de exemplu, protestul pașei de Oradea adresat lui Csáky Miklós), aceasta însă s-a realizat totuși în anii următori, cum dovedește o conscripție urbarială din 1678 despre proprietățile și veniturile feudale din domeniul fiscal Pocsaly, foste ale lui Zrinyi Ilona¹³⁰, sau o investigație din 1698 rezultată

¹²⁴ *Ibidem*, IV., Pest, 1870, p. 489; *Ibidem*, vol VI, Pest, 1871, p. 456.

¹²⁵ Fekete Lajos, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga, első közlemény*, Levéltári Közlemények, anul 6, 1928, nr 1-4, p. 282, (doc. 50); Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kracsári János, Székfi Gyula, *idem*, Budapest, 1914, p. 282; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, V., Pest, 1871, p. 425; *Ibidem*, VII., Pest, 1873, pp. 355, 572.

¹²⁶ *Ibidem*, V., Pest, 1871, pp. 192-193.

¹²⁷ *Ibidem*, VI., Pest, 1872, p. 216.

¹²⁸ *Ibidem*, VI., Pest, 1872, p. 313, 323-326, 359.

¹²⁹ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, VI., Pest, 1872, p. 194, 206, 231, 242. Cu câteva luni mai înainte soldații pro-habsburgici emiteau scrisori de supunere (*op. cit.*, p. 180, 186). În mai 1677, turcii, la Cadea au surprins 17 curuți și le-au atacat (1 ucis, 16 căzuți prizonieri). *Ibidem*, V., Pest, 1871, p. 407.

¹³⁰ Conscripție cu numărul iobagilor, sesiilor depopulate, serviciilor urbariale la fiecare localitate și viile,

din demersurile familiei Rhédey de a-și recăpăta proprietățile pierdute¹³¹. Putem afirma că atât nobilii, cât și fiscul ardelean¹³² au reușit să colecteze la urmă obligațiile urbariale de la iobagii supuși turcilor: iobagii au dat aceste obligații moșierilor după vechiul obicei, contrar opoziției turcilor. În cazul relației fiscalului ardelean cu turcii orădeni s-a instalat o tolerare reciprocă a impozitării teritoriului celuilalt începând cu anii 1670, relație presărată în continuare cu discuțiile privind situarea exactă a granițelor dintre Ardeal și pașalâcurile limitrofe¹³³.

În ceea ce privește relația turcilor cu viile din Diosig, localnicul Mocsi Nagy Gábor a povestit lui Dánielisz Endre în 1972 o legendă păstrată de istoria orală, confundând din păcate timpul desfășurării evenimentelor. Date mult mai exacte sunt cele găsite cu privire la cumpărarea unor plantații de viță de vie și înregistrate și în Libri Regii Ungariae. Conform acestora, Erőss György lua în zălogă (4 mai 1683) prima dată viile lui Szántó István de pe dealurile Kishegy și Cserhát, apoi proprietatea de pe dealul Nagyhegy al sîniobeanului Koncz János și soția sa, Beczkehasi Judit (17 martie 1687), în final casa de pe strada Nagy-uca al lui Szerző Pál și Erzsébet, tranzacții aprobate și de Leopold a I-a (20 septembrie 1688)¹³⁴.

Turcii¹³⁵ din Oradea au descoperit foarte repede și calitățile deosebite ale vinurilor din zona Diosigului și au încercat, în toate felurile, să obțină bani din acest produs. Din

pădurile. În plus, la fiecare localitate se menționează următoarele în regist:

„Pocsay: robota zilnică, decima din recolte, iobagi cu robota pe 12 zile și haiduci servind pe baza unui act de donație; arabile în 3 calcaturi, fânațe, pajiște, vii, mori, toate alodiale, cu venituri în parte în mâinile turcilor din Oradea.

Monostorpályi: Coloniștii nou sosiți plătesc taxă și dau decimă din miei, porci, albine și se dă de Crăciun găină moșierului.

Hoszupályi porțiune: din cauza situației grele a iobăgimii, se plătește o taxă anuală într-o sumă unică, iar robota constă din câte o săptămână la seceriș și cosit, dar iobăgimea totuși trebuia să dea și decima din grâne și animale.

Kisfejtő porțiune: Extraneii dădeau nona după semănături.

Diosig: doar vii alodiale cu o cramă.

Abram/Molnos Ábrány: viile, arabilele, pădurile și moara alodială sunt pe mâinile turcilor.

Abram/Felső Ábrány porțiune: fiecare om cu venituri trebuie să dea găini de Crăciun, iar pășunile și pădurea de stejar erau de proprietate alodială.

Nagyléta: coloniștii noi plăteau taxă, iar după semănăturile de primăvară și de toamnă de pe terenurile alodiale dădeau nonă, iar după arabilele aparținătoare sesiilor decimă. Se plăteau bani de seceriș, iar iobagii cu sau fără plug plăteau taxe diferite.”

Magyar Országos Levéltár (Arhivele Naționale ale Ungariei), Urbaria et Conscriptioes, CD-ROM în ediția Arcanum Adatbazis kft, 2004. martie, documentul UC 36:68 (ISBN 963 9374 50 4).

¹³¹ Episcopia și cămara orădeană au pus sub semnul întrebării dreptul familiei Rhédey la bunurile revendicate. Conform acestei investigații, locuitorii din Sâniob, Zsáka, Remetea, Kötegyán, Pișcolt au plătit taxă lui Rhédey Francisc junior și după ocuparea Sâniobului de turci. La înmormântarea lui Rhédey Francisc senior, în 1667, văduva lui a luat împrumut de la un iobag din Zsáka pentru care l-a ridicat pe acesta din rândul săracilor. Probabil și iobagii diosigani aparținători de domeniul Rhédey din Sâniob, au dat aceste obligații. Papp Klára mai citează și alte documente care să ateste această chestiune. Papp Klára, *Biharország jobbágynépe, A magánbirtok és jobbágyasága a XVIII. században*, (seria: *Csokonai História Könyvek*, 7.), Debrecen, 1998, p. 37, 98.

¹³² Ca dovadă vor servi în acest sens și veniturile proventului fiscal Săcueni prezentate mai târziu la capitolul despre impozitarea ardeleană.

¹³³ Lukinich Imre, *Az erdélyi hódoltság és végvárai*, Hadtörténelmi Közlemények, anul XIII, 1912, p. 155–, 367–, 545–.

¹³⁴ Conform relațiilor lui și principele Bocskai Ștefan avea vii în Diosig, dar primii butuci nu el le-a plantat, ci turcii înaintea lui. Cu mult timp după gonirea turcilor, pădurea Cserhát era donat de Árva Bethlen Kata (soția fostului căpitan de Oradea, tragicul Zólyomy Dávid) diosiganilor. Nemes Kovács Márton era persoana încredințată cu defrișarea pădurii, ceea ce s-a și întâmplat până în 1763. Strămoșii noștri au plantat vie în locul pădurii defrișate după modelul viei lui pașa Fay, după poruncile lui Bethlen Kata. Viile astfel plantate erau scutite pentru 10 ani de taxe și dijmă. Mocsi Nagy Gábor, fost jude de dealul viilor, a citit această legendă dintr-o scriptură veche. Descendenții pașei Fay în Diosig erau cei din familia Fajzi și familia lui, familia Nagy (într-adevăr, și conscripția din 1692 menționează unul cu numele de familie Fajzi – nota autorului). După o a doua legendă (povestit de bunicul meu, Szabó József, 85 ani, 2003) fata uneia dintre principii Rákóczi ar fi donat pădurea ei de stejar localnicilor, care, în memoria donatarei, i-au zis mult timp pădurea lui Rákóczi. După defrișare locul se chema Cserhát în amintirea pădurii de stejar (ung. *csertölgy*). Szabó József (edit.), *Bihardiószeg fejlődéstörténete. Kísmónográfia*, Pro Juventus Diosigensis Egyesület, Bihardiószeg, 2003, p. 50.

¹³⁵ Textul următoarelor trei paragrafe cu subnote a fost preluată integral din Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007 cu permisiunea autorului.

1665 diosigani dădeau 750 de medre ca decimă din must marelui vizir. Cei din Debrecen, care aveau vii în Diosig, la 1666, au depus plângere direct la sultanul Mahomed al IV-lea pentru faptul că în Diosig dar și în alte locuri, spahii și mutaveliul (administrator domenal din Oradea al marelui vizir) au perceput, pe lângă decima tradițională din must, și bani de struguri (conform deciziei sultanului se putea percepe numai una sau alta). În 1672 același sultan a trebuit să intervină pe lângă pașa și cadiul de la Oradea pentru a interzice timarioților și zaimilor, dar și pentru mutaveli, ca de pe noile plantații de vii să nu se mai perceapă, alături de decima obișnuită, în același timp și bani, drept răscumpărare de decimă. Totuși, în 1680, cei din Debrecen trebuiau să plătească ca decima din vin 2 forinți și 60 de dinari după fiecare ciubăr.

Nici nu a întârziat mult reclamația la Mahomed al IV-lea. În primăvara lui 1681, sultanul a decis ca numai mahomedanii să plătească impozitul pe terenuri, iar nemahomedanii doar decima uzuală din must. În toamnă, spahii s-au supus totuși cu indignare acestei decizii. Mutaveliul însă s-a opus, motivând prin faptul că este vorba de proprietatea marelui vizir și astfel lui ar fi trebuit să i-se adreseze reclamații, fiindcă la Poartă se acordă dreptate oricui plătește suficient. Drept răzbunare, a trecut și la perceperea vămii pe podul din Diosig pentru cei din Debrecen, care veneau cu căruțele la viile lor din Diosig, ceea ce iarăși, nu era un obicei. Civili din Debrecen au obținut de la pașă desființarea vămii podurilor, dar tot trebuia să plătească decima în bani. Între timp, Thököly Imre a vrut să-și ducă și el trupele la Debrecen pentru încartiruire, șantajându-le că altfel le va încartirui pe dealurile de vii (a dat la urmă civililor scrisoare protecțională, dar totuși soldații lui au cauzat multe pagube în zona Pocsaly-Kismarja-Hajdubagos-Nagyleta în vinurile transportate de pe promontoriul Episcopiei).

În iulie 1682, mutaveliul împreună cu cei din Debrecen au cerut marelui vizir să stabilească o taxă fixă decimei din vin pentru a nu trebui să se tot negocieze în fiecare an. Toamna aceea, mutaveliul nu a lăsat totuși oamenii să-și ducă vinurile acasă de pe promontoriile din Diosig, Vaida, Sântimreu, lanca, vrând să perceapă taxe mai mari și să reintroducă vama podurilor. Vama podurilor au reușit să o suspende, obținând acordul pașei, iar impozitul pe must au reușit să-l coboare la 2 forinți și 80 dinari. Ulterior, chiar receptorii sultanului au introdus vama podurilor (pentru fiecare căruță, plină sau goală, se cereau 15 ospore), și le cereau în termen de 10 zile chiar și de la cei care au dus vinurile deja acasă, cu excepția celor care aveau case în Diosig. Acest impozit în decembrie s-a anulat de către noul pașă numit, fapt pentru care a fost considerat a fi un om bun. Astfel, cei din Debrecen aveau un privilegiu, și anume acela de a plăti numai decima din must, nu și vama podului la Diosig, decizii confirmate chiar de către sultanul Mahomed al IV-lea în 1683 și 1685. Pregătind impozitarea după teren, în 1683 turcii au trecut la măsurarea exactă a terenurilor cu *dulum* (1 *dulum* era un teren de 40x40 m), dar și în 1684-1685 tot decima se plătea. Numai începând cu anul 1688 s-au încasat impozitele pe terenuri și nu pe producție (pe vie numai 300 de ospore, având în vedere că atunci era război). De obicei, culesul strugurilor începea în 10-15 octombrie și dura cam două săptămâni. Imediat după surechi, vinul era transportat la casele oamenilor, probabil și datorită situației de război¹³⁶. Poate și această lăcomie a mutaveliilor cauza un oarecare dezinteres al proprietarilor de vii din Debrecen pentru promontoriile văii Ierului. Interes mai mare au prezentat pentru viile din apropierea Oradiei chiar de la începutul secolului. Interesul lor pentru promontoriile de pe valea Ierului va crește considerabil abia după alungarea turcilor din zonă¹³⁷.

Un alt motiv de supărare pentru cei din Debrecen, în răstimpul 1682-1683, au fost vămile mari din târgurile ținute la Diosig, motiv pentru care s-au interzis participarea

¹³⁶ Fekete Lajos, *Debrecen város levéltárának török oklevelei*, Levéltári közlemények, anul III, 1925, nr.1–4 (martie - decembrie), p. 92, 100, 102 – 106; Karácson Imre, Thallóczy Lajos, Kracsmarik Jenő, Szekfű Gyula, *Török-magyar oklevéltár 1533 – 1789*, Budapest, 1914, p. 251; Csűrös Ferenc, *Debreceni Diarium*, Történelmi Tár, 1909, p. 543; *Ibidem*, 1910, p. 78, 81, 86-89, 91, 246, 369-370; *Ibidem*, 1911, p. 56, 189.

¹³⁷ Rácz István, *A debreceni polgárok szőlőföldjei a XVI – XIX században*, in *Agrárnépeség, agrártársadalom Magyarországon a Mária Terézia úrberendezés és 1945 között*, Nyiregyháza, 1987, passim; Bársony István, *A debreceni polgárok szőlőbirtokai Bihar megyében*, in (Orosz István, Papp Klára redact.) *Szőlőtermelés és borkereskedelem*, Debrecen, 2009, passim.

meșteșugarilor atât în august 1682, cât și în februarie 1683. Totuși în martie 1683 trei căruțe, aflate în drum spre Debrecen, venind de la târgul din Diosig au fost atacate de tâlhari, acest transport fiind dovada peremptorie că situația taxelor târgului s-a reglementat repede¹³⁸.

Diosigul, chiar și în momentul asedierii cetății Oradea, se afla încă în proprietatea marelui vizir, împreună cu vama podului din Oradea. Lanca și celelalte localități din jurul Diosigului probabil erau proprietățile de serviciu ale spahiilor, care primeau salarii de 3000 ospore/an, suma fiind plătită proporțional de supuși: iobagii plăteau 5 taleri, fân, lemn, cereale suficiente, decimă din toate; jelerii plăteau 1 taler, 1 căruță de lemne, 1 oka de unt. Nu dispunem deocamdată de date referitoare la vama podului și târgurilor din Diosig, de aceea, pentru comparație, ne referim la cele din Oradea pe baza datelor lui Ványi Ferenc¹³⁹.

Comparând datele despre impozitarea Diosigului din a doua jumătate a secolului XVII cu cele din sec. XVI și începutul sec. XVII, putem surprinde și în cazul Diosigului două fenomene elucidate de cercetările actuale. Astfel, în perioada premergătoare ocupării otomane a cetății Oradea, Diosigul era la periferia zonei de influență otomană (adică departe de Szolnok, de al cărui sangeac aparținea) și toate obligațiile le plătea într-o sumă fixă unui singur proprietar otoman, contrar prevederilor canunului sangeacului din Szolnok. După 1628 însă apar trei co-proprietari în aceeași proprietate timariotă, ceea ce probabil a crescut diversitatea pretențiilor față de supuși. Această înmulțire a timarioților este rezultatul demersurilor porții otomane de a descrește contribuțiile centrale la susținerea gărzilor militare din cetățile limitrofe și plătirea cât mai multora dintre ei cu proprietăți salariale (chiar și prin împărțirea veniturilor unor proprietăți timariote precedente, mai valoroase). În aceste condiții includerea Diosigului în rândul localităților evkaf după 1660 a fost de o reală importanță. De obicei, localitățile cu un statut politico-militar sigur în cadrul pašalâcului deveneau proprietățile has ale sultanului, marelui vizir, pașei și beiului, respectiv domeniu fundațional tip evkaf, iar proprietățile cu un statut mai nesigur (foarte îndepărtate, ca de exemplu, localitățile mereu disputate din cele șase comitate ardelene) erau date soldaților ca și proprietăți zaim sau timariot. Un alt fenomen descris este transformarea obligațiilor localităților îndepărtate de centrele administrative otomane, respectiv plătirea într-o sumă fixă în daturi plătite în natură, atunci când devin vecini cu un centru administrativ nou înființat. Diosigul în sec. XVI-XVII plătea doar o sumă fixă, însă după 1660 dădea în natură marelui vizir o mare parte a obligațiilor¹⁴⁰.

Impozitarea ardeleană (1665-1686)

În ceea ce privește statutul economic și impozitele în perioada 1661–1663, localitățile fostului domeniu rakocgian au plătit impozit austriecilor la Săcueni, iar după răscola

¹³⁸ Csűrös Ferenc, *idem*, *Történelmi Tár*, 1910, p. 362, 569, 575.

¹³⁹ Cu ocazia târgurilor naționale, impozitul după marfă era plătit atât de vânzător cât și de cumpărător. Pe pod se plăteau 10 ospore după o căruță goală și 20 ospore după cele pline, 5 ospore după cal, 5 ospore după marfa cât poate căra un cal, 50 ospore de cumpărător după bou/vacă, 4 ospore după oaie/capra, 75 ospore după cantă de vin, 25 ospore după „tona” de miere, 10 ospore după un animal sacrificat și alte 10 ospore de măcelar. La piață după orice bagaj se plăteau 86 ospore, după vânzări în valoare de 1000 ospore se plăteau 50 ospore. Se plăteau cumpărător-vânzător după pielea de cal/bou câte 15, după cea de oaie/capra 3 ospore, după sare 3 ospore/bucată etc.. Ványi Ferenc, *Nagyvárad visszafoglalása a töröktől 1692-ben*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 18, 1917, nr 1-4, p. 82-85.

¹⁴⁰ Sz. Simon Éva, *Névlegesen birtokolt szandzsákbégi hászok a 16. századi oszmán terjeszkedés szolgálatában: Gondolatok a ber vedzsh-i tahmin szisztéma működésének értelmezéséhez*, *Századok*, anul 141, 2007, nr 6, p. 1351-1406; Fodor Pál, „Hivatásos törökök” - „született törökök”: *Hatalmi elit és társadalom a 15-17. századi Oszmán Birodalomban*, *Századok*, anul 138, 2004, nr 4, p. 773-791. Vezi și Dávid Géza, Fodor Pál, *Az oszmán timár-birtokos haderő nagysága és összetétele a XVII. század második felében*, *Hadtörténelmi közlemények*, anul 117, 2004, nr 2, p. 481-510. Despre cele două fenomene amintite vezi Hegyi Klára, *A törökök magyarországi jövedelmforrásai*, *Századok*, anul 117, 1983, nr 1, p. 346-383. Despre prevederile canunului sangeacului din Szolnok din sec. XVI vezi Ágoston Gábor, *A szolnoki szandzsák 1591-1592. évi összeírása*, in (Botka János editor), *Zounuk – A Szolnok megyei Levéltár Évkönyve*, III, Szolnok, 1988, p. 223-. Despre prevederile canunului pašalâcului de Oradea, valabile în 1692, vezi Ványi Ferenc, *Nagyvárad visszafoglalása a töröktől 1692-ben*, *Hadtörténelmi Közlemények*, vol 18, 1917, nr 1-4, p. 82-93.

soldaților de acolo, au devenit proprietăți fiscale, impozitate inițial spre întreținerea cetății Săcueni (1664-1665), apoi de Transilvania (1665–1685). (Despre importanța cetății Săcueni, căpitanului Boldvai Marton, în inițierea impozitării ardelene în zonă vezi lucrarea lui Szakály Ferenc). Conform ideilor lui Boldvai, dacă s-ar fi reușit supunerea fostelor localități aparținătoare cetății, Săcuieniul ar fi devenit un pilon foarte important în sistemul de apărare ardelean. Valoarea cetății era reală, chiar în ciuda dimensiunilor reduse: de aici se putea organiza impozitarea teritoriilor ocupate de către turci și se putea stopa atât incursiunile turcilor cât și cele din Ungaria Superioară. În primăvara lui 1664 s-a început cu mare elan supunerea localităților. Prima dată a întemnițat niște consilieri (Cine ! Boldvai!!!) din Debrecen pentru o datorie de 3000 forinți, iar pentru celelalte localități a ordonat să se prezinte urgent până la Paști pentru stabilirea impozitelor. În lunile următoare, turcii și austriecii au dus lupte cu localitățile, fără un succes categoric, privind colectarea taxei portale sau a decimei. În aprilie, după fiecare poartă palatină se pretindea 12 forinți, bovine, slănină și 1 câblă de grâu. Nobilimea și haiducii trebuiau să dea 1 taler pe persoană și 1 vacă și 1 slănină la 20 persoane. Localitățile aflate spre sud de Oradea nici nu s-au înscris în listele taxei portale, iar cele situate spre nord de Oradea s-au înscris, dar din cauza interdicției impuse de către pașa din Oradea (pe care afirmativ ei au cerut-o) nu au plătit obligațiile. Doar haiducii spre nord de Barcău au administrat taxa. Colectarea decimei era și mai grea. Niște imigranți din Ineu stabiliți în Biharea au negat prima dată decima pe baza unui privilegiu valabil, fapt care a trezit iluzii și în rândul haiducilor și putea atrage după sine și negarea dijmei din vin ai extraneilor din Debrecen. Bineînțeles, Boldvai a încercat să convingă principele să nu se lase dus de nas. Eficiența căpitanului însă se poate cântări prin plângerile numeroase din partea turcilor și presiunilor din ce în ce mai serioase din partea Porții Otomane privind demolarea Săcuieniului¹⁴¹.

În anul 1665, în urma demolării cetății Săcueni, conform tratatului de pace de la Vasvár, s-a încercat stabilirea unei granițe dintre pașalâcul Oradea și localitățile rămase Ardealului în Bihor (proventul Săcueni), la propunerea lui Paskó Kristóf și Ioan Szalárdi. Paskó propune prima dată următoarea delimitare: dinspre Debrecen fosta moară pe ler al lui Zólyomy în locul Aranyszeg, apoi satul Gyapoly (Mihai Bravu), Roșiori Bihor, Vaida, Sântimreu, mijlocul pădurii din Cadea, mijlocul pădurii deasupra Sânicolaului de Munte (acesta fiind parte al domeniului Sâniob), Cubulcut, Poclușa de Barcău etc. Pe baza graniței astfel stabilite localitățile din jurul Diosigului, Săcuieniului, până la Cubulcut rămăneau proventului din Săcueni, iar proventul Sâniobului rămânea turcilor, cu excepția prediului Véd și Tăuteului, granița ocolind această zonă începând de la Cubulcut. Paskó a sugerat vizirului stabilirea graniței pe baza scrisorii protecționale ale lui pașa Ali, dar vizirul nu a vrut să audă de aceasta, așa că ar fi fost bine măcar obținerea delimitării prezentate. Disputele însă privind granița dintre teritoriile otomane și Principatului Ardelean s-au menținut pe tot timpul ocupației otomane. Szalárdi propune stabilirea teritoriilor de influență ale cetății Șimleului, astfel încât zona văii Barcăului, Ierului, spre nord de Crișul Repede și spre sud de Oradea, zonele haidonice aparțineau autorității căpitanului din Șimleu. Ieșirea lui Bánffy Dénes în vara anului 1667 din Ardeal, probabil pentru inspectarea proprietăților fiscale ardelene a cauzat o adevărată alarmare atât din partea austriecilor (care au trecut și Tisa), cât și din partea pașei de Oradea (care s-a deplasat până la Sâniob cu oștile sale)¹⁴².

Nu cu mult înaintea demolării cetății din Săcueni, dieta ardeleană a decis ocuparea preventivă a cetății Șimleului, proprietate a familiei Báthory, în vederea controlării incursiunilor militare turcești pe teritoriul Ardealului. Bineînțeles, văduva lui Gheorghe Rákóczy al II-lea, Zsófia Báthory, a protestat împotriva violării privilegiilor nobiliare și l-a acuzat pe Apaffy, că cetățile (mai degrabă conacele) din Leta Mare, Valea lui Mihai și Koka(d), aparținătoare domeniului din Ecsed și donate soțului ei de regele Ungariei, au fost ocupate abuziv de oficialii din Săcueni. În mod interesant, scrisoarea de acuzare a lui Zsófia

¹⁴¹ Szakály Ferenc, *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, p. 386-395.

¹⁴² Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, IV., Pest, 1870, p/doc 217/CXXV-CXXVI, 277/CLVI. S-au publicat și memoriile lui Paskó Kristóf din 1668. Paskó Kristóf, *Naplók és emlékiratok a XVII-ik század második feléből*, Történelmi Tár, anul 13, 1890, p. 25-49.

Báthory nu menționează nimic despre Diosig (probabil era încă în vigoare amanetarea localității din 1658 către voievodul fugar, Constantin Șerban). La fel, pe 15 iunie 1667, într-o scrisoare expediată de pe teritoriu otoman, fugarul Nicolae Zólyomy, fiul întemnițatului Dávid Zólyomy, pretindea bunurile confiscate din Diosig și Săcueni, însă în zadar¹⁴³. După 1665, părțile nordice ale comitatului Bihor au fost trecute sub jurisdicția căpitanului de la Șimleu, din a cărui autoritate a fost scos întregul domeniu Diosig-Săcueni, mai ales după 1686, când s-a ocupat Sâniobul¹⁴⁴. Cu toate că teritoriul domeniului aparținea, din punct de vedere geografic, mai mult de Transilvania, țăranii mergeau mult mai des pentru problemele lor juridice la administrația otomană de la Oradea decât la Șimleu. Localitățile circumscripției fiscale Săcuieni au răscumpărat toate obligațiile către fiscalul transilvănean pe bani, plătind sume fixe pe bază de contracte totdeauna la începutul anului următor pentru anul precedent. Din cauza impozitărilor dese turcești și mai eficiente, administrația ardeleană a fost nevoită deseori la acceptarea reducerii impozitelor proprii, dar a acordat înlesniri și din alte cauze. Astfel, Apaffy în 1667 a renunțat la 200 forinți din taxa pe 1666 în favoarea reconstruirii bisericii reformate din Diosig, iar începând cu 1672 a donat 50 forinți anual pentru școala reformată de aici¹⁴⁵.

În 1666 dieta din Făgăraș a reglementat chestiunea impozitelor către fiscalitatea transilvăneană, provocând nemulțumirea turcilor (1667, 1670, 1671) prima dată pentru introducerea acestora, apoi pentru mărirea acestora (1669). În 1667 turcii prin aga Gencz Mehmed au atenționat pe Apaffy să lase în pace localitățile din Partium supuse turcilor¹⁴⁶. Din cauza evenimentelor militare din prima jumătate a decadelor 1660, localitățile însă nu au putut plăti regulat de la bun început aceste sume. Astfel, Diosigul din cei 500 florini repartizați pe anul 1666 abia în 20 ianuarie 1668 a plătit 300 florini (restul taxei de 200 fiind redusă de Apaffy în scopul reconstruirii bisericii reformate) cu ocazia dietei din Bistrița, iar în 17 iulie 1668 taxa pe 1667 și prima jumătate din cea pe anul 1668 (în total 750 florini) cu ocazia dietei din Rădăuți (localitate în Moldova !!!!), a doua jumătate în decembrie 1668 (dus de Péter Nagy de Diószeg). Săcuieniul abia din 4 martie 1669 figurează în evidențele fiscale voievodale, când șpanul Oláh István a plătit 275 florini pentru anul 1668, ca venituri domeniiale. Încât Diosigul s-a grăbit cu plata taxelor pe 1668, în 1669 nu găsim nici o consemnare în registre despre Diosig, dar în 8 ianuarie 1670 deja plătește 900 florini și jumătate de majă de săpun pe 1669. Între 1670-1672 taxele s-au colectat de căpitanul suprem Bánffy Dénes. După căderea lui în dizgrația principelui, acest post i-a revenit lui Rhédey Ferenc. În 11 martie 1671 diosiganii și săcuienii trebuiau să plătească 2000 de florini, dar fiindcă Apaffy a vândut o localitate, au plătit doar 1905 florini (deci celelalte localități abia din 1670 au început să dea impozit fiscalității transilvănene), suma fiind administrată în Făgăraș.

Conform unei evidențe din 1673, taxele localităților erau următoarele (stabilite probabil din 1669): Diosig 1000 florini (reduș la 950 fl din 1672 de către Apaffy, restul de 50 fl fiind donate anual pentru folosul școlii reformate de aici), Leta Mare 240 fl (reduș la 120 fl în 1683 și 1685), Paleu 150 fl, Petreu 150 fl, Albiș 100 fl, Tulogd (lângă Săcueni) 100 fl, Săcueni 80 fl, Valea lui Mihai 50 fl, Cetariul Românesc (pe vremuri lângă Albiș) 40 fl, în total 1910 fl. Venituri din măcelărit, cârciumărit și morărit nu erau în nicio localitate și nici în tot domeniul. Așa cum am văzut și vom vedea în continuare, localitățile însă rareori au reușit să administreze suma întregă stabilită prin contractele respective. În

¹⁴³ Bethlen János, *Erdély története (1629-1673)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1993, p. 261, 267, 268-269, 301 (despre fuga lui Nicolae Zólyomy vezi *ibidem*, p. 297-315).

¹⁴⁴ Disponem de instrucțiunile date căpitanului din Șimleul Silvaniei în 1675, din care reies atribuțiile administrative și juridice ale căpitanului asupra teritoriilor subordonate (și asupra Bihorului). Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, V., Pest, 1871, p. 352; Koncz József, *A hódoltság történetéhez*, Történelmi Tár, 1894, p. 686.

¹⁴⁵ Szabó József, *Bihardiószeg fejlődéstörténete. Kismonográfia*, Pro Juventus Diosigensis Egyesület, Bihardiószeg, 2003, p. 22-25

¹⁴⁶ Szilágyi Sándor, *Monumenta Comititalia regni Transilvaniae*, Budapest, 1889, vol XIV, p. 190; *ibidem*, vol XV, p. 159-161, 211-212; Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *idem*, IV., Pest, 1870, p. 360. Din această perioadă deținem și date exacte despre cheltuielile curții voievodale. ***, *Apaffi Mihály udvartartása (1666)*, Történelmi Tár, anul 17, 1794, p. 557-563.

16 martie 1672 localitățile au plătit 1704 fl, iar în restanța de 196 fl ale locuitorilor din proventul Săcueni, Bánffy Dénes, căpitanul Clujului, a perceput 4 butoaie de vin în valoare de 140 fl. În 1 martie 1673 au administrat 1109,85 fl (în 1673 Diosigul a fost prădat de turcii din Oradea) prin intermediul maiorului clujean Budai Mihály, pe 3 februarie 1674 suma de 1660 fl, pe 23 februarie 1675 suma de 1806,76 fl (restanța de 104 fl s-a administrat în două reprize egale pe parcursul aceluiaș an: 27 aprilie 50 fl, 27 septembrie 54 fl.) prin intermediul lui Olasz Ferenc. Din cauza prădării Diosigului în 1675, locuitorii acestuia nu au reușit să plătească taxele în perioada următoare, iar prezența curuților lui Wesselényi Paul a afectat și localitățile vecine. Astfel, Ferenc/Francesco Olasz/Bialis, căpitanul Șimleului din 1675, în 12 ianuarie 1676 a reușit să colecteze doar 620 taleri din impozitul săcuianilor, alte câte 200 fl din impozitele diosiganilor și săcuianilor în luna mai. În 29 martie 1677 s-au colectat doar 450 fl, iar în 1678 în total 1440 fl (pe 2 februarie 1000 fl., 18 februarie 240 fl., 3 mai 200 fl.). Și în 1679 abia 1606,15 fl s-au plătit în caseria fiscală din cei 1760 fl prevăzuți anual (celor 50 fl reducere de la Diosig s-au adăugat și veniturile lipsă din prediul Tulogd).

După cum se vede, până în 1679 impozitele localităților erau înregistrate împreună. Abia începând cu 1680 avem date despre înregistrarea impozitelor separat pe localități. Astfel, în 9 februarie 1680, toate localitățile și-au plătit taxele (total 1720 fl) adunate de Veér György (căpitan de Șimleu) și trimise prin Halmágyi János, cu excepția Cetariului Român, care din cauza pustiirii a beneficiat de înjumătățirea taxei (și jumătatea taxei, cele 20 fl, a rămas neplătit). În 7 februarie 1681 (cu ajutorul lui Veér György) doar Albiș, Valea lui Mihai și Săcueni și-au achitat taxele în totalitate, Diosigul a plătit doar 946 fl, Paleul doar 149,52 fl, Leta Mare doar 238 fl (a mai plătit 28 fl în 23 octombrie prin Pelyei Ferenc), iar Petreul și Cetariul Român nu au plătit nimic, rămânând încă 20 fl restanță și pe 1682. Pe 20 ianuarie 1682 (administrare de Serédi Benedek), cu excepția Albișului și Cetariului Român toate localitățile și-au achitat impozitele (total 1620 fl), ultimele două completând aceste lipsuri abia în 25 iunie 1684 (99,55 fl și 47,56 fl) prin Olasz Ferenc. În 9 februarie 1683 Leta Mare a plătit doar 120 fl (taxa fiind redusă tranzitor de soția lui Apaffy), Albiș doar 80 fl, Cetariul Român nimic, restul localităților normal. Suma a fost trimisă de Serédi Benedek. În 1 martie 1684 doar Diosigul, Săcuieniul, Leta Mare, Valea lui Mihai și-au plătit integral sumele, Petreul doar 49 fl (total 1401 fl), restul fiind în restanță, din care doar Petreul a mai plătit 51,93 fl. Suma a fost dusă vistieriei de Király Pál. În 8 februarie 1685 Diosig, Albiș, Paleu, Săcueni, Valea lui Mihai au plătit integral sumele, dar Leta Mare numai 120 fl, iar Petreul doar 100 fl (total 1550 fl în loc de 1720 fl), Cetariul Român nici nu se mai menționează¹⁴⁷.

Avem date neconsistente despre demersurile căpitanilor din Șimleu privind colectarea taxelor ardelene de la an la an, dar totuși suficiente ca să ne dăm seama că nu era o chestie ușoară și că mulțori au trebuit să acorde înlesniri din cauza agresiunilor militare din partea turcilor, curuților și lobonților¹⁴⁸.

Diosigul pe timpul instalării administrației fiscale habsburgice (1686-1703)

După ocuparea Sâniobului în 1686 și Diosigul a intrat în autoritatea Curții de la Viena ca moșie nou achiziționată (luată în evidență de Neoaquisitica Comissio)¹⁴⁹, administrată

¹⁴⁷ Szádeczky Béla, *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása*, első kötet, *Bornemissza Anna gazdasági naplója (1667-1690)*, Budapest, 1911, p. 51, 191-192, 466-467, 468, 469 – după 1685 lipsesc datele referitoare la proventul din Săcueni.

¹⁴⁸ Szilády Áron, Szilágyi Ágoston, *Török-magyar kori államokmánytár*, VI., Pest, 1871, p/doc 313/CCXXV, 359/CCLXVII, 389-391/CCXCI, 515/CCCXCII.

¹⁴⁹ Contrar diplomei leopoldine din 1691, care recunoștea donațiile făcute de principele transilvănean din toate timpurile, curtea vieneză nu mai ținea cont de aceste promisiuni. Lângă domeniile fiscale ardelene (vezi localitățile fostului provent fiscal ardelean, Săcuieni) au fost confiscate și localitățile domeniilor laice (vezi domeniile lui Zolyomy Miklos, părtaș în luptele antihabsburgice de partea lui Thököly Imre) și trecute în subordinea cămărelor imperiale. Curtea vieneză în urma unui plan de instalare pe teritoriile ungurești reocupate („Enrichtungswerk”), cu ocazia dietei din 1687 a exprimat clar preferințele politice prin acceptarea nobilimii maghiare din Ungaria Superioară ca aliat și obligarea Transilvaniei prin tratatul de la Blaj la plata unei sume enorme, pe lângă obligația încartuirii armatei lui Carol de Lotharingia. Nobilimea bihoreană mai trebuia să

încă de la început de Cămara Scepusiensă¹⁵⁰. Cămara a decis ca domeniile care i-au parvenit ca nou achiziționate, să le dea în amanet sau în arendă la diferite persoane fidele Curții. Așa a fost și în cazul Diosigului începând cu 1692¹⁵¹. Ședința comitatensă parțială din Diosig (19 octombrie 1688), a hotărât conscrierea localităților ocupate, dar aceasta s-a îndeplinit pentru întregul comitat doar în 1692, și în organizarea Cămarei Orădene¹⁵².

Din perioada premergătoare anului 1692 (marea conscripție camerală), conscripțiile și estimările camerale dintre 1687-1689 ne furnizează primele date privind stabilirea unor noi relații economice și de proprietate în această zonă. Conform acestora, Cămara Scepusiensă, preluând între domeniile confiscate domeniul abației de Sâniob, domeniul din Sâniob al familiei Rhédey, domeniile din Mișca, Nagykereki/Palota și Săcueni ale familiei Zólyomi dar și proprietățile Rhédey-Zólyomi, prin comasarea lor, a organizat domeniul cetății Sâniob, de care aparținea și Diosigul la început¹⁵³. Mai târziu, localitățile domeniului Săcueni au fost separate din cea a Sâniobului, iar Diosigul s-a separat și de acestea¹⁵⁴.

ia o decizie grea: să aparțină încă de administrația ardeleană slăbită sau să se reorienteze către administrația habsburgică. Această orientare s-a manifestat treptat: prima dată prin cererea unui comite suprem de la împărat și prin aceasta, recunoașterea autorității habsburgice, apoi prin neprimirea în 1696 a dicătorii ardeleni, iar din 1698 prin neinvitarea/neprezentarea Bihorului la dietele ardeleni. Papp Klára, *Biharország jobbágynepe, A magánbirtok és jobbágysága a XVIII. században*, (seria: *Csokonai História Könyvek* 7.) Debrecen, 1998, p. 27-31. Despre Enrichtungswerk vezi bibliografie selectivă în subnote la Papp Klára.

¹⁵⁰ Inițial domeniile din nordul Bihorului erau subordonate Cămarei Scepusiense (Cămarei din Casovia/Kassa/Cosice), iar în luna mai 1692 au fost cerute de Cămara din Buda subordonată direct curții vieneze (prima dată fiindu-i arondată nou înființatul domeniu de Sâniob și Debrecen) creându-se confuzii în colectarea impozitelor și obligațiilor în 1692 între cele două camere fiscale, iar pe 1 octombrie 1692 s-a înființat Cămara din Oradea subordonat Cămarei din Buda. Lângă oficiul tricesimal din Oradea, îi aparțineau și inspectoratele din Oradea, Sâniob și Pomezău, respectiv oficiul sării și cel tricesimal din Debrecen (de aceasta aparținea și tricesimatorul din Diosig). Autoritatea Cămarei din Buda însă s-a terminat la sfârșitul lunii martie 1694, când aceste teritorii au fost retrocedate Cămarei Scepusiense. Detalii vezi la Georgița Mihai, *Comitatul Bihor la începutul administrației austriece (1686-1692)*, în *Cele trei Crișuri, revistă de cultură*, Oradea, seria a III-a, mai-iunie 2007, nr 5-6, p. 4, 6, 7.

¹⁵¹ Ágoston Péter, *A magyar világi nagybirtok története*, (seria *Társadalomtudományi Könyvtár. új sorozat*), Budapest, 1913, p. 253, 255, 276, 279 și *Arhivele Naționale ale Ungariei (Magyar Országos Levéltár) Urbaria et Conscriptiones*, UC 66:9 – conscripție din 1689 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012.

¹⁵² Borovszky Samu, *Bihar vármegye és Nagyvárad*, Apollo Irodalmi Társaság, Budapest, 1901, p. 537; Mezősi Károly, *Bihar vármegye a török hódoltság megszűnése idejében (1692)*, Budapest, 1901, p. 537.

¹⁵³ Fondul Urbaria et Conscriptiones din Arhivele Naționale ale Ungariei (Magyar Országos Levéltár), s-a editat inițial sub formă de regeste pe, *Urbaria et Conscriptiones*, CD-ROM, ediție comună Arcanum Adatbázis kft – Magyar Országos Levéltár (www.arcanum.hu și www.mol.gov.hu), Budapesta, martie 2004 (ISBN: 963 9374 50 4) apoi sa- digitalizat integral pe *Urbaria et Conscriptiones, merevlemez*, ediție comună Arcanum Adatbázis kft – Magyar Országos Levéltár, Budapesta, septembrie 2009, se poate accesa și pe internet <http://mol.arcanum.hu/urbarium>

Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptiones, UC 52:50, UC 52:51, UC 66:9, UC 66:10, UC 90:87, UC 52:48, UC 52:49 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012. Inițial au conscri separat domeniul abației de Sâniob în 1687 și 1688 (UC 50:48 și UC 50:49), domeniile confiscate ale lui Zolyomy în 1688 (UC 82:78), cele două domenii Zolyomy din Mișca și Nagykereki/Palota în iulie 1688 (UC 24:44 și UC 27:27), apoi domeniul Rhedey-Zolyomy în 1689 (UC 52:50), domeniul Zolyomy din Săcueni în 1689 (UC 66:9), toate cele menționate anterior le-au înșirat la un loc (UC 90:87), apoi marele domeniu Sâniob unificat în 27.02.1689 (UC 52:51 și UC 66:10).

De la abația de Sâniob au confiscat localitățile: Sâniob, Véd (astăzi aparține de Albiș), Sânnicolau de Munte, Tăuteu, Sărsig, Sântimreu, Paleu Uileac, Ciuhoi și Săldăbagiu; de la domeniul Rhédey din Sâniob au luat asemănător: Sâniob, Véd, Sânnicolau de Munte, Tăuteu, Sărsig, Paleu Uileac, Ciuhoi și Săldăbagiu; de la familia Zólyomi printre proprietățile din Mișca au luat: Mișca, Chiraleu, Chiribiș, Satulnou, Popești, Varviz, Cuzap, Tria, Derna, Almaszeg (Voivozi de Popești), Sacalasașu, Borumlaca, Hantfalva (prediu într Popești și Varviz), Lacs/Laz (?), Sânlazar, Sânci (prediu lângă Sânlazăr); proprietățile confiscate ale lui Nicolae Zólyomy: Palota, Told (Hu), Nagykereki (Hu), (Bihar-)Keresztes (Hu), Henczida (Hu); de la familia Zólyomi printre proprietățile din Săcueni au luat: Diosig, Săcueni, Valea lui Mihai, Albiș, Otomani, Leta Mare (Hu); fostele bunuri Rhédey-Zólyomi: Sâniob, Nagykereki (Hu), parte din Diosig. Acestea toate, atunci, aveau valoarea de 87809 forinți.

¹⁵⁴ Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 27-28 citează pe *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptiones*, UC 49:2 (28 mai 1696), UC 49:4 (20 octombrie 1699), UC 49:5 (22 februarie 1699), UC 49:6 (15 martie 1699), UC 49:7 (9 mai 1699), UC 49:8 (20 mai 1699), UC 82:91 (20 octombrie 1699) pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012. E vorba de conscrierile apartinențelor domeniului Săcueni fără Diosig (în 1696 Diosig doar se menționează ca și populată).

În anul 1694, când Episcopia romano-catolică și-a primit domeniile înapoi, Diosigul era amintit printre proprietățile fiscale, dar ca depopulată, probabil în urma năvălirii tătarilor din 1693. Și în 1697, Diosigul era tot la fisc, dar în 1696 se menționează deja locuit¹⁵⁵.

Printre proprietățile lui Zrinyi Ilona, aparținătoare domeniului din Pocsaly, în 1678 se menționează 3 vie alodiale de 80 săpători și casa pivnicerului de pe strada Kandia. O altă conscripție, nedată (sfârșitul sec. XVII.), menționează inventarul alodial din Diosig: grâu 900 cruci, fân 150 căruțe, grâu 450 câble, boi 27, oi 600, cai în herghelie 60, porci 250, 3 vie alodiale 300 săpători, vin 891 urne (tinnae), albine 92 stupi. Fiecare locuitor plătește 1/1 taler, decima din cereale, decima vinului doar cei care importă mult, vama morii și crâșmăritul¹⁵⁶.

În 27 februarie 1689¹⁵⁷, din inventarul veniturilor domeniilor Rhédey-Zólyomi rezulta faptul că în Diosig îi aparțineau acestui domeniu 6 sesii locuite și 7 pustite¹⁵⁸. Arabilele, pajiștile, pădurile aparținătoare acestor sesii erau suficiente, dar nu erau cultivate din cauza proximității turcilor din Oradea. Restanță în impozite nu aveau de pe anul trecut. Restul locuitorilor (o parte nobili), iobagii fostului domeniu Zolyomy din Săcuieni, trăiau pe 182 de sesii voievodale primite de la principele Transilvaniei, pentru care trebuiau să fie prezenți la arme, în schimb nu prestau nici o muncă iobăgească și nu dădeau nici daruri. Plăteau, totuși, taxă sau arendă pentru folosirea cârciumei și a măcelăriei. Valoarea acestora era de 16.666 2/3 florini ungurești¹⁵⁹. Într-o conscripție despre Săcuieni se confirmă faptul că cele 12 târguri naționale anuale din Săcuieni de pe vremuri, după 1665, s-au repartizat în egală măsură între Marghita și Diosig¹⁶⁰.

¹⁵⁵ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes*, UC 1:5 (anul 1694), pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012 – între domeniile fiscale, în 1694, se înșiră și: Diosig, Ved, Leta Mare, Albiș, Petreu, Tăuteu, Sărsig, Ciuhoi, Urvind, Kerekeghaz (în hotarul Roșiorului Bihor), Henczida, Valea lui Mihai, iar în 1694 Episcopia romano-catolică de Oradea a primit de la fisc înapoi localitățile: Uileac, Sântimreu, Sânmiclăuș, Sânpetreu, Săldăbagiu, Szenttelek, dar și plasa Beiuș. Diosig, Ved, Leta, Petreu depopulate, în Tăuteu, Sărsig, Ciuhoi, Urvind trăiau doar câțiva locuitori fără boi, le Kerekeghaza 7-8 iobagi, moară, la Sântimreu moară, etc., au rămas după tătari.

Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes UC 115:26 (18 decembrie 1697) pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012 – doar înșiră proprietățile fiscalului, care mai demult aparțineau cetății Sâniob și altor moșieri. Fără a le traduce, redăm denumirile în forma lor originală: Szent Job; Véd; Szent Miklos; Toti; Szármegh; Szent Imre; Palyi; Uylack; Csholy; Szaldobagy; Eörend; Nadany; Teleck; Cziganfalva; Piskolt; Rethege; Szaniszló; Költvelyes; Mihalyfalva; Galos Petri; Micske; Kyráli; Terebes; Uyfalu; Papfalva; Várviz; Közepes; Terie; Alsó Dama; Sás Teleck; Baromlack; Almaszegh; Hontfalva; Láz; Szent Lázár eg San; Barat falva; Vámos ház; Poklos Teleck; Kis Kövesd; Kis Totfalu; Hagymadfalva; Felső Dama; Bosay; Rogoz; Cse Teleck; Torna falva; Pusztá falva; Széplack; Palota; Jád; Nagykerék; Keresztes; Henczida; Szurdock; Fancsika; Kőallya; Cseke; Szent János; Edrögd; Masza; Kakocs; Osi; Solyomkő; Elend; Kis Lugos; Kis Pestes; Kenod; Szakadat; Gyösz; Fugy; Vasarhely; Löbl; Orgisagh; Sztár; Rassaj pusztá; Gya Pal (!); Toth Teleck; Mocsmai föld; Kis-Nagy Kakucs; Eskölő; Bors; Buttyani; Berkinyi; Roff; Csomahaza; Lőre; Ártánd; Diszegh; Mihalyfalva; Albiș; Oltomány; Nagy Letha; Szekelyhid; Oláh Csátár; Monos Petri.

¹⁵⁶ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes* UC 36:68 (18.03.1678), UC 108:51 (sfârșitul sec. XVII.) pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012

¹⁵⁷ Datele prezentate prima dată la: Adrian Apan, *idem*, p. 34.

¹⁵⁸ După moartea lui Augustin Benkovich (26 oct 1702), succesorul lui, Emeric Csaky, a fost numit din decembrie, dar a fost hirotonisit abia pe 5 august 1703. Noul episcop însă nu și-a ocupat postul pe timpul războiului lui Rakoczy. Familia Rhédey a încercat recuperarea proprietăților pierdute și ocupate de fiscal imperial, apoi transferate în majoritate în proprietatea episcopiei romano-catolice, conform diplomei leopoldine. Au profitat de absența episcopului și de căsnicia Juliannei Rhedey cu fiul lui Gheorghe Komaromy, viceșpanul rakoczian al Bihorului, reprezentantul lui Rakoczy la masa de tratative în 1711. Nu dispuneau însă de actele de donație ale voievozilor transilvăneni pentru domeniile respective, astfel au trebuit să-i interogheze pe vechii lor iobagi despre proprietățile lor. Astfel, au înregistrat și răspunsurile unora din Diosig în iunie 1708, adeverind că iobagii i-au transportat vinul și decima și pe timpul turcilor lui Francisc Rhedey la Cluj. Au obținut și Sânicolaul de Munte și Sântimreu. Papp Klára, *Biharország jobbágynépe, A magánbirtok és jobbágyása a XVIII. században*, (seria *Csokonai História Könyvek* 7.), Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, p. 39.

¹⁵⁹ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes* UC 52:50, UC 66:9 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 02.12.2011 – 1689, conscripție și estimare. Cămara Scepusiensă deci, încă recunoștea privilegiile Diosigului, dar după internarea lui Mihai Apaffy al II-lea nu se mai ținea cont de aceasta, de fapt în conscripția camerală din 1692 și aceste privilegii au fost inventariate.

¹⁶⁰ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes* UC 49:3 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012

Conscrierea camerală din 1692¹⁶¹ ne arată în Diosig 201 de gospodării. Cei 216 capi de familie aveau 127 sesii întregi, 78 jumătăți de sesie, 13 treimi de sesii, 13 sferturi de sesii, la care se adăugau 58 de extranei cu 33 de sesii întregi. Capii de familie aveau: 165 de fii, 140 fete, 243 boi, 58 vaci, 73 vițele, 1 capră, 95 porci, 155 stupi, 309 câble de grâu de toamnă, 12 câble de grâu de primăvară, 284 de căruțe de fân, 39 cai. Erau doar menționați și 30 de nobili. Se menționează judele principal, căpitaniii nobililor, cei doi preoți reformați. Numărul sesiilor voievodale a scăzut la 179, dar fiecareia îi aparțineau grădini și plantații de tabac. Cei treizeci de nobili pe vremea turcilor erau liberi, dar trebuiau să presteze cu arma la chemarea principelui. Cei care aveau sesii voievodale nu trebuiau să dea decima, robota și nici alte obligații, dar, pe timp de război, trebuiau să dea 50 de pedestrași. Nona, lucrul gratis etc. a fost răscumpărată cu 1000 de forinți. Localitatea avea pământ arabil bun, vii întinse, moară cu trei roți, construită din banii comunității cu trei ani în urmă, precum și pădure. Din referirile indirecte bănuim, că pe teritoriul localității înconjurat de pălancă erau terenuri intravilane, iar în afară extravilane. Avea trei străzi: Nagy utca, Halom utca, Tot szer, iar îi aparțineau și terenurile a trei localități pustiite (Egyed, Hérek, Ciocaia). Mai știm de prezența unei conscrieri din 1693, a registrelor de decimă din Arhivele Naționale ale Ungariei, și a unui registru de decimă din 1700 pentru Bihar¹⁶².

Pe promontoriile Diosigului, la 1692, 128 de proprietari locali aveau 828 săpători de vie și 58 de extranei 1229 săpători de vie. Dintre extranei 29 din Debrecen (32% ai extraneilor) aveau o recoltă de 340 de ciubăre (37% din recolta extraneilor). Dintre localnici doar 61 au dat decima după o recoltă totală de 568 ciubere de vin¹⁶³. În 1691 însă 115 localnici aveau 2438 ciubăre de vin, iar 38 de extranei din Debrecen (25% ai extraneilor) aveau 1477 ciubăre (38%). La lanca în 1691, 10 localnici, aveau 424 ciubăre, iar 11 extranei din Debrecen (52%) aveau 224 ciubăre (45%)¹⁶⁴.

Cercetătorii maghiari au identificat prima dată la Tokaj existența viilor scutite de impozite, și iată că a existat și la Diosig încă din 1692. Astfel, pe lângă viile alodiale și cele comune, după care se plătea decima, au existat și vii libere¹⁶⁵. În Diosig, tradiția viilor libere a început în contextul apropierei turcilor, când principele ardelean a dat niște privilegii colective, mai ales referitoare la străinii din Debrecen, care aveau vii în Diosig, cu toate că, deja la 1719, nu mai erau decât două vii libere în Diosig (care reflectă tendințele lui Gronsfeld de creștere a veniturilor din vii). Tot în cazul viilor din Tokaj au evidențiat și relația dintre cantitatea de vii ca sursă de venit și creșterea demografică a populației (zona viticolă Tokaj-Hegyalja era cu cea mai mare densitate de locuitori din Ungaria vremurilor).

¹⁶¹ Datele prezentate și la: Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 35-36.

¹⁶² Arhivele Naționale ale Ungariei, fond U44 (Microfilme) *Finanz- und Hoffkammerarchiv Wien, Hofffinanz: Ungarn: conscripția comitatului Bihar 1693; DJAN-Bihar, fond Prefectura Județului Bihar I. (inventar pe anii 1609-1920), fond nr. 12, inventar nr. 41, nr. ordine 605, rolele 68-69 – registrul de dijmă ale plășilor Oradei, Beiușului, Crișului, Eriului din 1700; Arhivele Naționale ale Ungariei, fond E 159, Regesta Decimarum, Bihar megye (1567-1601, 1686-1698, 1724-1769), pachetul 57-59. – repertoriul pe www.mol.gov.hu meniul „Adatbázisok és Segédletek” submeniul „A MOL és az Arcanum Kiadó közös adatbázisai”; Arhivele Naționale ale Ungariei, fond E210, Miscellanea, pachetul 27, tomus 100 – chitanțe, adevăruri și alte documente despre venituri de dijmă din Bihar 1657-1758; idem, *Dominalia* pachetul 39. tomus 125/a (Săcueni 1700), pachetul 38 tomus 107 (proprietățile Rákóczi 1647-1690); idem, *Militaria* pachetul 49. tomus 91 (Săniob 1691), pachetul 49 tomus 87 – (Săcueni 1696-1700); *Hajdú-Bihar megyei Levéltá, fond IV A 1/h – actele de întreținere și încartiruire ale oștirilor în comitatul Bihar.**

¹⁶³ Mezösi Károly, *Bihar vármegye a török hódoltság megszűnése idejében (1692)*, Budapest, 1901, p. 23 – 31, Papp Klára, idem, p. 90, Rác Istvan, *A debreceni polgárok szőlőföldjei a XVI – XIX században*, in *Agrárnépesség, agrártársadalom Magyarországon a Mária Terézia úrberrendezés és 1945 között*, Nyiregyháza, 1987, p. 72; Arhivele Naționale ale Ungariei, *Urbaria et Conscriptioes* UC 36:68, UC 108:51, UC 52:50, UC 66:9 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 02.12.2011

¹⁶⁴ Bársony István, *A debreceni polgárok szőlőbirtokai Bihar megyében*, in (Orosz István, Papp Klára redact.) *Szőlőtermelés és borkereskedelem*, Debrecen, 2009, p. 183.

¹⁶⁵ Această libertate nu avea nici o legătură cu statutul social al stăpânului de pământ, ci reflectă statutul juridic al viilor (atunci viile au fost separate de celelalte terenuri neavând statut similar cu terenurile agricole). Așa a luat naștere un fel de paradox cum că, uneori, viile alăturate ale iobagilor erau libere, iar ale nobililor erau supuse decimeii. Deci, în cadrul comunității promontoriilor a funcționat dreptul cutumiar și mai puțin poziția socială.

Să nu uităm, că Diosigul deținea 1/3 din totalul viilor Bihorului, iar conform conscripției din 1692, Diosigul era a doua mare localitate în comitat după Debrecen. Se pune automat întrebarea, poate fi adevărat această relație și în cazul Diosigului? Poate fi prezent, dar nu era un factor demografic exclusiv. Diosigul, după cum știm, era proprietate evkaf pe timpul turcilor, cea mai privilegiată categorie de proprietate, la care mai trebuie să adăugăm și privilegiile primite de la voievozii transilvăneni¹⁶⁶.

Avem date despre un caz de eliberare din iobăgie. Astfel iobagul Nyiri János a primit o scrisoare de eliberare (*manumissio*) de la Melith Paul, care i-a asigurat independența față de orice stăpân de pământ, iar pentru aceasta trebuia să dea doi boi și nouă ciubere vechi de vin, chiar dacă ar fi trebuit să le dea din producția de anul următor, în cazul în care ar fi revenit lucrului. Dar nerespectarea înțelegerii ducea la anularea prevederilor documentului, fapt ce l-ar fi adus pe respectivul la condiția lui inițială¹⁶⁷.

În vederea redresării populației comitatului, atât episcopul Augustin Benkovich¹⁶⁸, cât și căpitanul orădean Corbelli au intervenit lângă curtea vieneză, să ia măsurile necesare instalării unor noi coloniști și să ia măsuri pentru repatrierea celor pribegiți în comitatele Heves, Solnoc, Sătmár, Săbolciu și Crasna, la care curtea vieneză a și emis două circulare în lunile următoare¹⁶⁹. Migrația a existat și în interiorul comitatului. Pe baza diferitelor conscripții camerale putem asista la un fenomen de migrare dinspre localitățile limitrofe mai mici către Diosig, fenomen inițiat de luptele de recucerire ale cetăților Sâniob și Oradea, dar care din păcate nu s-a stopat cu cedarea luptelor ci, din contră, s-a perpetuat.

Localitatea *lanca* aparținuse mai înainte lui Zólyomi Miklós¹⁷⁰, iar după ocuparea Sâniobului a trecut la fisc. În timpurile turcilor localitatea avea 16 sesii, dintre care 6 erau

¹⁶⁶ Orosz István, *A bortemelés társadalomförmáló hatása*, História, 1998, p. 36–37, *Arhivele Naționale ale Ungariei, Libri Regii* documentele 19.253, 19.253a, 19.253b, 19.253c pe <http://mol.arcanum.hu> consultat și de mine în 11.07.2012; Szabó József, *Bihardiőszeg fejlődéstörténete, kismonografia*, Pro Juventus Diosigensis Egyesület, Bihardiőszeg, 2003, p. 22–25

¹⁶⁷ Papp Klára, *Biharország jobbágynépe. A magánbirtok és iobbágyasága a XVIII században*, (seria *Csokonai História Könyvek* 7.), Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, p. 99, 133 – citează documentul de la *Hajdú-Bihar megyei Levéltár (Arhiva județului Hajdú-Bihar)*, fond IV A 1/a, vol 1, p. 292–4. Procesul înnobilării nu era unul simplu. Începând cu secolul XVII, s-a încetățenit o metodă de mai multe etape. Iobagul prima dată obținea o scrisoare de eliberare (*manumissio*) de la moșier, conform căreia de la el nu se mai percep obligațiile feudale. Dacă era nevoie, în schimbul unui împrumut, moșierul putea să amănesteze iobagului un teren corespunzător, care până la replota împrumutului era scutit de obligații feudale (*inscriptio*). Iobagul numai atunci putea cere înnobilarea în fața regelui și cu sprijinul moșierului, după ce terenul respectiv, în schimbul unei sume, a fost eliberat definitiv de sub obligațiile feudale (*exemptio*).

¹⁶⁸ Date biografice detaliate la Véghseő Tamás: «*Catholice Reformare*» – *Ágoston Benkovich O.S.S.P.P.E missionario apostolico, vescovo di Várad (1632–1702)* (seria *Collectanea Vaticana Hungariae II/1*), Gondolat Kiadó, Budapest–Roma, 2007.

¹⁶⁹ Georgiță Mihai, *Comitatul Bihor la începutul administrației austriece (1686-1692)*, în *Cele trei Crișuri, revistă de cultură*, Oradea, seria a III-a, mai-iunie 2007, nr 5-6, p. 8, 10. Cercetările încă incomplete deja ne sugerează că această migrație dinspre comitatele menționate (inclusiv și Békés) înspre comitatul Bihor a fost destul de însemnată, atât pe localitățile domeniilor ecleziastice, cât și pe cele camerale și laice. Imigranții din județele limitrofe erau de diverse naționalități (unguri, români, rusini, rromi, nemți etc.), cu toate că proporția lor adevărată încă nu se cunoaște. Migrarea masivă a coloniștilor din comitatele limitrofe a provocat nemulțumirea acestora și a declanșat revendicarea iobagilor și nu de puține ori și repatrierea lor forțată la locurile lor de baștină. Perioada marilor migrații între comitate se termină oficial în 1734, când împăratul anulează anii fără impozite acordate coloniștilor, dar totuși migrația interioară (în comitat) s-a păstrat și mai târziu. O scurtă sinteză a problemei cu exemplificări, vezi la Papp Klára, *idem*, p. 129-131. Sintetizează, lângă surse arhivistice, și rezultatele lui: Bársony István, *A várad püspökség Bihar megyei birtokainak jobbágyasága a XVIII. század első harmadában*, în (Szendrey István redact) *Magyar Történeti Tanulmányok*, vol. XII, 1979, Debrecen, 1979, p. 59-117; Ember Győző, *Az újraterlepülő Békés megye első összeírásai (1715-1730)*, Békéscsaba, 1977, p. 150-167; Ila Bálint, *Gömör megye, A megye története 1773-ig*, Budapest, 1976, pp. 375-376; Veres Miklós, *Szabolcs megye népeségi viszonyai a XVIII. században*, în *Történeti Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1961-1962, p. 181-182; Balogh János, Szendrey István, *Bihar megye benépesülése a török hódoltság után*, în (Szendrey István redact) *Magyar Történeti Tanulmányok*, vol. VI, 1967, Debrecen, 1967, p. 41-69; Borcea Liviu, *O conscriere privind fuga iobagilor de pe domeniile Sătmărene la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, vol X, 1980, Oradea, 1980, p. 453-482.

¹⁷⁰ După cum putem observa, Curtea vieneză nu recunoștea intenționat nici în actele oficiale dreptul de proprietate al familiei Rakoczy. Mai degrabă recunoștea drepturile familiei Zolyomy: Zolyomy David fiind închis pe viață de Gheorghe I Rakoczy în urma unui proces concepțional, iar fiul lui (Nicolae/Miklos Zolyomy) a fost alungat din Transilvania de însăși Mihai I Apaffy. Nicolae Zolyomy a fost un fel de marionetă de șantaj (aspirant la tronul ardelean în caz de nevoie) din partea Porții Otomane când aceasta voia să obțină ceva mai important de la principele Apaffy

nobiliare, iar decima a fost răscumpărată cu 60 de forinți ungrești pe baza conscrierii camerale din 1692. Din 1690, împreună cu Hodoș au fost donate debreținianului Szikszay Kis Péter pentru merite militare, de către Leopold I. Lui Szikszay i se făceau 10 zile de robotă pe an, dar și alte mici obligații. Cei 4 iobagi ai lui, conscriși în 1692 ca locuitori în lanca, în 1703 donau clopotul rămas din biserica de la lanca bisericii reformate din Diosig, ca locuitori mutați în Diosig împreună cu stăpânul lor (actul de donație citat in extenso de Molnár János în 1885). Lanca de atunci este prediu și lipsește din conscrierile secolului XVIII. Prin descendenții de sex feminin proprietari au fost familiile înrudite: Dömsödy, Szeremley și Komáromy¹⁷¹.

Și localitatea *Coliu* a fost confiscată de la Zólyomi Miklós în momentul ocupării Sâniobului, iar în anul 1693 fiscalul l-a vândut pentru 1000 de forinți lui Komáromy István din Debrecen (donație imperială 2 mai 1693). În timpul ocupației otomane erau 12 sesii și se plăteau 40 de forinți ca răscumpărare decimală. Komáromy lângă cei 40 de frți, mai încasa și nonă și robotă. Cu totul că conscripția camerală din 1692 menționează 6 capi de familie pe 4 sesii, o estimatie din 7 oct 1692 deja le menționează ca mutați în Diosig¹⁷². După ce Komáromy Ștefan a murit fără urmași, localitatea a trecut înapoi la domeniul fiscal de la Oradea, iar Carol al VI-lea, în 1722, i-a dat-o lui Komáromy Gheorghe, judecător la Debrecen. Doar după 1715 localitatea a început să fie repopulată, dar datorită încartuirilor militarilor, locuitorii, la 1725, s-au mutat în pădurea din apropiere, în această perioadă jumătate din promontoriul localității era deținut de diosigani. În 1735 a fost preluată din nou de Cămară, iar din 19 febr 1737 a fost acordată lui Dietrichstein din partea lui Carol al VI-lea¹⁷³.

Localitățile *Egyed*¹⁷⁴, *Hérnek* și *Ciocaia* erau pustiite în 1692. Jumătate din Egyed a fost dată Diosigului de către un moșier numit Csongrády în anul 1660 pentru suma de 600 de forinți maghiari, iar cealaltă jumătate, împreună cu Hérnek au fost donate de careva dintre cei doi Gheorghe Rákóczi, până când Ciocaia i-a fost vândută Diosigului în anii 1670 pentru 1200 forinți de Mihai Veér. Cu ocazia atacului lobonților asupra curuților încartuirii în Diosig în 1675, Egyed, Hérnek și Sárffő s-au depopulat temporar, iar între 1685–1686 s-au mutat toți (inclusiv și locuitorii din Ciocaia) în Diosig astfel că, Egyed, Hérnek și Sárffő au rămas puste pe vecie. Tradiția orală din Diosig leagă devastarea localității Egyed cu înființarea Diosigului (strada Egyed le păstrează originea de la mijlocul sec. XVIII), ceea ce, bineînțeles, nu este cu totul adevărat. Ciocaia după 1720 a început să se repopuleze. Pestiile Egyed și Hérnek au fost donate lui Dietrichstein în 1737, iar Ciocaia retrocedată mai repede episcopiei romano-catolice¹⁷⁵. Pestiul Egyed în 1719 pe jumătate era deținut de domeniul Diosig, iar cealaltă jumătate era deținută de iobagii din Diosig

(creșterea impozitelor, transferarea unor cetăți limitrofe, suport militar și economic în campaniile turcilor etc.).

¹⁷¹ Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 31 citează pe Nagy Iván, *Magyarország nemesi családai czimerekkel és nemzedékrendi táblázatokkal*, vol. X., Budapest, 1863, p. 702; Mezösi Károly, *Bihar vármegye a török hódoltság megszűnése idejében (1692)*, Budapest, 1901, p. 31; Molnár János, *A Bihar-Dioszegi evangélikus református egyház múltja és jelene, Egyháztörténeti monográfia*, Nagyvárad, 1885, passim; *Arhivele Naționale ale Ungariei (Magyar Országos Levéltár) Libri Regii* documentele 20.96, 21.77/b, 21.77/a, 21.77 pe <http://mol.arcanum.hu> consultat și de mine în 11.07.2012 (Adrian Apan încă a folosit *Libri Regii – Királyi Könyvek 1527-1918*, CD-ROM, Arcanum, Budapest, 2004. martie ISBN 963 9374 50 4, care s-a scos din vânzare fiind înlocuit cu *Libri Regii – Királyi Könyvek 1527-1918*, DVD-ROM, Arcanum, Budapest, decembrie 2006, ISBN: 978-963-7374-47-0, iar ulterior apare și pe internet)

¹⁷² Cele 13 sesii reprezentau un venit de 1300 florini ungari, pescuitul 300, nona din struguri 600, ghindăritul 300 florini, total 2500 florini. *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptiones* UC 98:59 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012

¹⁷³ Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 31 citează Mezösi Károly, *Bihar vármegye a török hódoltság megszűnése idejében (1692)*, Budapest, 1901, p. 32; *Arhivele Naționale ale Ungariei, Libri Regii* documentele 34.43, 23.28, 37.356 pe <http://mol.arcanum.hu> consultat și de mine în 11.07.2012; *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptiones* UC 38: 88, UC 98: 59, UC 17:9b pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012 .

¹⁷⁴ Bunyitay Vincze, *Az egyedi apátság története*, Nagyvárad, 1880.

¹⁷⁵ Adrian Apan, *idem*, p. 31

și alți moșieri mai mici. Domeniul deținea o parte din pădurea de stejar pentru ghindărit, locuri de pescuit, moară, pajiști etc.¹⁷⁶.

La fel s-a depopulat și localitatea *Sárfő*, locuitorii mutându-se în Diosig. Despre această localitate însă știm mult mai puțin din această perioadă. Arabilele din prediul *Sárfő* erau parțial cultivate, cealaltă parte era doar cosită. Nona în 1719 era de 80 de câble poșoniene sau 40 câble debrețeniene. Pajiștile dădeau fân puțin. Atât arabilele, cât și pajiștile se arendau atât în 1719, cât și în 1731¹⁷⁷. În august 1719 încă era a urmașilor Gronsfield, în septembrie nu le primesc urmașii Breunner, ci devine proprietatea camerei, care în luna decembrie o estimează. Se menține în proprietatea domeniului fiscal orădean și pe 30 august 1720, dar din 5 mai 1721 era deja arendată de conții Lembling și Kuefstein. În 1731 aparține domeniului din Pocsaj, cu toate că *Sárfő* era arendat și atunci. Apoi a devenit parte a domeniului din Diosig fiind dat lui Dietrichstein¹⁷⁸. Din documente deocamdată nu reiese dacă aceste migrări erau spontane sau dirijate de administrația camerală.

Prin contopirea hotarelor localităților Egyed, Hérnek, *Sárfő* cu cel al Diosigului s-a format actualul hotar al Diosigului, chiar dacă ulterior făceau parte din măierșul (majorság) domenal diosigan.

Comitatul a încercat menținerea pe loc a coloniștilor sosiți din comitatele limitrofe cu diverse înlesniri. Și fiscul a încercat să menajeze populația greu încercată, iar în unii ani chiar s-au distribuit provizii populației din proviziile armatei. Însă Epsicopia romano-catolică a trecut la colectarea decimei, cum reiese din registrele de dijmă, începute chiar din 1686¹⁷⁹.

Tentativele de asediu ale cetății Oradea și prădarea tătarilor din 1693¹⁸⁰, respectiv recursul episcopului Augustin Benkovics adresat împăratului în 1694 privind sistarea colectării oricărei obligații cu excepția decimei regale, a condus doar la înlesniri tranzitorii și în colectarea celorlalte obligații (de exemplu nona). Decima s-a colectat în fiecare an. Diosigul nu s-a conșcris în registrele de dijmă din 1687 pentru că în toamna aceluiași an Carol de Lotharingia, alături de oastea sa, a trecut prin Diosig în drumul său spre Transilvania, unde mergea pentru a ierna. O eventuală contribuție la întreținerea trupelor în trecere ar motiva o exceptare de la dijmuire anul respectiv¹⁸¹. Tot în acest an pașa de Oradea a încercat recucerirea Sâniobului, dar fără reușită¹⁸².

¹⁷⁶ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes* UC 5:31, pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 15.07.2012

¹⁷⁷ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes* UC 5:31, UC 38:79, UC 84:61, UC 5:32 pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 15.07.2012

¹⁷⁸ *Arhivele Naționale ale Ungariei, Urbaria et Conscriptioes* UC 5:31, UC 157:64 (ambii din 1719), UC 38:79, UC 84:61 (ambii din 1719), UC 17:9d (din 1720), UC 36:71, 5:32 (ambii din 1731) pe site-ul <http://mol.arcanum.hu/urbarium> în 16.07.2012

¹⁷⁹ Registrele sunt prelucrate global de Georgiță Mihai, *Comitatul Bihor la începutul administrației austriece (1686-1692)*, în *Cele trei Crișuri, revistă de cultură*, Oradea, seria a III-a, mai-iunie 2007, nr 5-6, p. 1-11. Prelucrarea detaliată a fost efectuată mai devreme de Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, vol. II., Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995, passim.

¹⁸⁰ Szalay László, *Magyarország története*, vol. V, Pest, 1857, p. 533-534. Tătarii sub conducerea hanului Galga, la porunca sultanului, după eliberarea Belgradului, urmărind oștirile germane ale generalului Croy, au devastat intenționat zona Oradei și Debrecenului. Veterani nu a ținut cont de atenționarea lui Thököly și nu a trimis întărir pentru protejarea zonei, iar cavaleria ușoară sub conducerea lui Hofkirchen, trimisă de Croy, nu s-a dovedit suficientă. Vezi și: Borovszki Samu (edit), *Bihar vármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901, passim; Szalay László, *Gróf Károly Sándor önéletírása és naplójegyzetei, partea I*, în *Magyar Történelmi emlékek*, IV, 1865, Budapest, 1865, p. 28-32; Gottreich László, *A bihari nép harca 1703–1704-ben*, Hadtörténelmi Közlemények, 1955, nr 3-4, p. 97-98 – citează distrugerile în orașele haidonice din 1693; Varga Antal, *Az 1693. évi debreceni felkelés*, în *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1965*, Debrecen, 1966, p. 147-161 – civilii mai înstăriți au fugit din Debrecen, ei au fost atacați de tătari la locul Vervölgy, locuitorii mai săraci au rămas în oraș și nu li s-a întâmplat nimic. Ultima năvălire a tătarilor în Partium s-a întâmplat în 1717, vezi Obetkó Dezső, *Az 1717-i tatár betörés*, Hadtörténelmi Közlemények, 1941, vol 42, 193-210.

¹⁸¹ Tiszai Lajos, *Tobias von Hasslingen báró, vezérőrnagy, hadsereg főszállásmester parancskönyve és hadinaplója az 1687 évi hadjáratról*, in (szerkesztette Szita Laszlo) *Budától-Belgrádig. Válogatott dokumentum-részletek az 1686-1688 évi törökellenes hadjáratok történetéhez*, Pécs, 1987, p. 213.

¹⁸² Hadtörténelmi Közlemények 1896. évi melléklete, Budapest, 1896, p. 266.

Registrele de dijmă din perioada 1686-1699 păstrate la DJAN-Bihor vin în completarea și nuanțarea situației economice a Diosigului și localităților limitrofe¹⁸³. În afară de prezența armatelor (prin influențarea stabilității populației), muncile agricole și recoltele erau influențate într-o proporție importantă și de factorii meteorologici sau calamități. De regulă, seceta și frigul își exercitau efectele pe teritorii mai mari, în timp ce grindina, ploile torențiale pe teritorii mai restrânse¹⁸⁴. Din 1689-1690 dispunem și de numărul secerătorilor pe gospodărie iobăgească în Diosig. Astfel în 1689 la Diosig, Coliu și lanca 2 familii foloseau câte 4 secerători, 2 aveau câte 3, 6 aveau câte 2. În 1690 Diosig este consemnat cu 213 familii, din care 211 dau dijma din cereale. Dintre acestea 43 foloseau 114 secerători: unul avea 5, 2 aveau câte 4, 10 aveau câte 3, 17 aveau câte 2, 17 aveau câte 1¹⁸⁵. Diosigul din 1697 nu mai figurează în registrele de dijmă (generalul Gronsfield a primit și dreptul de dijmuire). Nu mai figurează în registrele de dijmă separat nici localitățile pustiite ale vechiului domeniu Diosig-Săcueni, care au intrat temporar în posesia episcopiei romano-catolice (Egyed, Hérek, Ciocaia în jurul Diosigului). Similare este situația prediului Sárffő (lângă Diosig) divizat între Kakad (Hu) și Diosig. Literatura maghiară de specialitate ridică niște rezerve foarte serioase în legătură cu corectitudinea datelor furnizate de conscripția camerală din 1692 în majoritatea localităților. Însă comparând datele ei cu datele registrelor de dijmă și ale altor conscripții din epocă, în cazul Diosigului corectitudinea datelor conscripției camerale din 1692 furnizate este unanim acceptată.

În continuare vom prezenta date despre producția agricolă preluate de la Barbu Ștefănescu sub formă tabelară¹⁸⁶. Studiind șirul datelor din 1686-1689, putem constata că după recucerirea cetății din Sâniob numărul locuitorilor cu producție cerealiară era

¹⁸³ Registrele de dijmă originale din perioada studiată se pot găsi la *Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond Episcopia romano-catolică Oradea, Seria Acte economice. Vol. II. (inventar pe anii 1633-1844), fond nr. 3, inventar nr. 246, dosar 2603 – registrul de dijme ale comitatului Bihor în limba latină (cereale, contribuții bănești, seceriș 1687-1689, decima din vin 1687-1690); idem, dosar 2604 – calculele de dijmă ale comitatului Bihor cereale, miere, miei (1691), vin (1692); idem, dosar 2605 – calcule de dijmă ale comitatului Bihor cereale, miei, capre, albine (1694), vinuri (1694-95); idem, dosar 2606 – calcule de dijmă pentru comitatul Bihor, plaselor Diosig și Torda etc. pentru cereale, oi, capre, miere, vin (1696-99); idem, dosar 2612 – copiile latine legalizate din 1753 ale registrelor de dijmă din cereale ale comitatului Bihor pentru anii 1686, 1691, 1696; idem, dosar 2618 – copia legalizată ale registrelor de dijmă ale comitatului Bihor pentru anii 1686 (cereale, albine, miei), 1687 (cereale, albine, vin, miei), 1688 (cereale și vin), 1689 (vin), 1690 (cereale, albine, vin), 1691 (cereale, albine, miei, vin), 1694 (cereale, vin), 1695 (cereale, miei, capre, albine, vin); idem, dosar 2619 – copia latină legalizată ale registrelor de dijmă din 1773 ale comitatului Bihor pe anii 1696-99 (cereale, miei, capre, albine, vin); idem, dosar 2621 – copia legalizată din 1775 a registrului de dijmă din vin a comitatului Bihor pentru anul 1686.*

¹⁸⁴ Anii 1683-5 au avut ierni grele, frigul s-a ținut și în timpul verii anului 1685. În 1686 a fost secetă, iar în 1687 ploi excesive. În 1686 s-a semnalat grindină la Otomani, Cheșereu, Târgușor (crucea de 17 snopi dând la treierat numai $\frac{1}{2}$ - $\frac{3}{4}$ câble debreceniene, CD, de sămânță). În 1688 crucea $\frac{1}{2}$ CD sămânță în zona Diosig-Săcueni din cauza iernii grele, verii ploioase și grindinelor neobișnuite. Anul 1689 s-a prezentat cu ploi și inundații excesive, grindină, iar anul următor cu călduri excesive și lăcuste. În 1691 iar au revenit ploile excesive, frigul și înghețurile puternice primăvara și inundațiile vara, iar în 1692-3 seceta și lăcustele. În 1694 recolta cerealiară a zeci de sate este distrusă de lăcuste. Iarna 1694/95 este cea mai rece din secolul XVII, frigul continuându-se în tot anul 1695, fiind secondat și de inundații în prima jumătate a anului. Inundațiile au continuat și în 1696. În 1697-8 a revenit vremea secetoasă, întreruptă de o iarnă grea. În 1697 crucea de 17 snopi dădea în Bihor $\frac{4}{8}$ CD grâu sau $\frac{6}{8}$ câble casoviene (CC) de orz amestecat cu ovăz (1 CD= $\frac{1}{2}$ CC), iar în jurul Diosigului în general $\frac{2}{4}$ CC sămânță de cereale. Situația a fost același și în 1698. În 1699 iar au fost ploi excesive și inundații, de aceea crucea de 17 snopi dădea în tot Bihorul numai $\frac{2}{8}$ - $\frac{3}{8}$ CD sămânță în cazul grâului și $\frac{4}{8}$ - $\frac{5}{8}$ CD în cazul orzului amestecat. Anii 1700, 1702, 1705, 1706 au fost ani cu ploi prelungite, inundații, ultimele două și cu grindine. În 1708 a fost secetă. În 1700 se semnalează holera, iar între 1709-11 o epidemie severă de ciumă. Nu numai culturile erau afectate de schimbările vremii, din cauza poziției lor fânașurile tuturor localităților din domeniul Diosig-Săcueni erau supuse inundațiilor, după cum dovedesc mărturiile iobagilor din 1720. Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. XVIII și începutul secolului al XIX - lea)*, vol. I, Oradea, p. 155-6 (anexa I A), 177-8 (anexa I C), 188-216.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 90, 197-8.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 188-216 (anexa I D). Date prezentate parțial și de Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007, p. 34.

mai mare, decât numărul acelor cu producție de struguri, ceea ce nu înseamnă lipsa plantațiilor de vie, ci redresarea mai lentă a viticulturii (având în vedere că între 1686-1688 numărul proprietarilor de vie se dublează, iar o plantație de vie nouă nu dă asemenea roadă în doi ani, iar vremurile nici nu erau prielnice pentru plantații noi). În 1688 cele două rânduri de date în cazul Diosigului se referă, probabil, la partea mai mare din cadrul fostului domeniu Zólyomy din Săcueni și la partea mai mică care aparținea fostului domeniu Rhédey-Zólyomy. Tot în acest an avem menționat separat și cantitatea de vinuri obținută de localnici și de extranei în Diosig. Date similare avem în conscripția din 1692. Tot între 1686-1689, prin urmărirea datelor putem constata numeric dinamica mutării locuitorilor din Coliu în Diosig, iar prin datele dintre 1697-1699 putem urmări evoluția economiei localnicilor din lanca (locuitorii s-au mutat și ei mai târziu la Diosig).

Producția agricolă în zona Diosig între 1686-1689 și 1697-1699				
Localități	Cereale în cruci/snopi	Producția de cereale nr. locuitori cu limite min-max (cruce)	Vinuri în tine/iuste și câți le-au obținut (localnici+extranei)	Plătitori de bani
1686				
Diosig	3504/0 grâu	137 (2-100)	2035/0 (99+0)	66 bc
lanca	232/0 grâu	13 (3-72)	1234/13 (3+68)	–
Coliu	–	–	1029/30 (14+43)	–
1687				
lanca	288/0 grâu	29 (2-51)	1195/0 (?+?)	–
Coliu	88/0 grâu	4 (10-27)	55/0 (satul)	–
1688				
Diosig	4233/10 grâu	141 (2-136)	4483/20 (183+0)	5 bc
	4CDorz+ovăz	pentru orz neprecizat	2067/10 (0+42 din Debrecen)	
	593/0 grâu	17 (10-90)		
lanca	286/11 grâu	24 (3-30)	100/4 (39 din lanca, Coliu, Diosig)	–
	30/0 grâu	2 (10-20)		
1689				
Diosig+lanca+Coliu	6490/0	218 (?-?) 10 cu 29 secerători	2544/10 (231 din Diosig+Debrecen) 1763/10 (57 din lanca+Debrecen)	–
1697				
lanca	384/0 grâu 67/0 orz	85 (2-77 grâu) 7 (3-20 orz)	967/0 (63+0)	–
1698				
lanca	486/4 grâu 47/9 orz	35 din 39 (1-64 grâu) 15 din 39 (1-10 orz)	1378/0 (58+0)	–
1699				
lanca	277/0 grâu 40/0 orz+ovăz	20 din 27 (2-54 grâu) 13 din 27 (1-7orz+ovă)	2450/0 (101+0)	–

Războiul austro-turc dintre anii 1683-1699 a solicitat până peste măsură economia Ungariei: impozite anormal de mari, încartuirii, etc., care a atras după sine nemulțumirea firească a populației¹⁸⁷. Tot în acest scop s-a ținut la Diosig după aproape trei decenii una dintre primele ședințe comitatense la 19 octombrie 1688 pentru aprovizionarea oștilor adunate în scopul asedierii cetății Oradea, iar după o pauză, între 1693-1696, în fiecare

¹⁸⁷ Despre aceste mișcări și răscoale vezi următoarele articole din *Hadtörténelmi Közlemények* G. Etényi Nóra, *Közzétett sikerek, eltitkolt kudarcok, politikai propaganda a XVII. század végén*, idem, p. 670-695; R. Várkonyi Ágnes, *Kompromisszumoktól a szabadságharcig*, idem, p. 696-713; Czigány István, *Új katonai berendezkedés Magyarországon 1683-1703*, idem, p. 714-741; Zachar József, *Magyar katonaság a Hegyaljától a Tiszahátig 1697-1703*, idem, p. 742-758; Mészáros Kálmán, *A tiszaháti bujdosómozgalom és vezéralakjai*, idem, p. 759-775. Vezi și Sipos Ferenc, *Bihar vármegye a XVIII. század első éveiben (1701-1703)*, in *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve*, XXVIII, Debrecen, 2001, p. 249-298.

an o dată. Mai târziu, probabil că generalul Gronzfeld nu a mai permis aceste adunări. După pacea din Karlowitz, în 1699, marcgraful Ludovic Baden, a venit personal cu armata sa pentru încartiruire în Oradea. Populația iar a avut ocazia să cunoască de aproape inconvenientele prezenței soldaților¹⁸⁸.

Viața religioasă a târgului Diosig

Mulțumită pașei de la Oradea, tribunalul extraordinar al recatolizării de la Eperjes nu a reușit să-și impună autoritatea peste aceste zone. De aceea, epoca de aur a bisericii reformate a continuat pe meleagurile Bihorului¹⁸⁹. În această perioadă religia populației era exclusiv reformată. Biserica era cea de astăzi, dar cu nava principală doar cu un cor și pupitrul pe un stâlp în mijlocul navei, turnul mai scund și cu patru turnuri fiice la colțuri. Enoriașii din Diosig erau înmulțiți și de cei din Egyed (se știe doar de preotul Kaposi Mihály din perioada 1633-1696, pe baza celei mai vechi registre a Protopopiatului văii Ierului) și lanca (se știu de preoții Michael Nagyfalvi din 1633 și românul Jankafalvi János ordonat în 1678 la cârmuirea bisericii reformate). Molnár János afirmă că localitățile Egyed și lanca s-au depopulat definitiv în 1696 (informația nu contrazice foarte tare datele elucidate de mine). Despre locul bisericii din Egyed nu știm multe, bănuim că ar fi fost cea din perioada Arpadienilor. Despre biserica din lanca știm că a stat în mijlocul sesiei nobiliare Szeremley-Bereczky, iar ruinele ei s-au văzut și în sec. XIX. Dintre cele două clopote, se știe că unul a fost aruncat în mlaștina din spatele bisericii, iar celălalt s-a dat bisericii din Diosig începând cu 1703 (s-a folosit în scopuri militare în 1917). Potirul vechi s-a dat de proprietarul Szikszai Kiss Péter bisericii din Hodoș¹⁹⁰.

Deocamdată nu știm foarte multe despre viața religioasă a localității Diosig. Grație lui Molnár János știm însă biografiile preoților reformați din perioada studiată¹⁹¹. Dinainte de ocuparea Oradiei de către otomani ultimul preot a fost Székelyhidi Dobos/Topheus Mihály (1621-1684) între 1655-1658. Acesta a fost un om mândru, dar care căzând sub o boală gravă s-a resemnat mult. Predicator foarte vestit al epocii, ajuns preotul principelui din 1663, însă despre activitatea sa din Diosig nu știm nimic. Între 1658-1668 la parohia de pe strada Nagy (astăzi Livezilor) probabil nu trăia preot, excepție Debreceni G. János care în sinodul din Debrecen s-a ordonat la Diosig în 20 noiembrie 1662. Următorul preot în parohia de pe strada Nagy este Diószegi Konta Kis István (1635, Diosig-1698) între 1668-1698. Rămas fără părinți din fragedă copilărie, a fost patronat de primjudele Konta György. Studiile le-a terminat la Diosig, Oradea, de unde a devenit rector la Berettyóújfalu, apoi a ajuns cantor la Debrecen și profesor lângă copii primjudelui debreținian Dobozi István. Predicatorul din Debrețin, Komáromi Csipkés György, a recunoscut capacitățile tânărului și la recomandarea sa orașul l-a trimis în pelerinaj academic cu o bursă, în perioada 1663-1666. După ce s-a întors din străinătate, a devenit preot în Debrecen, apoi în sinodul din Fehérgyarmat (10 iunie 1668) s-a ordonat ca preot la Diosig, unde a funcționat până la moarte. În 1677 este numit protopop, în 1689 notar superintendențial, în 1693 superintendent/episcop în Tiszántúli Református Egyházkerület. Prima lucrare i-a

¹⁸⁸ DJAN – Bihor, fond *Prefectura Județului Bihor*, inv nr 41, nr 707 (rolele 117-118) – tabele și situații privind organizarea militară a comitatului, evidența recruților, dezertării din armată, sustragerii de la serviciul militar și 1699-1794; *idem*, nr 708 (rolele 118-119) – tabele, situații și corespondență privind contribuțiile locuitorilor pentru întreținerea armatei 1699-1723.

¹⁸⁹ Despre temă vezi: Kathona Géza, *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből*, Budapest, 1974.

¹⁹⁰ Molnár János, *A bihar diószegi ev. ref. egyház multja és jelene. Egyháztörténeti monográphia*, Nyomatott Laszky Ármin Könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1885, p. 38-42, 45. Potirul (confiscat de biserica din Hodoș pe timpul comunismului și expus la Muzeul Național de Artă din București, apoi retrocedat bisericii) confectionat de Paci Janos este din argint, are 24 decagrame, 20,5 cm înălțime și cca. 300 mL pe baza descrierii lui Molnar Janos, iar pe talpă se scrie: „EN AZ TEKINTETES ES NAGOS ALBESY ZOLYOMI MIKLOS VRAM MEGH MARADOT EÖZVEGYE RADOCI SOPHIA (vezi: deregnyői Daróczi Zsófia) CINALTATTAM EZT AZ POHART AZ IANKAFALVAI ECCLESIAHOZ AZ SZ: SACRAMENTOMNAK KI SZOLGALTATASARA, VALAKI PENIGLEN EZT AZ POHART MAS EGYEB KÖSZÖNSEGES ITALRA FORDITANA ATKOZOT LEGYEN ERETTE * 1633”

¹⁹¹ Din 1660 erau două parohii pe strada Nagy și Tószter/Tócer. Clădirea precedentă era vis-a-vis de biserica reformată, iar cealaltă în spatele ei, în locul actualului castel. Amândouă au fost confiscate de funcționarii domeniului Diosig pe timpul lui Jan Frans Bronckhorst van Gronsveld cu ocazia construirii castelului.

dedicat-o tatălui său adoptiv. În opera sa populară „Kiosztott Talentom”, Debrecen, 1677, publică 73 de predici, dar afirmă că în cei 12 ani de când stă la Diosig a notat cca. 900 de predici, majoritatea însă nu și le-a notat, fiindcă erau multe duminici cu câte 5 înmormântări (în special în 1677). Publicarea cărții s-a susținut de principe, primjudele din Debrecen, predicatorii din Sântimreu, Cheșereu, Târgușor, iar alți trei au scris poezii introductive (Approbatio). L-a urmat fiul lui, Diószegi Kis Sámuel, între 1698-1713, înmormântat și el desigur în biserica din Diosig, lângă tatăl său¹⁹².

În cealaltă parohie de pe strada Tószér/Tócer între 1660-1677 figurează Mizslei Mihály. A terminat școlile în 1639 la Debrecen, preot săcuian din 1646, roșiorean din 1649, sălăcean din 1660. Era și protopop între 1649-1680. Următorul a fost Almási Liskai István între 1677-1686. Școlile le-a terminat la Debrecen în 1659, a devenit rector la Ecsed, apoi a mers în pelerinaj academic. După întoarcere, a fost numit preot la Olaszliszka, apoi în Diosig. Pe fața de masă confecționată de soția sa în anul 1677 este menționată una cu lacrimi din cauza deceselor frecvente. Între 1686-1700 îl găsim pe Czeglédi Pál (?-1720), care a fost și protopop la un moment dat. A murit ca preot în Debrețin. Ultimul în această succesiune este Egres Pataki István dintre 1700-1701, care de fapt era prezent în Diosig din 1683, ca și locțiitorul delegat al lui Diószegi Konta Kiss István, care s-ar fi turbat de cap, dar ținea de scaunul său parohial pe baza unor investigații mai tardive (datele nu coincid cu biografia cunoscută al lui Kiss István)¹⁹³.

Pe baza aprobărilor mutaveliului Mahomed din Oradea biserica se renovează atât în aprilie 1663 cât și în ianuarie 1667. Cu ocazia renovării din 1667 a acordat și principele Apaffi o înlesnire de 200 forinți din taxa anuală plătită de localitate către fisc (vezi supra-impozitarea ardeleană). Renovarea din 1667 probabil era necesară după prădarea lui Károlyi, detaliat în alt loc¹⁹⁴. În 1702, pe timpul primjudelui Fazekas Pál, se repară tavanul bisericii și după reluarea clopotului deținut în zălogă de la Săcuieni, pentru înpodobirea turnului rămas fără clopot, diosigianii cer în 1703 clopotul al bisericii din lanca, a cărei locuitorii erau mutați deja în Diosig și de la proprietarul Szikszai Kiss Péter¹⁹⁵. Biserica deținea și niște obiecte de cult în perioada respectivă, ale căror inventar îl cunoaștem din opera lui Molnár János.

Școala reformată din Diosig era localizată pe actuala strada Argeșului pe o sesie liberă dată încă de familia Zolyomy bisericii. Școala probabil a fost afectată de repetatele agresiuni asupra localității din partea militarilor de apartenență diferită, motiv pentru care

¹⁹² Molnár János, *idem*, p. 194-197.

¹⁹³ Molnár János, *idem*, p. 208-210.

¹⁹⁴ Molnár János, *A bihar diószegi ev. ref. egyház multja és jelene. Egyháztörténeti monográphia*, Nyomatott Laszky Ármin Könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1885, p. 38, 117. Documentele otomane încă existau în arhiva târgului în 1885, transcrise în ungurește, aici voi publica transcrierile ungurești publicate de Molnar. Primul document: „Épitkezés, épület kijavításra adott engedély. Kelt 1073 Ramazán hó utólján. 1663. év április. Mohamed váradi biztos.” Al doilea document: „A fővezér Józszágába, Diószeg városába, én Mehmed Aga, Mutavelli, Fővezér szolgálja, Diószeg városának könyörgésére, elpusztult szt. Egyházokat megengedem csináltatni, úgy hogy sem én, sem én utánam levő Mutavellik, sem Pasák, sem Kadiák ókat meg ne háborítsák, hanem elpusztult szt. Egyházukat mennél jobban megcsinálják és szebben. Kelt 1077-dik évi Sábán hó közepén, 1667 január. Mohamed váradi biztos.”

¹⁹⁵ Molnár János, *idem*, p. 118, 146-147. Inscriptia clopotului era „In Honorem Dei fudit me Mathias Uhlich in Eperje, 1663”. Scrisoarea de donație din 1703 sună în felul următor: „Anno 1703. die 12-a Maii. Nemzetes Szikszai Kis Péter Uram, Jankafalvi Földes Ur, a Jankafalvi régi lakosk Harangjokat, a Diószegi Eklézsia szolgálatjára accomodálván Ő kegyelme, a Város ilyen Contractus Levelet adott: – Mi Fazekas Pál Diószegi Biró, mellettem lévő tanácsommal, és a mikor kívántatni fog, denominando Diószegi Lakosok, adjuk tudtára mindenknek, akiknek illik, ezen Levelünknek rendiben, hogy a felyebb elmúlt szomorú időkben, a Pogányok beütése alkalmatosságával, Eklézsiánk szolgálatjára Eleinktől szerzett Harangunk megégettvén, és a székelyhidi Eklézsia is a nálunk zálogba lévő harangját, az elmúlt napokban kíváltván; midőn semmi alkalmas Harangunk Eklézsiánk szolgálatjára tellyességgel nem volna; találtuk meg Nemzetes Szikszai Kiss Péter Uramat, alázatosan, hogy a mely Harangja most, pusztában álló Jankafalva nevű Ő kegyelme Helyénk a Diószegi Házánál volna, ne sajnállaná azon Pusztának régi Lakossáival (kik is már mindnyájan városunkban laknak) együtt Eklézsiánk szolgálatjára ideig accomodálni. – Mely Instantiánkat Ő kegyelme méltó tekintetbe vevén, az említett Jankafalvi Harangot, a Pusztának régi Lakosainak akaratójából ide engedte, akik is névszerint így következnek: – Végh István, Jankafalvi Biró, – Fodor István, – Csengeri Bálint, – Pap Mihály, Strángos János, – Sat. Actum Diószeg. 1-a Maii 1703. per Ordinarium Oppidi Diószeg Notarium K. Félegyházi extradatum.”

principele acordă 50 de forinți maghiari din taxa anuală a localității atât în 1672¹⁹⁶, cât și în 1675¹⁹⁷. Molnár János înșiră și următorii rectori în școala reformată: 1664-1667 Görgei István elev (ung. *deák*) de anul 6, 1667-1670 Miskolczy István elev de anul 7, 1670-1673 Czégényi Tamás elev de anul 10 (vice-contrascriba la Colegiul din Debrecen), 1674-1678 Gyenge György elev de anul 7, 1678-1680 Vischi István elev anul 5 (la Debrecen era jurat, elev-cantor, preceptorul claselor elementare etc.), 1680-1683 B. Váczi János elev anul 9, 1683-1685 Bessenyei István elev anul 4, 1685-1687 Cs. Patai István elev anul 6 (adus pe timpul ciumei pe 1 aprilie 1685), 1687-1689 Abani Mihály elev anul 7, 1689-1690 K. Félegyházi Pál elev anul 6, 1696-1698 Kisfaludi Péter elev anul 4 (decedat în străinătate pe timpul pelerinajului academic), 1698-1700 Tatai János elev anul 5, 1700-1702 Félegyházi Miklós elev anul 7 (decedat cu probleme pulmonare), 1702-1704 Pastoris Újvári Sámuel elev anul 7. Șirul lor continuă, dar este în afara perioadei studiate de noi¹⁹⁸.

Epilog

Iată, deci, cum a supraviețuit Diosigul în perioada de după 1660, înregistrând chiar și o oarecare prosperitate, relevantă în baza datelor accesibile. Ieșirea localității din perioada studiată, una foarte zbuciumată, dar cu un potențial economic și un număr de locuitori prezervat, ceea ce i-a conferit locul doi ca mărime după Debrecen pe baza conscripției camerale din 1692. Această prosperitate a continuat și în următoarele două decenii de după 1692, reprezentând un bun punct de pornire pentru dezvoltarea localității în condițiile mult mai liniștite ale secolului XVIII. Fără a intra în detaliile războiului de eliberare antihabsburgic condus de Francisc Rakoczi al II-lea (ale căror reverberații asupra Diosigului

¹⁹⁶ „Nos Michael Apaffi, Die Gratia Princeps Transsilvaniae, partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes ... cet., moemoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, hogy mi, nem utolsó dolgunknak tartván az Istenes munkák között, a Schólában Tanuló Schólai, és az Isten Anayszentegyháza mellett forgolódo ekklesiái személyekhez való Jótételt, előttünk viselvén régi boldog emlékezetű Praedecessor fejedelmek Istenes példájokat, – kik, hogy mind a Schólákban tanulók Ekklesiái és politikai szolgálatra, azokban levő Rendeeknek igazgatására, Todományokban jó reménységgel neveltessenek, s mind az Ekklesiái Tanítók az Istennek nyája mellett jobban és serényebben forgolódhassanak, és magok e világban levő, rövid elmuló életekre is gondot viselhessenek s magokat sustenálhassák, – fizetést és egyéb beneficiumot rendeltenek nékiek, melyhez képest megakarván mutatni mi is keresztyéni köteleességünket hozzájuk, azért legközelebb: mivel a Bihar vármegyében, Diószeg városában lévő Schóla, a sok háboruságok, és veszedelmes idők, s állapotok után, a benne, és mellette lévő, közelebbi Ekklesiáktól mostan kezdett építtetni, hogy az íránt is Vallásunk terjedjen, annak épületére, és a benne Tanítóknak és Tanulóknak sustenálásokra, azon summából, mely pénzdótot tartoznak a diószegieiek annuatim Tárházunkban administrálni, a modo in posterum successivis semper temporibus, Esztendőről-Esztendőre, mindeneknek előtte, 50 Magyar Forintokat deputáltunk kiadattni, biztatván és bátorságossá tevén mind a Helynek, mind a Schólának Lakosit, és másokat is, valakiket az dolog illet, mi és a mi következőink, hogy azon Magyar Forintokat, a megirt annuatim Tárházunkba adandó diószegi adóból, Esztendőről-Esztendőre, perpetuo szabadonn kiadhassák, foghassák, és a megirt diószegi Schóla szükségére fordithassák, ugy hogy az adójokban mind most, mind ennekutánna, magunktól és következőinktől is acceptáltassék, és observáltassék. Melynek erős és változatlanul való meg állására mind magunkat, mind utánunk lévőket kötelezzük, és köteléseeknek lenni akarjuk, adjuk, ajándékozunk, és acceptáljuk, s observáltatjuk is, ismét biztatjuk és bátorságossá tesszük, kötjük, és kötelezzük, sat. mi Levelünknek erejével, örökösen és megmásolhatatlanul. Datum in Castro Nostro Radnot die 17-a Mensis Julii. Anno Domini 1672. Apaffi.” Molnár János, *idem*, p. 160-161.

¹⁹⁷ „Nos Michael Apaffi, Dei gratia Princeps Transsilvaniae Partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes etc. ... Damus Pro Moemoria per praesentes, quibus expedit universis; mivel az Bihar vármegyében, Diószeg várossában lévő Lakosok, ennek előtte minden esztendőben tartoztanak pénzdótok mellett egy-egy mázsa szappant, Fiscusunk számára adminisztrálni, melyet az elmúlt egy néhány esztendőben nem adminisztráltak, mostani siralmas kárvallásokat kegyelmesen megtekintvén, azon restántia szappant nékik elengedtük és relaxáltuk. Insuper készpénzzel tartozván annuatim Ezer Megyari Forintokkal ugyan Fiscusunknak, esztendőnként, melyből is az ott lévő Schóla számára mindeneknek előtte deputáltunk 50-50 Magyar Forintokat adadni; assecuráljuk és bátorságossá tesszük a megirt Diószegi Lakosokat, hogy a modo in posterum successivis temporibus, sem mi, sem utánunk következő 'S at ... Hazánk törvényes Fejedelmei több adóra őket az Ezer forintoknál, és egy-egy mázsa szappannál annuatim nem kényszerítjük és nem kényszerítik, és a Schóla számára rendeltetett 50 Magyar Forintokat az ezer Forintba acceptállyuk, és acceptállyák, és annyi hijával Tárházunkba bevesszük és veszük: a' minthogy nagyobb és állandóbb megtartásnak okáért adtuk ezen Levelünket, örökösen és megmásolhatatlanul. Datum in arce nostra Fogar die 20-a. Mensis Marcii Anno Domini 1675. Apaffi”. Molnár János, *idem*, p. 161-162.

¹⁹⁸ Molnár János, *A bihar diószegi ev. ref. egyház multja és jelene. Egyháztörténeti monográphia*, Nyomatott Laszky Ármin Könyvnyomdájában, Nagyvárad, 1885, p. 279-280.

încă reprezintă subiect de cercetare intensă), respectiv a detalia evenimentele ulterioare influențând potențialul economic al localității¹⁹⁹, prezentăm câteva date în tabele sintetice, care considerăm că oglindesc continuitatea potențialului economic crescut al Diosigului, contrar circumstanțelor politico-militare foarte schimbătoare și nefavorabile din epoca studiată. În primul rând, fără a intra în detalii, prezentăm datele extrase din conscripțiile comitatense și domeniiale din prima jumătate a secolului XVIII, respectiv deținerea de boi și mărimea viilor ca și parametri importanți pentru caracterizarea economiei localității.

Potențialul economic al Diosigului 1713-1767, conscripții comitatense														
	1713, iobagi+ nobil	1719 iobagi	1719 nobili	1723 iobagi	1735 iobagi	1740 iobagi	1740 greci	1743 iobagi	1743 greci	1746 iobagi	1750 iobagi	1757 nobili	1761 nobili	1767 iobagi
Contribuentes	178+34	329	40	396	286	229	12+1	262	12	254	248	46	39	390
Filii et fratres supra annos 16	-	66	7	61	51	56	0	31	0	31	22	0	0	64
Inquilini	-	-	-	102	31	46	0	18	0	26	10	0	0	88
Boves	196+63	435	74	636	262	193	4	182	0	238	176	20	14	231
Iuvene/luvenae	-	-	-	-	59	23	0	39	0	57	26	7	0	38
Vaccae mulgib.	41+0	230	38	398	25	114	3	129	2	118	122	18	15	158
Vaccae steriles						24	0							
Equi et Equae	67+0	85	29	149	91	76	26	45	26	53	52	36	23	159
Porci supra annis	68+0	136	28	363	122	207	10	49	2	248	142	50	7	158
Oves et caprae	58+0	160	100	152	0	0	0	0	0	50	80	30	80	216
Tritici cubulos	350+0	607	119	2095	111	746	3	1207 ½	12	730	729	192	86	1284
Seminatur cub	280+0	639	124	707	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Siligimis cub.	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Hordei cub	44+0	97 ¾	16	309	205	206	6	160 ¾	0	95 ½	30	35	25	45
Avenae cub.	26+0	17 ¼	5	255	47	124 ¼	0	54	0	20 ¼	47	19	0	109
Millj cub.	0	0	0	0	18	¾	0	0	0	0	6	0	0	0
Indici cub.	9+0	5 ½	1	157	384	183 ¾	7 ¼	216 ¼	0	306	245	85	48	624
Spelsae cub.	0	-	-	0	0	0	0	1 ¼	0	0	0	0	0	0
Alvearia Apum	158+0	2226	19	283	456	186	0	53	0	66	66	6	0	130
Ligatura tabaccae	157+0 fl	365fl	68 fl	902	26025	9350	300	50838	0	32598	28640	6300	2750	59850
Olerus capita	-	-	-	0	0	150	100	520	0	1140	0	0	0	540
Fructus cub. Recentes	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0
Fructus cub. siccae	0	0	0	0	0	0	0	½	0	1	0	0	0	0
Molendinum importans annuatim	0	0	0	13 fl.	0	0	0	30 cub.	0	0	0	0	0	0
Ahoeni fl. hung	-	0	0	16	0	13	0	0	0	0	0	0	0	49
Oppificii fl. hung	24+0	187	20	640	182	153	0	71	0	97	71	16	0	199
Quoestus fl. hung	0	0	0	100	0	0	630	0	600	0	0	0	0	4
Fori fl. hung	-	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Braxatorii fl. hun	-	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Educilli fl. hung	-	-	-	200	120	20+120	12	120	0	120	100	0	0	0

¹⁹⁹ Ne referim aici la cercetările întreprinse de Adrian Apan. Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007.

Potențialul economic al Diosigului 1713-1767, conscripții comitatense														
	1713, iobagi+ nobil	1719 iobagi	1719 nobilii	1723 iobagi	1735 iobagi	1740 iobagi	1740 greci	1743 iobagi	1743 greci	1746 iobagi	1750 iobagi	1757 nobilii	1761 nobilii	1767 iobagi
Macelli fl.hung	-	-	-	0	0	0+40	12	40	0	0	0	0	0	
Vinea fossor	?+215	927	154	1229	842	806	13	581	14	662 ½	593	129	108	1087
Tinne vinis	874	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Foeni currus	62	-	-	-	191	138	3	131		190	116	31	24	291
Foeni in pro prio	-	-	-	284	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Foeni in alienum	-	-	-	159	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lasidum flor	113	82	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Conscripțiile domeniiale vin în completarea celor comitatense, oglindind situația economică și demografică în perioada premergătoare reglementării urbariale ale Mariei Tereza.

Până la reglementarea urbarială a lui Maria Tereza puterea economică a iobagilor era măsurată prin numărul boilor deținuti și nu după mărimea sesiei deținute. Prezentăm evoluția numărului boilor în secolul XVIII. ca unitate de măsură a potențialului economic al sesiilor iobăgești din Diosig, bazate pe conscripțiile comitatense.

Conscriere domeniială, Diosig, 1757 ²⁰¹	Diosig cu nobilii și străinii	
Case cu pertinențe	447	
Case fără pertinențe	27	
Oaspeții cu inquilinii	582	
Frați și fii peste 16 ani	58	
Boi	290	
Cai	232	
Vaci	207	
Porci	116	
Oi și capre	480	
Stupi	106	
Vie în săpători	1327	
Câble de semănături	634	
Zile de muncă	Cu boi	1908
	Cu palmele	3786
Răscumpărate în florini	16	
Taxa anuală	959	

Conscriere domeniială, Diosig, 1760 ²⁰² , 1765 ²⁰³	Diosig cu nobilii și străinii 1760	Diosig cu nobilii și străinii 1765	
Cei cu sesie întreagă	506	524	
Cei cu jumătate de sesie	38	35	
Inquilinii	56	93	
Frați și fii peste 16 ani	53	83	
Boi	278	276	
Cai	180	197	
Vaci	144	182	
Oi și capre	265	326	
Stupi	116	69	
Vie în săpători	1324	1456	
Câble de semănături	637	718	
Zile de muncă	Cu boi	1886	1844
	Cu palmele	5334	5594
Restanțe la cele 16 zile de robotă florini/crătari	222	269,6	
Restanțe la cele 34 de zile urbariale fl/cr.	847,40	892,54	
Taxa anuală	502	514	

²⁰⁰ Adrian Apan, *Domeniul Contelui Stubenberg 1700-1948, teză de doctorat*, Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Barbu Ștefănescu, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie și relații internaționale, Oradea, 2007 citează D.J.B.A.N., *fond Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 69, f. 1 – 77.

²⁰¹ *Ibidem*, citează D.J.B.A.N., *fond Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 70, f. 1 - 83.

²⁰² *Ibidem*, citează D.J.B.A.N., *fond Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 71, f. 1 - 81.

²⁰³ Papp Klára, *Biharország jobbágynepe, A magánbirtok és jobbágyása a XVIII. században*, (seria: *Csokonai História Könyvek 7*), Csokonai Kiado, Debrecen, 1998, passim.

anul	Capi de familie în Diosig deținători de ²⁰⁴																		
	0 bou		1 bou		2 boi		3 boi		4 boi		5 boi		6 boi		7 boi		8 boi		total
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.
1692	270	82	1	0	12	4	3	1	26	8	1	0	13	4	2	1	1	0	329
1720	180	58	6	2	58	19	3	1	51	16	1	0	11	4	0	0	2	1	312
1723	297	58	9	2	116	23	6	1	57	11	7	1	11	2	4	1	1	0	508
1735	308	78	0	0	57	14	0	0	30	8	0	0	1	0	0	0	0	0	396
1743	238	76	0	0	51	16	0	0	19	6	0	0	4	1	0	0	1	0	313
1753	216	71	0	0	57	19	1	0	28	9	0	0	1	0	0	0	0	0	303
1763	502	85	4	1	53	9	1	0	28	5	0	0	1	0	0	0	0	0	589

La fel, în Diosig suprafața de vie deținută era un factor economic foarte important, cum am arătat și mai înainte. Prezentăm un tabel sinoptic pe baza conscripției camerale din 1692 și conscripțiilor comitatense dintre 1719-1743.

Situația proprietății viilor în Diosig, 1692-1743 ²⁰⁵							
	1692, iobagi	1692, extranei	1719, iobagi	1719, nobili	1723, iobagi	1735, iobagi	1743, iobagi
Capi de familie	216	58	329	40	396	286	262
Proprietari de vii	128	58	234	33	330	234	204
de 1-5 săpători	67	6	198	22	294	199	178
de 6-10 săpători	46	21	33	11	31	34	26
de >10 săpători	15	30	3	0	5	1	0
Vii, săpători	828	1229	773	154	1229	842	595

²⁰⁴ Papp Klára, *Az érmelléki szőlőművelés és szőlőbirtoklás a 18. században*, in (Orosz István, Papp Klára redact.) *Szőlőtermelés és borkereskedelem*, Debrecen, 2009, p. 147-174, complete cu cercetări proprii din sursele arhivistice *Hajdú-Bihar megyei Levéltár* fond IV A, 4/b *idem*, vol. 5, p. 67-90 (anul 1719); *idem*, vol. 12, p. 110-151 (anul 1723); *idem*, vol 36, p. 1-33 (anul 1735); *idem*, vol. 48, p. 207-226 (anul 1743); Mezősi Károly, *Bihar vármegye a török hódoltság megszűnése idejében (1692)*, Budapest, 1901, p. 23 – 31.

